

LAZĂR ȘAINEANU

SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

URMATĂ DE O

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

DE

LUCA VORNEA

CU UN PORTRET ȘI PATRU ANEXE

BUCUREȘTI

EDITURA „ADEVÉRUL” S. A., STR. SĂRINDAR, 7-11

LAZĂR ȘAINEANU

LAZĂR ȘAINEANU

SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

URMATĂ DE O

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

DE

LUCA VORNEA

CU UN PORTRET ȘI PATRU ANEXE

BUCUREȘTI

EDITURA „ADEVÉRUL” S. A., STR. SĂRINDAR 7-11

Lazăr Şaineanu

PREFAȚĂ

E peste un sfert de secol de când Lazăr Șaineanu a părăsit pentru totdeauna țara-i natală, după ce-i consacrase anii eroici ai vieții sale. Stabilit definitiv la Paris, el a adus patriei adoptive servicii științifice pretutindenea apreciate.

În curând el își va serba a 50-a aniversare a activității sale. Am crezut oportun a împrăști cu această ocazie peripețiile unei cariere profund agitate și multiplele manifestări ale unei vieți exclusiv consacrată științei.

Această schiță biografică va putea oferi tinerelor generații un exemplu de energie intelectuală, de o muncă stăruitoare și fecundă în mijlocul împrejurărilor celor mai nefavorabile.

În elaborarea biografiei și a părții critice, m'am servit de un dosar de acte, extrase și note manuscrise, consemnate de Lazăr Șaineanu la diferite epoce. Acestea din urmă vor fi citate între ghilemele.

L. V.

Noemvrie, 1928.

SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

GENERALITAȚI

Orașul natal. — Părinții. — Tradiția ereditară.

Lazăr Șaineanu s'a născut în noaptea de sf. Gheorghe (23 Aprilie st. v.) a anului 1859 în Ploiești. Orașul natal i-a lăsat amintirea mai mult a unui târg cu oborul său de vite și cu lipsa-i aproape totală de edificii publice impunătoare, afară de liceul (pe atunci gimnaziu) sf. Petru și Pavel. Din clădirile particulare rămase în negura trecutului casa lui Ergas, în fața prefecturii poliției, impunătoare prin aspectu-i în formă de fortăreață. Aci a rezidat, în cursul războiului ruso-româno-turc din 1877, țarul Alexandru al III-lea, care, spre a se distra de păsurile războiului, prepara temele micului Ergas, fiul proprietarului.

Vreo 30 de ani mai târziu, Șaineanu a vizitat pentru a doua și ultima oară Ploieștii, ca oaspe a lui Dobrogeanu-Gherea. Dar, de astădată, ce schimbare la față ! Deșertul de la gară spre oraș devenise un superb bulevard și, în locul caselor mai mult decât modeste de odinioară, se vedeau clădiri mari și spațioase. Transformarea era așa de profundă, încât dânsul n'a mai putut regăsi locuințele ocupate succesiv de părinții săi.

Tatăl său, Moisi Șain, născut în București în 1825, de meserie zugrav, își făcuse ucenicia la Viena, unde a stat vreo zece ani și ajunsese la oarecare îndemânare în meșteșugul său. Reîntors în țară, el a fost însărcinat, între alte lucrări, cu pictura bisericii sf. Spiridon din București. Insurându-se aci, el se stabili apoi în Ploiești, unde muri în 28 Ianuarie 1879.

Mama sa, născută Rubin, femeie de o bunătate nemărginită și de o adâncă evlavie, a avut să lupte mai toată viața cu greutățile traiului, ca mamă a nouă copii, dintre

cari astăzi numai patru sunt în viață. Ea muri în 13 August 1888, în vârstă numai de 48 de ani.

Zicătoarea „Meseria e brătară de aur” nu se aplică tocmai profesiunii de zugrav, care, o bună parte a anului, și anume toamna și iarna, era nepracticabilă. De aci, în familia-i, o jenă mare, devenită și mai acută prin plecarea tatălui său în America.

Este cert că părinții săi n’au avut nici o influență decizivă asupra dezvoltării sale intelectuale. Sub acest raport, Șaineanu a continuat tradiția moșului său dinspre tată, Hayim Labber (mort pe la 1860), care pe vremuri s’a bucurat de reputația unui talmudist de valoare.

I

COPILĂRIA

Pedagogie părintească. — Școala primară. — Institutori și elevi. — Gimnaziul sf. Petru și Pavel. — Strămutarea la București. — Liceul Matei Basarab. — Figuri tipice de profesori secundari. — Bacalaureatul. — Un trio de amici. — Conferințe publice.

Tatăl său avea idei ciudate în privința primei educații. Micul Lazăr, viitorul filolog, la vârsta de 5 ani, fu dat pe mâna unui dascăl grec, care, mai mult cu lovituri decât cu procopseală, a căutat să bage în mintea copilului elementele idiomei *apla*, a grecei moderne. Doi ani mai târziu, fu încredințat unui dascăl evreu, care, cu o procedură analogă, se sili să-i infiltreze tainele limbei ebraice.

Rezultatul acestei stranii pedagogii fu că, la vârsta de 11 ani, băiatul abia fu în stare să citească curent. Descurajat, se vede, de experiența-i greco-ebraică, părintele său se decise însfârșit, după o scurtă pregătire a băiatului în particular, să-l dea la o școală primară din Ploiești. Dar din păcate, în loc de a-l prezenta pentru ultima clasă fiind dată maturitatea-i, el l'a înscris în clasa II-a, în urma cătorva întrebări puse de institutor. Noroc că era spre sfârșitul anului școlar, așa că, după câteva luni, elevul trecu într'a treia.

Am auzit adesea pe Șaineanu povestind cu acea ocazie un amănunt care face onoare învățământului nostru public :

În aceeaș clasă cu dânsul urma și fiul lui Radovici, primarul orașului. Într'o zi, acesta veni la școală să se informeze de mersul băiatului său; întâmplător venise și tatăl lui Șaineanu pentru acelaș scop. Institutorul (cu numele

de Costescu) examinează pe amândoi elevii în prezența părinților, cum era pe atunci obiceiul. Răspunsurile precise și limpezi ale micului Lazăr, însoțite de laudele institutorului, îi atrase simpatia primarului, care strânse amical mâna părintelui său, adresându-i călduroase felicitări. Aceasta a fost una din marile satisfacții ale vieții sale zburdate.

În clasa IV-a, institutorul Georgescu avea obicei să se descarce asupra „monitorilor” de progresele clasei, iar dânsul, ținut pe catedră, își petrecea vremea citind gazete. Era tipul unuia din acei dascăli politicieni, speța cea mai păgubitoare învățământului. Politicianismul infectează tot ce atinge : sufletul, conștiința, datoria.

Cursul primar Șaineanu îl termină ca „premiant întâi cu cunună”, după expresia consacrată. El împlinise atunci 14 ani și acestei întârzieri îi atribuie dânsul vigoasă sănătate, de care s'a bucurat întotdeauna și puterea de muncă puțin comună ce presupun marile sale lucrări.

Studiile secundare le începu la gimnaziul (azi liceu) sf. Petru și Pavel. Dintre noii săi profesori nici unul, îmi spunea dânsul, nu i-a lăsat o impresie mai profundă ca profesorul de latinește, Manoilescu. Prin metoda-i excelentă și prin zelul ce depunea în împlinirea datoriei sale, el a contribuit mult la reputația în țară a gimnaziului ploieștean, fiind una din podoabele învățământului. Lui îi datorește Șaineanu cea cunoscută temeinică a limbii latine, ce studiile ulterioare n'au făcut decât să completeze.

La finele anului școlar, el obținuse deasemenea premiul I. Imprejurări grave de familie l'au silit imediat după aceea să părăsească Ploieștii.

Îngrijat de trista situație materială a familiei sale, tatăl său plecase la America, cu speranța de a o ameliora. Dar, pe deoparte neștirea limbii engleze, iar pe de alta excedentul lucrătorilor americani, l'au făcut să piarză doi ani la New-York, de unde, deziluzionat, se întoarse în țară.

Odată stabilit în Capitală, Șaineanu își continuă studiile secundare la liceul Matei-Basarab. În clasa II-a, el obținuse din nou premiul I; iar a III-a a pregătit-o în particular, în timpul celor două luni de vacanțe, și, reușind la examen, trecu direct într'a IV-a. Acolo avu ca dascăl de latinește pe bătrânul Nestor, care se adresa elevilor într'un mod din cale afară drastic, uzând chiar de unele injurături și expresii triviale. Cum, spre a trece din clasă la cancelarie, *tata Nestor* (cum îl numiau elevii) trebuia să străbată o parte a curții, ei îi făceau un fel de suită,

provocând astfel verva-i cam prea liberă. Era atunci epoca eroică a învățământului, când bătrânii dascăli își permiteau în clase tot felul de pozne. Să reamintesc pe cea următoare, ce mi-a povestit-o Șaineanu :

El locuia pe atunci în direcția căii Văcărești, iar liceul era în strada Sf. Apostoli, așa că distanța de parcurs era destul de mare. Mai ales iarna, în zilele de viscol și zăpadă, mersul îngreunat pricinuia întârzieri inevitabile. Într-o asemenea zi, Șaineanu intrând în clasă pe când tata Nestor se afla pe catedră, acesta îl apostrofă astfel: „Lazăre, Lazăre, bagă boii în mazăre“ ! cuvinte enigmatice ce-i le au lămurit camarazii la sfârșitul orei. Cu o lecție înainte, profesorul luase să cerceteze acasă compozițiile latine ale elevilor. La începutul orei el anunțase clasei, în absența lui Șaineanu, că găsisse compoziția lui cea mai bună. De aci apostrofa poznașă a profesorului la intrarea sa târzie.

În clasa V-a, Șaineanu avu ca profesor de latinește pe Irimia Circa, unul din acei gramatici cari se hrănesc cu iluzia că reforma ortografică este inseparabilă de reforma socială. Circa a fost ultimul reprezentant transilvănean al *ciunismului*, teorie după care trebuia zis *năciune*, după analogia lui *tăciune*. Acești „reformatori“ generalizau fenomene fonetice din diferite epoci: *națiune*, neologism modern, n'are nimic comun cu vorbele de baștină ale limbei.

O mențiune puțin onorabilă merită profesorii săi de limba franceză din cursul inferior și superior al liceului Matei-Basarab : Raoul de Pontbriant și Lacroix. Acești dascăli improvizați nu posedau decât superficial limba lor, ignorând literatura și mai ales arta de a preda. Rostirea lor burlescă a limbei române provoca ilaritatea clasei, iar incapacitatea lor pedagogică o transforma într'un loc de dezordine, într'un haos. Profesorul, deabia așezat pe catedră, toți elevii părăsiau băncile spre a se grupa în juru-i, iar acesta îi punea să repete mecanic cele patru conjugări. Nicio povestire interesantă, nicio lectură atrăgătoare, nicio conversație cu clasa în tot cursul inferior.

Cât privește cursul superior, Lacroix era, comparativ, inferior lui Pontbriant. Acesta publicase cel puțin un *Dicționar român-francez* (1862), care nu era cu totul lipsit de valoare, pe când celalt era un simplu necunoscut. El se mărginea, în decursul unei ore, să dicteze un curs searbăd de literatură, în mijlocul unui sgomot haotic. Rezultatul acestei totale lipse de metodă și de competență fu că, la terminarea liceului, elevii erau incapabili a citi corect o fra-

ză franceză sau a înțelege o bucată elementară în această limbă.

Pentru onoarea învățământului, categoria aceasta de „franțuji“ a dispărut aproape cu totul (s'o sperăm cel puțin !) și predarea limbei franceze este azi încredințată u-nui tineret cult și anume preparat pentru această delicată sarcină.

Nu se poate termina această revistă a unora din dascălii trecutului fără a pomeni de poznașa figură a profesorului de filosofie, Răceanu. Acest avocat-filosof amuza pe elevi mai mult cu grimase și cu recitări pe de rost din poezii latini și francezi decât îi instruia prin știința-i filosofică. Aceasta se rezuma într'un curs dictat de profesor, ecou al manualelor franceze. Nicio lămurire interesantă, nicio pagină citită din opera vreunui cugetător antic sau modern, nici măcar vreo reflecție sugestivă de ordine psihologică sau etică. Totul se mărginea la banala recitare a cursului dictat.

Nevoile traiului îl siliră pe Șaineanu să prepare în particular ultimele două clase de liceu. El a urmat cursurile de seară ale unei așa numite „fabrici de bacalaureat“, unde, pentru matematici, avu ca repetitor pe David Emanuel, viitorul profesor universitar. Șaineanu era, mai ales, forte în partea literară, pe când partea științifică, și în special matematicile, lăsau la dânsul de dorit. La trecerea bacalaureatului, teza-i de limba română i-a salvat situația, stabilind o medie admisibilă între cele două ramuri de studii. Teza trata despre Eliade Rădulescu, subiect pe care dânsul l'a reluat mai târziu într'o conferință ținută la Ateneul din București despre „Ion Eliade Rădulescu ca gramatic și filolog“ (1892).

Moartea neașteptată a tatălui său (1879) lăsă familia-i, destul de numeroasă, în cea mai mare strămătorare. Junele licean deveni unicul ei sprijin, mai întâi prin lecții particulare, apoi prin colaborarea la câteva publicații periodice.

Cam pe atunci se ivesc primele raporturi ale lui Șaineanu cu d-rul Gaster, cunoscutul filolog și folklorist. O amicie din ce în ce mai intimă nu întârzie a se stabili între studentul entuziasmat și junele erudit, care tocmai se întorse-se din străinătate. Șaineanu admira la amicul său vastele-i cunoștinți în vechea literatură română și în domeniul tradițiilor populare. Desele lor convorbiri n'au rămas fără influență asupra studiilor sale ulterioare. În 1883, Gaster pu-

blică *Literatura populară română*, primul tablou de ansamblu al acestei materii complexe. Exemplarul oferit lui Șaineanu poartă dedicația: „Amicului meu L. Șaineanu, ca semn de dragoste și cu dorința de a-l vedea în curând pășind pe calea bătută de această carte”. Urarea amicală avea să fie urmată peste puțin timp de o fecundă realizare.

Întors în țară, cu o reputație bine meritată de filolog și folklorist, d-rul Gaster nu numai că n'a obținut situația universitară ce merita, dar încă un politician șovinist, Dimitrie Sturdza, profitând de precara situație politică a Evreilor pământeni, l'a expulzat din țară sub un pretext ridicol, pe dânsul, unul din fiii cei mai devotați ai patriei și unul dintre cunoscătorii cei mai adânci ai vechii noastre literaturi. Stabilît în Londra, Gaster își atrase stima și admirația Englezilor prin nobleța-i sufletească și prin capacitatea-i științifică. Câțiva ani după aceea, în capul unei familii numeroase, avu nenorocirea ca vederea-i să slăbească, fără ca eminentul om de știință să întrerupă spornica-i activitate.

Un alt prieten, Moses Schwarzfild, viitorul publicist și istoric al Evreilor pământeni, completa acest cerc intim de studii, mai ales din domeniul tradițiilor populare. Insemnata bibliotecă a lui Gaster și aceea mai modestă a lui Schwarzfild au fost de mare folos pentru dezvoltarea intelectuală a lui Șaineanu.

M. Schwarzfild poate fi considerat ca luptătorul cel mai devotat pentru emanciparea Evreilor din țară. El a pus în serviciul acestei cauze juste o rară energie și abnegație, un talent real de publicist. Timp de o generație el n'a șovăit un moment în lupta-i pentru dreptate și în cele din urmă avu mulțumirea sufletească de a vedea, odată cu înfăptuirea României Mari, atins țelul ce l-a urmărit peste un sfert de veac.

Grijile existenței și opintirile spre a le atenua n'au împiedicat pe viitorul filolog să urmeze, încă de pe băncile liceului, cursurile publice inaugurate pe atunci la Universitatea din București. Răposații Maiorescu, Odobescu și Hașdeu, prin conferințele lor interesante și atrăgătoare, au provocat mai mult decât o vocațiune. Vederile originale și nouile teorii profesate de acești erudiți deja celebri au impresionat adânc pe tânărul licean.

II

JUNEȚEA

O scrisoare interesantă. — Universitatea. — O conferință de sanscrită. — Caracteristica unor profesori iluștri. — Primele publicații. — Teza de Licență în Litere. — Plecarea la Paris. — Studiul idiomelor balcanice. — Iulia Hașdeu. — Disertația de doctorat.

Odată cu trecerea bacalaureatului (1882), Șaineanu se înscrie la Facultatea de Litere din București.

Cum s'a deșteptat într'insul vocațiunea filologică? O scrisoare a lui publicată în *Foaia pentru toți*, dirijată pe atunci de regretatul Dumitru Stăncescu, e de o mare însemnătate pentru evoluția-i intelectuală. Iată acea scrisoare :

București, 27 Aprilie 1897.

Domnule Redactor,

Ați avut o idee fericită, adresând scriitorilor și artiștilor noștri cele câteva întrebări relative la modalitatea și geneza activității lor. Primele din aceste întrebări — în ce timp și câte ore lucrează scriitorul? cum se odihnește de munca scrișului? — prezintă negreșit un interes deosebit, când se rapoartă la scriitorii de elită, la artiști de frunte. Din contră, întrebarea: „Cum s'a format și dezvoltat o anumită dispoziție intelectuală sau artistică?” poate fi interesantă și folositoare chiar când e vorba de vocațiunea cea mai modestă. Este adevărat că vocațiunea e un fel de predispoziție și în acest sens innăscută — luând acestui termen orice caracter metafizic și restrângându-l la condițiile de rasă și de ereditate — dar ea rămâne adesea latentă și se trezește și iese la iveală numai în atingere cu o idee, cu un fapt, cu o persoană.

Constatarea la un moment dat a acestei ciocniri a dispo-

ziției latente cu realitatea înconjurătoare e un fenomen de cea mai înaltă importanță și pe dânsa se întemeiază orice tradiție literară sau artistică. Originalitatea, pura originalitate în direcția ideilor, croirea unui drum nou în domeniul inteligenței e dată numai unui infim număr de talente. Dar și la aceste spirite rare și superioare tradiția existentă, unită cu a trecutului, exercită o acțiune decizivă asupra evoluției lor intelectuale.

Adeseaori, o singură carte a hotărât soarta omului, a format caracterul său, a dat o nouă direcție cugetării sale. O asemenea influență a avut-o asupra operei poetice a lui Goethe și asupra concepției sale filosofice *Etica* lui Spinoza, „refugiul său obișnuit” în frământările vieții. El avea continuu această carte înaintea sa și ei îi datorește, după propria-i mărturisire, cunoștința de sine-însuș și înțelegerea universului sub adevăratul său aspect. Hippolyte Taine mărturisește de asemenea impresia profundă ce i-a lăsat prima lectură a lui Hegel, și cu o duioasă melancolie se rapoartă dânsul la acei ani din tinerețe, când, înfundat într'un orașel de provincie, a citit pe filosoful german în toate zilele, în timp de un an întreg.

Dar să părăsim înălțimile olimpice ale geniului și să ne oprim pe pământul solid al muncii fecunde și conștiințioase.

Eram elev în clasa V-a la liceul Matei-Basarab și aveam ca profesor de limba latină pe Irinia Circa. Acesta era un bun latinist, se ocupase în treacăt cu studiile limbilor romanice și se pasionase mult pentru ortografie, devenind unul dintre reprezentanții „ciunismului”. Când venea la *obieptul lepciunii*, profita de prima ocazie spre a se aventura în comparațiuni cu diferitele limbi romanice. Imi aduc și acum aminte cu ce atenție concentrată urmăream explicațiile hazardate ale profesorului și cum eram pătruns de entuziasmul ce dânsul punea în susținerea teoriilor sale favorite, teorii incoerente și bizare, dar expuse cu acea căldură comunicativă ce transforma acele comparații aride în fapte pline de viață.

Ca elev încă în cursul superior — și adesea elev neregulat din cauza unor împrejurări critice de familie — frecventam cu cea mai mare asiduitate cursul liber de filologie comparativă, ce Hasdeu inaugurase seara la Facultatea de Litere. Mi-e vie încă în memorie impresia profundă, ce mi-a făcut-o prima oară acea interpretare luminoasă și bogat documentată a faptelor linguistice. D. Hasdeu nu este orator, dar posedă eminente calități de expunere și o originalitate de vederi, care lucrează ca o puternică sugestiune asupra auditoriului.

La acele prelegeri am dobândit prima inițiere în știința

limbei, acolo am întrevăzut pentru întâia oară poezia și frumusețea acestei științe, care ne face să simțim pulsațiile marelui inimii a umanității subțel învelișul adesea grosolan al cuvintelor unei limbi, care ne permite a recugeta gândurile ce au agitat mintea-i și a furișa o privire în sanctuarul inteligenței sale. Negreșit, viitorul magistrul era departe de a prevedea în liceanul, umil și confuz de noutatea și vastitatea științei, pe unul din continuatorii doctrinei sale.

Când, în anul 1881, începui a frecventa Facultatea noastră de Litere, după ce urmasem fără succes un an la medicină, pornirea pentru studiile lingvistice devenea din ce în ce mai pronunțată și aștepta prima ocazie să se manifeste. Pe atunci Facultatea de Litere nu luase încă avântul surprinzător de astăzi și era vizitată de un număr restrâns de studenți, ba la unele cursuri — bunăoară cel de filologie comparativă — nu asistau mai mult de 4—5 auditori. Se înțelege că eram cel mai asiduu la acest din urmă curs și dintre colegii mei de atunci, 'mi-aduc aminte de profesorul Crețu și de diaconul Georgescu. La finele primului semestru, Hasdeu ne dedese de făcut o lucrare asupra *etimologiei populare*, despre care vorbise într-o serie de lecțiuni. După cercetarea lucrărilor, Hasdeu expuse rezultatul lor în prima prelegere după Crăciun. Care n'a fost însă surprinderea și confuziunea mea, auzind din gura veneratului maestru niște elogii ce covârșeau iluziile cele mai îndrăznețe? Acea oră a fost decizivă pentru fixarea viitorului meu; ea consacra niște aspirații vagi, cari nu cutezau să se închiege în mintea mea.

Sub titlul de „Câteva specimene de etimologie poporană română”, acea primă a mea compoziție lingvistică a fost publicată în „Columna lui Traian” din 1883, odată cu lucrarea analogă a colegului meu Crețu.

Sunt din fire foarte neglijent în păstrarea de hârtii, scrișori sau notițe relative la persoana mea. Nu știu însă prin ce întâmplare am conservat o copie de pe acele prime pagini de activitate științifică, însoțite de câteva rânduri ce adresasem cu acea ocazie d-lui Hasdeu și pe cari, în vederea importanței lor pentru activitatea mea ulterioară, mi se va ierta libertatea de a le reproduce aci :

Domnule Profesor,

Vă mulțumesc din inimă pentru cuvintele de îmbărbătare, ce ați binevoit a-mi adresa. Nu vă puteți închipui ce influență binefăcătoare au niște asemenea încurajări asupra unui începător, mai cu seamă când ele pornesc dela o autoritate atât

de înaltă. Voiu căuta din răspuțeri a mă face demn de laudele Dv. Nu voiu uita niciodată indulgența mai mult decât pãrintească cu care ați tratat întâia mea încercare.

Cercetãrile mele pe terenul limbilor romanice și în special pe acela al limbei române mi-au inspirat ideea unui studiu filologic, al cãruia plan îl supun binevoitoarei Dv. aprecieri. Studiul e merit a îmbrãțișa punctele urmãtoare:

1°. Cuvinte latine cari și-au schimbat sensul trecând în limba română.

2°. Cuvinte latine cari au păstrat sensul lor primitiv numai în limba română, nu și în celelalte limbi romanice.

3°. Cuvinte latine comune tuturor limbilor romanice, afarã de limba română; și

4°. Cuvinte latine proprii numai limbei române.

Dacă un atare studiu vă pare de vreo utilitate oarecare, aș întreprinde redactarea materialelor, cu a cãror colecționare mă ocup de câțva timp.

Spre a vă putea consulta în privința direcției însăș a studiilor mele lingvistice, îmi voi lua libertatea de a vă vizita.

București, Februarie 1882.

Lazăr Șaieanu.

În aceste câteva indicãri sumare se aflau deja coprinse lineamentele generale ale primei mele opere fundamentale: *Semasiologia limbei române*, apãrutã în 1887.

Până la acea datã însă autorul încercase încă diferite alte influențe, și în primul rând cunoștințele sale se înmulțirã prin contactul frecvent cu un om și cu o operã: cu persoana lui Ispirescu și cu *Dicționarul* lui Cihac.

Adevãratul meu maestru întru limba și cugetarea poporului a fost autorul *Legendelor și Basmelor române*. Ore întregi nu obosea unchiașul să stea de vorbã și să împãrtășească cu luminile sale pe studentul avid de a se adãpa la un izvor atãt de pur și atãt de nesecat. Parcã-l vãd pe venerabilul bătrân pãrãsindu-și corecturile ce-l podideau și punându-se cu drag la dispoziția mea, care veneam totdeauna la tipografie cu un sac de întrebãri: ba asupra cutãrii expresiuni ce n'o mai întâlnisem la alt scriitor, ba despre cutare credință mie necunoscutã, ba despre modul cum își scria basmele... Adesea îl puneam în nedumerire cu stãruința mea de a obține un rãspuns formulat cu precizie. Într'o zi, venind să-i cer o lãmurire exactã despre vorba *bostromengher* 1), ce figurează într'unul din

1) Vorba *bostromengher* lipsește din toate dicționarele, chiar și din recentul *Dicționar al Academiei* (1907 și urm.). Ea figurează exclusiv în „Introducere” (p. XXXVIII), ce precede ultima ediție a *Dicționarului universal* (1925).

• basmele sale, văzui pe unchiaș drept orice răspuns izbucnind într'un hohot atât de sincer, încât m'am mulțumit a dobândi o explicație mai mult cu gestul decât cu vorba.

Numeroasele sale comunicări orale se pot regăsi în mai toate publicațiile mele și în special în *Semasiologia*. Exemplarul, ce-i oferisem din *Elementele turcești* (1885), l-am găsit după moartea lui Ispirescu anotat de el dela un cap până la altul, și de acele prețioase însemnări va beneficia a doua ediție a cărții ce o prepar chiar acuma. Tot dânsul revăzuse primele litere ale *Dicționarului român-german*, care a fost dedicat memoriei sale. Mă afluam la Paris, când Ispirescu, copleșit de o muncă ingrată, căzuse pe patul de boală din care nu mai avea să se ridice. Ii scrisesem că în acel an (1887) profesorul Picot recomandase elevilor dela Școala de limbi orientale din Paris, ca text de traducere, ale sale *Legende sau Basmele Românilor* și-i împărtășisem în acelaș timp de ce considerație se bucura „culegătorul tipograf” în societatea folklorică din Paris. Am avut o mare mulțumire, când, întors din străinătate, văduva-i mi-a povestit că acea comunicare i-a îndulcit ultimele momente ale vieții.

Citind mereu cărțile sale de basme, snoave și ghicitori, precum și celelalte scrieri în proză și poezie populară, am constatat cu mirare lacunele nenumărate ale dicționarelor existente, în care elementul popular lipsia încă pe atunci cu desăvârșire. Legasem un exemplar din Dicționarul lui Pontbriant cu foi intercalate și introduceam mereu vorbele populare cu citațiile ce întâlneam în lecturile mele. Accastă completare s'a continuat fără întrerupere între anii 1882—1885 și astfel se acumulase o sumă de materiale, cari mi-au servit în toate lucrările mele ulterioare asupra limbei române. Păstrez și acum cu sfințenie acel exemplar augmentat, ca o relicvie scumpă pentru mine, căci el îmi reamintește epoca eroică a studiilor mele și zelul ce-mi însuflau cercetări de asemenea natură.

Cu opera lui Cihac am făcut cunoștință câțiva ani după apariția ei și într'un timp când adunarea proprie a materialului popular era deja terminată. Totuș, *Dicționarul etimologic daco-român* (1879) a fost pentru mine o revelație și, din cauza bogăției elementului comparativ, un obiect de continuă preocupare. Pentru prima oară această lucrare oferea posibilitatea de a îmbrățișa orizontul lexical în contururile sale aproximative. Și cu toată sărăcia izvoarelor — vechi, noi și dialectale — abundanța materialului etimologic excita curiozitatea și dedia mijlocul de a controla aserțiunile pripite ale autorului și a rectifica eronatele sale deducțiuni.

Nefiind pe atunci în stare de a-mi procura opera costisitoare a lui Cihac, am luat-o cu împrumut și, studiând-o în două-trei rânduri, m'am convins și mai mult de necesitatea de a o poseda. Am recurs atunci la un expedient foarte anevoios, care poate da o nouă dovadă de entuziasmul ce-mi inspirau asemenea studii: am transcris cele două volume ale dicționarului dela început până la sfârșit, restrângând comparația formelor paralele și dându-le astfel un caracter de mai mare precizie. Această transcriere raționată mi-a oferit ocaziunea nu numai de a aprofunda limba însăși, ci încă de a o îmbrățișa în quasi-totalitatea ei. Și când, pentru prima oară am ajuns să coprii cu mîntea, ca dintr'o perspectivă îndepărtată, vastul orizont al graiului național, atunci deabia am recunoscut cât de puțin se explorase acest câmp imens și cât de mult rămânea de făcut filologiei române spre a-i circumscrie contururile prin elaborarea sistematică a părților constitutive.

Cihac prezentase mai mult starea actuală a limbei și exclusese oarecum factorul istoric din domeniul ei. Primul pas de făcut era dar revendicarea elementului cultural din trecut și restabilirea în drepturile sale a acestei părți importante din viața istorică a națiunii. În primul meu studiu lexical — *Elementele turcești în limba română* — am căutat a efectua această integrare și a cuprinde în sfera investigației și materialul cultural al trecutului, așa cum el se oglindește din literatura cronicarilor. O iarnă întreagă am citit pe toți cronicarii și rezultatul acestei lecturi îndelungate n'a rămas în urma muncii: terenul fiind inexplorat și terminologia culturală a trecutului exuberantă, am ajuns să dublez și să triplez secerișul aflat în Cihac, majoritatea acestor adaose raportându-se la fapte din sfera culturai naționale.

Mă opresc aci, căci scopul meu a fost numai de a caracteriza factorii, cari au contribuit la specializarea mea științifică și cari m'au îndrumat la acea sferă de activitate, căreia am consacrat până acum toată energia voinței și toată viçoarea inteligenței mele. N'am așternut aceste însemnări din vr'un sentiment de mândrie deșartă, ci împins numai de dorința de a stabili, că munca neobosită a fost din capul locului deviza vieții mele, că ea m'a susținut în mijlocul unui noian de adversități, și tot muncii fecunde și fecundătoare îi voiu datora energia de a stărui până'n capăt, conștient de sarcina luată și încrezător în cuvântul anticului poet: *labor improbus omnia vincit*.

Numărul studenților înscriși pe atunci la Facultatea de Litere era foarte mic. În primul an auditorii nu treceau, la unele cursuri, de trei sau patru.

La începutul acestor studii universitare, să pomenesc de un eveniment ce merită a fi relevat. Un tânăr filolog român, d. Georgian, fost elev al lui Benfey (Göttingen), întors în țară și numit profesor de latinește la seminarul Nifon, anunță în anul 1883, la Facultatea de Litere, un curs liber de limba sanscrită. Prima-i conferință atrase un auditoriu numeros, care se reduse din ce în ce. La a patra conferință, conferențiarul rămase numai cu Șaineanu. Totuș d. Georgian, cu devotamentul adevăratului om de știință, continuă lecțiile sale până la sfârșitul anului spre satisfacția profesorului și folosul unicului său auditor.

Acest prim fond al sanscritei, Șaineanu, odată la Paris, l'a completat, urmând cursul pe care ilustrul indianist Abel Bergaigne îl profesa la Sorbona.

Dar să revenim la Facultatea de Litere, spicuiind de astădată în notele relative la viața universitară din București.

Nu numai auditoriul acestei Facultăți era pe atunci foarte redus, dar și numărul profesorilor era neînsemnat și programul studiilor plin de lacune. Limba și literatura română lipseau încă cu desăvârșire. Cele două literaturi clasice, greaca și latina, erau reprezentate de Francudi și Quintescu, profesori obscuri cari n'au lăsat nicio urmă a învățământului lor. Din contră, cursurile de Arheologie, de Filologie comparativă și de Filosofie erau profesate de bărbați, cari ajunseser la o mare notorietate. Notele inedite ne dau asupra lor această caracteristică interesantă:

„Dintre profesorii cei mai stimați erau Hasdeu, Maiorescu și Odobescu. La adică vorbind, numai cel din urmă merita titlul de *savant*, în sensul occidental al cuvântului. Odobescu își făcuse studiile în Franța și stilul său măiestru se resimțea de influența clasicismului. O lectură repetită a cronicarilor și o familiarizare intimă cu producțiile culturii naționale din trecut îi deschise noi izvoare de întinerire și de înăvuiere a limbii. Prozator de frunte, el a lăsat pagini admirabile, cari amintesc dicțiunea neaoșă și energică a lui Bălcescu. Astfel sunt bunăoară, în a sa *Istorie a Arheologiei* (1877), paginile consacrate Renașterii, ce merită a fi puse alături de ale lui Michelet. Știință vastă și solidă, unită cu un talent remarcabil de expunere, caracteriză pe acest erudit, una din rarele noastre somități științifice.

Natură de elită, omul, la Odobescu, era la înălțimea savantului. O mărinimie fără seamăn se alia la dânsul cu o sinceră simpatie pentru cei persecutați și cu un dispreț profund pentru politicianism.

Hasdeu, spirit vast dar nedisciplinat, autodidact lipsit de metodă, de o ingeniozitate excesivă, el a semănat în lunga-i carieră un câmp imens, dar în mare parte sterp. Imitator al lui Michelet în istorie, al lui Pictet în lingvistică, spiritul său, deja pornit spre ipoteze și viziuni, a găsit în această frecventare un nou aliment și o nouă îmboldire. E destul a percurge prima fascicolă a *Istoriei critice a Românilor* (1873), spre a constata acest caracter aventuros. Numeroasele urme dace, pecenege și cumane, ce Hașdeu prelindea a fi descoperit ca tot atâtea supraviețuiri în limba română, s'au spulberat la prima cercetare obiectivă. Ce va persista din vasta-i activitate? Documentele din *Arhiva istorică a României* (1865-1867) și textele filologice reproduse în *Cuvente din Bătrâni* (1878) vor rezista singure acțiunii destructive a timpului.

Spiritul său a rămas nedisciplinat până la sfârșit. Al său *Etymologicum Magnum Romaniae* (1887—1893) poate oferi o nouă dovadă, că o știință întinsă și o istețime extraordinară nu pot duce la rezultate satisfăcătoare, dacă nu sunt dominate de metodă și de rigoare intelectuală. Articolele acestui mare Dicționar se pierd în digresiuni enciclopedice sau sunt pur și simplu foiletoane spirituale de lexicografie.

De aci caracterul fragmentar al activității sale. La o impuțare ce un academician îi adresase în această privință, Hașdeu nu s'a sfiit a răspunde: „D-zeu însuș n'a săvârșit ce începuse”.

Cu toate acestea, echitatea reclamă s'adaog că, dacă fondul conjectural lasă de dorit, argumentarea e condusă cu măiestrie și forma-i picantă îi va atrage totdeauna cititori. Stilul său clar, viguros și spiritual, răscumpără în parte inanitatea ipotezelor și a rămas până astăzi un model de stil științific.

Omul, la Hasdeu, era de acelaș calibru: avid, caprițios, vindicativ, egoist până la cea mai neagră ingraturdine. Va fi de ajuns a cita un caz semnificativ.

Abia întors din străinătate, Hasdeu îmi propuse să-l suplinesc gratuit la catedra de Filologie comparativă. Această sarcină, pur onorifică, am îndeplinit-o conștiincios timp de doi ani de zile, iar când titularul și-a reluat cursul, el a mulțumit de pe catedră suplinitorului gratuit cu aceste cuvinte: „D. Șaineanu s'a identificat așa de bine cu catedra mea, încât a uitat că mă înlocuște”. Intr'adevăr, pe când magistrul își făcea cursul de trei-patru ori pe an, tratând în acele prelegeri

izolate subiecte de ocazie, suplinitorul său n'a lipsit nicio singură dată în interval de doi ani și a prezentat auditoriului întregul domeniu lingvistic sub aspectele sale cele mai variate ¹⁾.

Maiorescu era mai mult om politic decât erudit, orator mai mult decât filosof. Ale sale *Critici* sunt pledoariile literare, în cari autorul nu ține seama de niciunul din principiile critice științifice așa cum le-a preconizat la noi Dobrogeanu-Gherea; iar *Logica* sa, unicul său bagaj filosofic, e în cea mai mare parte o condensare a „Logicei” lui Stuart Mill”.

Șaieanu și-a început activitatea filologică încă de pe băncile Universității. Apariția *Revistei pentru Istorie, Filologie și Arheologie* (1882-1887), a lui Tocilescu, a fost pentru dânsul ocazia unei serii de publicații, cari au contribuit a întemeia reputația-i filologică.

Primul studiu inserat în acea Revistă fură *Elementele turcești în limba română* (1885).

Autorul a elaborat, în această scriere pur filologică, numeroase materiale trase din domeniul literaturii populare și din acela al cronicilor trecutului. Cele trei veacuri de influență otomană sunt aci prezentate sub o formă lexicologică. Acest studiu reprezintă prima îndrumare într'un domeniu până atunci neexplorat. Ea a fost pe rând utilizată de Miklosich și Picot, iar Hasdeu o luă ca bază a elementelor orientale în al său *Etymologicum Magnum Romaniae*.

Șaieanu și-a întors întotdeauna privirile cu predilecție către acest prim fruct al activității sale. Această întâia ediție, remaniată și complectată timp de 15 ani, deveni publicația monumentală în trei volume intitulată *Influența orientală asupra Limbei și Culturii române* (1900). Sub această nouă formă, lucrarea însușește un sfert de veac de cercetări neîntrerupte. Ea îmbrățișează influența orientală sub toate aspectele: istoric, filologic și folkloric, și încoronează activitatea filologică română a secolului al XIX-lea cu o operă capitală, care coprinde trei veacuri de cultură națională. Fiind dată solida bază documentală pe care se ridică acest măreț edificiu, *Influența orientală* va continua a instrui generațiile viitoare.

A doua lucrare, apărută în Revista lui Tocilescu, poartă titlul *Ielele* (1886) sau credințele populare în zâne rele. Pe baza unui material bogat și în parte inedit, autorul studiază succesiv numeroasele sinonime ale zânelor rele, răs-

1) Vezi Anexa I: Curs de filologie comparativă.

pândirea lor în provinciile române și în țările balcanice, în fine originile și aspectele multiple ce prezintă această credință. El a avut ocazie să completeze mai târziu aceste date comparative și să publice din nou aceasta a sa primă încercare de literatură populară în *Studii folklorice* (1896). Tradusă în limba franceză, monografia reapăru în revista *Mélusine* (1901) a lui Gaidoz.

Tot pe atunci Șaineanu publică în *Convorbiri literare* din 1887, un studiu istorico-filologic despre *Jidovii, Tătarii și Uriășii*. Pe baza unor documente interesante, el a căutat să lămurească istoricește această curioasă asociație de nume etnice. Acest studiu deveni pentru dânsul mai târziu (cum autorul a arătat-o aiurea¹⁾, un noian de acuzați calomnioase.²⁾

A treia lucrare importantă fu *Încercare asupra Semasiologiei limbii române* (1887), susținută ca teză de Licență înaintea Facultății de Litere din București. Publicată, ca și studiile precedente, în *Revista* lui Tocilescu, *Semasiologia* prezenta prima încercare sistematică despre evoluția sensurilor. Junele autor, după o preparare de mai mulți ani, aducea, în același timp cu texte numeroase, idei originale și rezultate însemnate.

Trecerea sensului din domeniul sacru în cel profan³⁾ e legată de condiții sociale particulare, cum de asemenea decadența treptată a titulaturei trecutului. Asupra acestor chestiuni și a multor altora, *Semasiologia* ne dă lămuriri de un adevărat interes cultural. Concluzia cărții oferă o privire generală asupra elementelor constitutive ale graului românesc.

Critica din țară și din străinătate a salutat *Semasiologia* ca o contribuție meritorie la noua știință a *Semanticei*,

1) Vezi *O Carieră filologică*, București, 1900, p. 16—22.

2) Iacob Negruzzi, pe atunci director al *Convorbirilor literare*, pe deoparte insera articolele lui Șaineanu în *Revista* sa, iar pe de alta, în curs de mai mulți ani, colportă împotriva-i calomniile antipatriotice, făcându-se astfel emulul și complicele inefabilului V. A. Urechia.

3) „Vorbind despre parodiarea cântărilor bisericesti ce se aud azi în gura copiilor (p. 112, am pus-o în legătură cu indiferența religioasă a Românului. Aceasta e o eroare. Parodii analoge se găsesc și la popoarele catolice, la cari asemenea „formule satirice” sunt foarte frecvente. A se vedea E. Rolland, *Rimes et jeux de l'enfance* (Paris, 1883, p. 329 și urm.). Dealminterea, această tendință parodistică a temelor religioase se urcă la Francezi până'n adâncul evului-mediu”. (*Notă manuscrisă*).

cum o numesc Francezii. Universitatea din București a onorat-o cu cea mai înaltă a ei distincție, cu premiul Hillel de 5000 lei.

Mulțumită acestei recompense, Șaineanu putu sta doi ani de zile în străinătate, în Franța și în Germania.

Venit la Paris în 1888, tânărul filolog, deja cunoscut romaniștilor, fu primit cu simpatie de ilustrul romanist Gaston Paris, maestrul său la *Ecole des Hautes Etudes*, și de către Michel Bréal, dela *Collège de France*. În acelaș timp urmă cu asiduitate, la *Ecole des langues orientales*, cursurile lui Dozon (bulgara și albaneza), ale lui Léger (sârba și rusa), ale lui Legrand (greaca modernă), al lui Barbier de Meynard (turca). În acest mod, Șaineanu a putut îmbrățișa totalitatea idiomelor balcanice și a fructifica studiile de limbă românească și de literatură populară de aceste noi cunoștinți.

Aceleași epoci îi aparține studiul comparativ *Legenda meșterului Manole la Grecii moderni*, cum și alte amănunte din domeniul folklorului balcanic.

Rezultatul imediat al acestor noi preocupări a fost disertația *Les Jours d'emprunt ou les Jours de la Vieille*, lucrare apărută în *Romania* (1889) și apoi susținută ca teză de doctorat înaintea Universității din Lipsca. Ce-acee izbește, la citirea acestei monografii, nu e atât gruparea ingenioasă a materialelor (simțitor înavuțită în prelucrarea românească *Zilele Babei*), cât atitudinea rezervată întru interpretarea tradițiilor populare, cum și relevarea amestecului literar ce a suferit românește legenda (*Baba Dochia*).

Răposații Odobescu și Gion au anunțat cu elogi în țară ¹⁾ apariția acestei lucrări de interes național și universal, iar revistele speciale din străinătate o apreciară ca o contribuție solidă pentru investigarea tradițiilor populare.

Dintre familiile pe cari Șaineanu le frecventa la Paris, aceea a fostului său profesor Hasdeu era cea mai ospitalieră. Doamna Hasdeu se fixase cu doi ani înainte acolo pentru a înlesni educația fiicei sale Iulia. Plecând din țară, Șaineanu fusese rugat de Hasdeu să-l ție în curent cu pro-

1) Vezi aceste aprecieri în *O Carieră filologică*, p. 2—4.

greșele intelectuale ale Iuliei și mai cu seamă cu starea sănătății sale, care de pe atunci lăsa de dorit. ¹⁾

Talentata copilă trecuse bacalaureatul cu mare succes și se prepara pentru Licența în Litere. Toți cei cari o apropiau, admirau agerimea minții sale, cultura-i literară și filosofică, spiritul ei mușcător pornit spre ironie și satiră. De o rară frumusețe și grație, ea poseda o ambiție intelectuală nemărginită, care era să-i devie fatală. Ea ținea cu orice preț să satisfacă pe ilustrul ei părinte, devenind cea dintâia doctoresă în Litere din Paris. Dar surmenajul de o parte, pe de alta clima umedă a Parisului, au necesitat consultarea unui specialist de boli de piept, cu care Șaineanu avu o lungă convorbire. Acesta găsi sănătatea Iuliei compromisă și-l însărcină să insiste pe lângă Hasdeu să vie imediat la Paris, spre a-și transporta familia într-o localitate mai blândă. El îi adresă dar o lungă scrisoare, în care, reproducând cuvintele medicului, stăruie și din parte-i asupra gravității unei eventuale amânări.

La această scrisoare presantă, Hasdeu îi răspunse cu un simplu bilet conceput astfel :

Lubite amice,

Nu poți să-ți închipuești mulțumirea pe care mi-a adus-o scrisoarea d-tale, liniștindu-mă tocmai atunci când aveam mai multă trebuință de liniște, căci nu primisem de mult nicio scrisoare dela familie. Îți sunt recunoscător mai cu seamă pentrucă ai întrebat pe însuș d-rul Percheron, și te rog să nu mă uiți și pe viitor. Primit-ai No. 2 din „Revista Nouă“ ?

Amic devotat, HASDEU

1) Iată prima scrisoare-răspuns ce Hasdeu adresă lui Șaineanu:

București, 1/13 Ianuarie 1888.

Scumpe amice,

„Daca nu ți-am răspuns până acuma, poți să fii sigur că nu este receală sau indiferență. Ori când și oricât voiu putea, îți voiu dovedi întotdeauna înalta opiniune pe care o am despre capacitatea d-tale, și nu mă îndoiesc că și caracterul este în nivelul capacității. Îți mulțumesc pentru informațiunile cele dorite...

Petrecerea d-tale în Franța îți va fi de o utilitate extremă, și nu atâta prin biblioteci pe cari le ai putea găsi și la Berlin, cât prin direcțiunea spiritului. Numai știința franceză scrie și vorbește elegant. Metoda și eleganța nu se exclud...

Nu mă uița și pe viitor. Strâng mâna cu cordialitate.

Amic, **Hasdeu**

Când Hasdeu se decise în fine să vie la Paris, era prea târziu. Clima iernatică, nefavorabilă a Parisului, zdruncinase cu desăvârșire sănătatea bieteii copile. Transportată mai întâi la Montreux, în urmă la o mănăstire din țară, ea expira la București, în 29 Septemvrie 1888, la vârsta de 19 ani.

„Moartea Iuliei a fost pentru Hasdeu o lovitură teribilă, al cărui efect el l'a resimțit în tot restul vieții sale. Credința spiritistă se ancră din ce în ce mai adânc în mințea sa. Castelul său din Câmpina, pretindea dânsul, ar fi fost construit după indicațiile mediumice ale răposatei. Deși spiritul lui Hasdeu își păstrase toată vioiciunea, inteligența-i suferi atunci o eclipsă, ale cărui urme se resimt în activitatea-i intelectuală. Ca să perpetue memoria Iuliei, dezolatul părinte publică în trei volume *Poeziile și Cugătările ei*“.

III

BĂRBĂȚIA

Întoarcerea în țară. — Prelegeri la Universitate. — Linguistica generală. — Publicații de filologie română. — Basmele române. — Premiu academic. — Numirea la Universitate. — Peripețiile unei naturalizări. — Fragment autobiografic. — Plecarea definitivă din țară. — Impresia în străinătate.

Reîntors în țară, Șaieanu fu însărcinat a suplini pe Hasdeu la catedra-i de Filologie comparativă. Lecțiunea de deschidere trata un subiect de actualitate : *Linguistica contemporană* sau *Scoala neo-gramaticală* (1890). Conferențiarul, caracterizând tendințele recente ale Linguisticii, caută să discearnă adevărul între concepțiile individuale și curente generale, accentuând diversitatea opiniunilor și cumpănind gradul lor de rezistență dinaintea criticei nepărtinitoare.

O parte din aceste prelegeri universitare formară volumul intitulat *Raporturile între Gramatica și Logica* (1891), care obțină o primire favorabilă din partea linguiștilor europeni. Scopul principal al cărții era a stabili contrastul între realitatea psihologică a idiomelor primitive și teoria generală emisă de gramaticii greci din observarea propriei lor limbi. Lărgirea orizontului lingvistic făcea să reiasă până la evidență generalizările lor pripite și unilaterale.

În anul 1893 Șaieanu se căsătorii cu d-ra Cecilia Samitca, fiica răposatului Ralian Samitca, tipograf din tată în fiu, care prin tipărituri numeroase a contribuit la răspândirea culturii în țară. D-na Șaieanu, tovarășa nedespărțită a eruditului ei soț, l'a secundat în decursul multiplei

sale activități. Unica lor fiică, Elisabeta, e azi pretutindenea cunoscută, ca artistă dramatică, ca interpretă talentată a clasicilor francezi, sub numele de *M-elle Nizan de la Comédie Française*.

Părăsind subiectele de lingvistică generală, filologul reveni la studiile sale predilecte, la limba și tradițiile poporului român.

Cartea-i *Istoria Filologiei române*, care apărură în 1892, cercetează momentele cele mai importante ale evoluției acestei discipline în țările române. Autorul consacră capitole speciale curentului latinist transilvănean, gramaticilor munteni, învățământului din epoca fanariotă, etc., subiecte interesante ce le tratează din punctul de vedere istoric și cultural. A doua parte a cărții e un conspect bibliografic al activității filologice române în secolul al XIX-lea. *Filologia* e luată aci în sensul cel mai larg, însumând totdeodată literatura, istoria și arheologia.

Capitolul despre învățământul în epoca fanariotă a fost tradus în greaca modernă în ziarul *Patris* din 1894, iar *Rumaenische Revue* a lui Diaconovich a dat despre întreaga lucrare o dare de seamă amănunțită și elogioasă. Cartea s'a bucurat de oarecare favoare și o nouă ediție apărură câțiva ani mai târziu, în care materialul bibliografic a fost ținut în curent.

În 1889, Academia română anunță un premiu pentru cea mai bună lucrare asupra *Basmelor române în comparație cu legendele clasice și în legătură cu basmele popoarelor romanice*. Ea se însărcină totdeodată să publice pe cheltuiala ei opera premiată. Un singur manuscris s'a prezentat purtând această deviză din Apuleiu: „Ego tibi varias fabulas conseram...“, și Academia, în sesiunea generală din 1894, în urma raportului părintelui S. Fl. Marian, îi decernă în unanimitate premiul Statului Eliade Rădulescu. Era manuscrisul lui Șaineanu, a cărui operă figurează și astăzi printre publicațiile Academiei române.¹⁾

Acest volum de peste 1000 de pagini, apărut în 1895, conține o vastă sinteză a narațiunilor fabuloase din toate timpurile și din toate țările, cu privirea specială la materialul comparativ indicat de Academia română. Autorul propune o nouă clasificare a basmelor după cicluri și tipuri, cadru ce-i permite a îmbrățișa într'un spațiu mărginit numărările manifestări ale imaginației populare.

1) Peripețiile acestui premiu se află expuse în *O Carieră filologică*, p. 25—26.

După o critică minuțioasă a teoriilor curente, el dovedește caracterul universal al basmelor și intima lor conexiune cu miturile și legendele antice. Numeroasele variante și versiuni paralele, cum și bogatul material folkloric, fac din această operă un *corpus* al Basmelor române, așa cum nu-l posedă nici o altă literatură. Rezumatul fiecărui ciclu și tip narativ conservă scrupulos expresiunile neașe ale textelor originale. Un indice de peste 100 de pagini, pe două coloane, condensează nenumăratele amănunte ale acestor vaste cercetări.

Câtva timp după numirea lui Șaineanu ca suplinitor la catedra lui Hasdeu, ministrul C. C. Arion, considerând meritele tânărului filolog, îl transferă dela liceul Lazăr la noua catedră universitară creată pentru *Istoria Românilor până la Mihai-Viteazul*.

Acest titlu reclamă oarecare lămurire.

Istoria Românilor până la sfârșitul evului-mediu are un caracter esențial etnografic și lingvistic. Studiile lui Șaineanu îl preparase pentru asemenea investigații speciale. El asumă periculoasa onoare de a inaugura această perioadă arhaică și medievală.

Numirea această universitară stârni o adevărată furună. Șaineanu a expus peripețiile tragi-comice ale acestui incident în fragmentul autobiografic *O Carieră filologică* (1900). Argumentul principal ce invocau în protestările lor prea zeloșii dascăli și patrioți nu era incapacitatea candidatului,¹⁾ ci calitatea sa de „străin“ (cum se zicea pe atunci). Deși născut în țară din părinți și strămoși născuți în țară, Șaineanu, cu toate însemnatele servicii aduse țării, era totuși considerat ca străin, din cauza nașterii sale în afară de biserica ortodoxă. Și lucru ciudat! această considerație *sui-generis* continuă a domina până și în domeniul filologiei române²⁾.

Șaineanu făcuse înainte demersurile necesare pentru

1) Printre aceste protestări, cea mai penibilă pentru Șaineanu fu aceea a profesorilor liceului din Ploiești, unde își începuse studiile secundare. În acea protestare din Nov. 1890 se citește următorul pasaj: „Un străin de ființa neamului nostru nu va putea deștepta în mințea și în inima generațiunii noi imaginea trecutului nostru plin de învățăminte pentru viitor. Cum va simți și va recunoaște acela pulsațiunile vieții istorice a Românilor, când inima lui nu bat că și a poporului românesc întreg, când el nu are nimic în comun cu aspirațiunile lui?”

Și aceasta despre autorul *Semasiologiei*, despre profundul cunoscător al limbei și al credințelor poporului român!

2) A se vedea anexa III: Filologie și Ortodoxie.

obținerea naturalizării. El posedă titluri suficiente pentru a fi proclamat cetățean de onoare, necum cetățean pur și simplu, dar articolul 7 din Constituție punea la discreția șovinștilor pe candidații la cetățenie. Timp de 12 ani, acest muncitor pe câmpul culturii române a fost astfel balotat dela un corp legislativ la altul, când admis de unul și respins de celalt. Găsesc printre notele manuscrise aceste amare reflexii (așternute în 1920):

„Nu se poate închipui profunda uimire a savanților din Occident la citirea fragmentului meu autobiografic. Ei nu puteau înțelege o stare de lucruri atât de contrarie celei mai elementare echilăți.

„Ore și zile întregi, timp de ani, am pierdut urcând treptele celor două capiști¹⁾ ale indigenatelor. Afară de un număr restrâns de patrioți onești și imparțiali, mișuia acolo o droaie de străini, în mare parte Greci de origină sau Bulgari, ignoranți și fanatici, cărora se putea aplica versurile indiginate ale poetului:

*Grecotei cu nas subțire, Bulgăroi cu ceața groasă...
Voi sunteți urmașii Romei? niște răi și niște fameni,
E rușine omenirii să vă zică vouă oamenii!*

„Iată în ce mâini erau încredințate onoarea și viitorul candidatului la cetățenie. Articolul 7 din Constituție oferea acestor mandatarî o armă teribilă, de care dânsii au uzat și abuzat. Am asistat adesea cu indignarea în suflet la acele orgii parlamentare înscenarea grotescă a unei încetățeniri — prin cari acești politicieni *sui-generis* călcau fățiș în picioare demnitatea umană, compromițând în fața lumii civilizate, prin procedările lor revoltătoare, cinstea și vrednicia neamului.

„Dar să ne întoarcem privirile dela acest trist spectacol al politicianismului din trecut și să ne oprim la perspectivele mângâietoare ale orei prezente. Astăzi²⁾, când o eră nouă se deschide Patriei întregite, când visul adevăraților patrioți —

1) Talentatul caricaturist Const. Jiquidî mort în 1899) a prins unul din acele momente: Șaineanu, pe brațe cu două coșuri conținând tot avutul său intelectual, își îndreaptă pașii spre incinta Senatului; dar, abia ajuns la prag, un glas de cobe îl țintuște pe loc: „Păzea, Șainene!” Era glasul ragușit al patriotardului V. A. Urechia, care se aținea la intrarea Capitoliului.

Șchița umoristică, expusă în 1886 în vitrina ziarului *Indépendance roumaine*, a fost cumpărată de însuș Urechia. Un alt exemplar, ce artistul făcuse omagiu lui Șaineanu, e în pastrarea familiei acestuia.

2) Aceste rânduri au fost scrise în 1920.

al unui Văcărescu, al unui Zilot, al unui Bălcescu — a devenit un fapt istoric, astăzi, zidul chinezesc al articolului 7 din Constituție s'a surpat pentru vecie. Această dispariție, necesitate de evenimentele grandioase ale războiului mondial, în seamnă ea oare o transformare socială corespunzătoare? Ar trebui pentru aceasta ca pătura dominantă, în care Fanarul și elementele străine de neam continuă a prepondera, să-și modifice mentalitatea și ca tineretul să nu importe numai spolia culturală occidentală. O reformă morală e indispensabilă progresului viitor al României-Mari”.

În acele momente grave și în ajun de a călca pentru ultima oară solul sacru al țării sale natale, câțiva prieteni veniră să-i strângă mâna : Caragiale, Gion, David Emanuel.

Șaineanu a petrecut cu Caragiale vara anului 1893 la Tușnad, pe atunci în posesia Ungurilor. El avu astfel ocazia să-l cunoască mai deaproape și să-l aprecieze. Intimitatea a fost continuată între ei și familiile lor la întoarcerea în București.

Gion era pe atunci la noi poate unicul publicist însuflețit de bunăvoință și de umanitate. Ca critic literar al „Românului”, el a urmărit cu un interes simpatic eforturile intelectuale ale lui Șaineanu și n'a încetat de atunci a-i da repetite dovezi de amicie. După plecarea lui Șaineanu din țară, Gion a continuat aceiaș nobilă atitudine. Dispariția prematură a acestuia, la vârsta de 47 de ani, l'a privat de un prieten sincer și devotat.

David Emanuel, tipul șavantului modest, s'a consacrat exclusiv activității sale profesionale. Martor al invidiei și dușmăniei ce întâmpinau în țară cei câțiva muncitori intelectuali, el avu tăria sufletească să renunțe la vanitosul nume de autor, atrăgându-și astfel simpatii generale. Amândoi Ploieșteni, vicisitudinile vieții i-au apropiat adesea la București și la Paris, unde au petrecut împreună ore de plăcută intimitate.

Câteva luni înaintea plecării, Ioan Bogdan, Nicolai Iorga și C. Rădulescu-Motru, profesori ai Facultății de Litere, veniră să viziteze pe Șaineanu și să salute într'însul pe fostul și viitorul lor coleg.

Dar un jurisconsult naționalist, C. Disescu, decise alminterea. Nu era destul acestui ilustru cărciocar de a vedea călcându-se fățiș legea, ori de câte ori era la ordinea zilei încetățenirea unui intelectual evreu, dar, ilegalitate peste ilegalitate, el crezu de cuviință să agraveze încă si-

tuția printr'un clenciu advocătesc : trecerea prin cele două corpuri legiuitoare trebuia să se efectueze în una și aceeași sesiune !

Șaineanu, admis de Cameră și de Senat, în sesiuni diferite, se considera înfârșit, după toate precedentele, *civis romanus*, când noua întortochiare a legii îl făcu să reintre în masa celor fără patrie și fără drept de cetate.

Câteva zile înainte de a părăsi țara, el întâlni pe stradă pe Hasdeu. Aflând de hotărîrea-i nestrămutată, acesta se mărgini a-i declara : „*Am prevăzut toate acestea, nu se putea să sfârșească altfel*”. Acestea fură cuvintele de mângăiere și de îmbărbătare, ce bătrânul magistru prodigă fostului său discipol și amic, care, timp de două decenii, îi dedese dovezi repetate de un adevărat devotament. Sufletul egoist al omului s'a dat la iveală și de astădată, și pentru ultima oară.

Revoltat până în suflet de cele săvârșite împotriva-i, Șaineanu și-a propus să aștearnă pentru viitorime acel șir continuu de ilegalități. Opusculul intitulat *O Carieră filologică*¹⁾, *istoricul unei naturalizări* (1900) apăru în acelaș timp la București (Stock) și la Paris (Larousse). Expunerea nepărtinitoare a faptelor, documentate la fiecare pas, simpla și dureroasa lor elocvență, atraseră autorului numeroase dovezi de simpatie.

Pe când în țară Presa primise un cuvânt de ordine de a trece sub tăcere apariția fragmentului autobiografic, el a produs senzație în străinătate, unde profesori universitari — romaniști familiarizați cu operele lui Șaineanu — literați și publiciști, au manifestat surprinderea și indignarea lor pentru această flagrantă călcare a demnității umane.

Ilustrul său profesor, Gaston Paris, i-a declarat la prima vizită ce-i făcuse : „*J'ai beau lire votre brochure, je n'arrive pas à comprendre comment des gens, prétendus civilisés, puissent commettre tant d'illégalités sous le masque de la loi.*”

La o serată dată de amicul său Jean Psichari, ginerele lui Renan, prezentat de dânsul lui Emile Zola, căruia îi

1) Germenul acestei scrieri îl regăsim deja în titlul următor anunțat odată cu a doua ediție din *Istoria Filologiei române* (1895): „*Șase ani din viața unui filolog român (1889—1895), Fragment autobiografic* de L. Șaineanu. Va conține capitolele: *Întoarcerea mea în țară. — Primele impresiuni. — Lumini și umbre. — Numirea mea la Universitate. — Istoricul unei naturalizări. — Oameni și fapte*”.

adresase broșura, acesta, după ce s'a întreținut mult timp cu dânsul, s'a despărțit cu cuvintele : „*Je n'en reviens pas, je reste saisi de ces moeurs barbares sous le vernis de la civilisation.*“

Răposatul critic danez, Georges Brandes, a consacrat opusculului o lungă dare de seamă, în care stigmatizează cu indignare apucăturile aziatice ale legiuitorilor noștri de atunci, și acest articol el l'a inserat mai târziu în operele lui complete ¹⁾.

În acelaș timp M. Vilmotte, profesor la Universitatea din Bruxelles și Președintele Academiei belgiene, a relevat într'un elocvent articol de fond al ziarului *le Messenger de Bruxelles* din 28 Aprilie 1901, acest atentat împotriva civilizației.

La Paris, revista *la Grande France*, din 18 August 1901, sub direcția lui Mony Sabin, azi rezidentul general al Franței la Maroc, a înfierat la rândul său acest abuz strigător al unei culturi superficiale.

În fine, scrisori emanând dela universitari din diferite țări, în cari acești reprezentanți ai științei europene condamnă fără apel acea batjocorire a justiției celei mai elementare. ²⁾

1) Georges Brandes, *Samlede Skrifter*, t. XI, p. 477—481.

2) Vezi anexa finală: Ecourile unei broșuri.

I V

MATURITATEA

Stabilirea la Paris. — Perioada de tranziție. — O criză intelectuală. — Curs de folklor balcanic. — Vacanțele la Heiden. — Studiul limbilor speciale și al dialectelor franceze. — Graiul parizian. — Filologia Renașterii. — Rabelais. — Cercetări etimologice. — Un Mecen. — Considerație finală.

Respins dar pentru ultima oară dela Senat și catedra de filologie comparativă, pe care a ocupat-o mai mulți ani, fiind suprimată, în urma avizului lui Hasdeu, Șaineanu, după ce adusese servicii reale țării și contribuise la reputația-i științifică, fu nevoit să apuce calea pribegiei în căutarea unei Patrii.

Această plecare definitivă din țară coincide cu apariția operei sale capitale *Influența orientală*, a cărei valoare durabilă a fost unanim recunoscută. Academia română, în urma unui raport în doi peri al lui Tocilescu, refuză să premieze această lucrare fundamentală, dar ea fu de două ori încoronată la Paris: de Institutul Franței, care-i decernă premiul Volney, și de Societatea de Linguistică din Paris, care-i acordă primul premiu Bibescu. După îndemnul lui Gaston Paris, Șaineanu publică în *Romania* o traducere condensată a părții filologice din *Influența orientală*, iar un rezumat al părții culturale apăru în *Revue de Sociologie* din Paris (1901).

Reproducem aci duiioasele cuvinte cu cari autorul încheia prefața ultimului volum al *Influenței orientale* :

„Nu mă pot opri, înainte de a-mi lua rămas bun dela această lucrare, de a mă gândi un moment la epoca când

ea a fost pentru întâia oară concepută. Mă aflu încă pe băncile Universității, când lectura monografiei lui Miklosich „Elementele turcești în limbile din Sud-estul și din Estul Europei” (1884) îmi dă îndemnul de a contribui la sporirea materialului cunoscut. Cu entuziasmul ce inspiră percurgerea unor regiuni necunoscute, am colindat atunci întregul coprins al cronografiei noastre și am spicuit un seceriș îmbelșugat și șornic. Care filolog n’a cunoscut, la începutul carierei sale, acele clipe delicioase, când aflarea și elucidarea unor termeni obscuri îi umplu sufletul de bucuria inerentă creașunilor inteligenței? De atunci, furtuna adversității a înfiorat entuziasmul juvenil, egoismul oamenilor și fatalitatea vremii au apăsăat greu asupra-mi. În timpul din urmă mai ales, împrejurările devină din cale afară triste. Învrăjbit cu mine însumi și copleșit de nedreptatea omenescă, aș fi sucombat de sigur, dacă totală absorbire în această operă nu mi-ar fi adus o salvare momentană, făcându-mă să respir călva timp o atmosferă străină de pasiunile zilei.

Această carte mi-e astfel îndoit de dragă: ea m’a făcut să simt primele emoșuni ale cercetării științifice și mi-a procurat balsamul alinării în grelele nevoi ale vieții”.

Apucând calea pribegiei, instinctul l’a condus către Franța. Șaineanu era departe în acele momente să prevadă că, prin energia și perseveranța sa, el va ajunge în cele din urmă să aducă filologiei franceze servicii apreciable și să consacre artei franceze talentul unicei sale fiice. Cităm aci primele sale impresii după stabilirea-i la Paris :

„Abia se poate închipui dificultățile de neînvinș, cari întâmpină pe filologul expatriat. Cu toate că nu eram necunoscut în Occident, totuș romaniștii din Franța nu acordau decât o minimă importanță limbei și literaturii române. Pe de altă parte nu e nimic mai delicat decât a scrie franțuzește cu mentalitatea străină. Trebuia dar să-mi modific până și modul de a cugeta adus din țara natală, o adevărată revoluție intelectuală, ce n’a mers fără sbucium și fără sguđuire”.

În primii doi ani, Șaineanu își propuse să facă accesibile Francezilor rezultatele cercetărilor sale în domeniul limbei și literaturii populare române. Pe atunci, în 1901, la Paris, mai multe reviste speciale erau consacrate folklorului și fiecare din ele a publicat diferitele sale remanieri.

În cea mai veche din aceste reviste, *Mélusine*, a profesorului Gaidoz, apărură succesiv mai multe monografii cari vor fi enumerate la locul lor.

A doua revistă, la *Tradition*, dirijată de Carnoy, publică, împreună cu o schiță biografică a autorului, un articol despre terminologia folklorului român.

Pe de altă parte, la *Revue des traditions populaires*, sub direcția răposatului Paul Sébillot, a dat mai mulți ani ospitalitate lucrărilor sale în această direcție.

În fine, *Revue de l'histoire des Religions* publică studiul său despre „Legenda meșterului Manole după cântecele populare din Europa orientală.“

Aceasta cât privește literatura populară; iar, sub raportul limbei, studiile corespunzătoare apărură în *Mémoires de la Société de Linguistique* și mai ales în *Romania*, prețioasa revistă a lui Gaston Paris, care publicase deja înainte primele sale încercări și în special disertația-i *Les Jours d'emprunt ou les Jours de la Vieille* (1888).

Dela începutul așezării sale la Paris, Șaineanu în urma recomandății directorilor Școalei de Înalte Studii, fu autorizat de Ministrul instrucțiunii publice să profeseze un curs liber la acea școală despre Folklorul balcanic în cursurile sale cu titlurile antice¹⁾. Lecția de deschidere, *l'État actuel des études de Folklore*, apărută mai întâi în *Revue de synthèse historique* (1902), atrase atenția mitologilor și folkloriștilor asupra vederilor originale ale autorului în materie de psihologie populară. Ele interesară pe răposatul filosof Gabriel de Tarde, care felicită călduros pe autor.

Salomon Reinach înseră o dare de seamă elogioasă în primul volum al operei sale *Cultes, Mythes et Religions* (1902); celebrul romanist Nyrop puse s'o traducă în revista-i *Dania*²⁾, iar în ale sale „Studii asupra basmelor“ (*Pohadkoslovné studie*), folkloristul ceho-slovac George Polivka consacră mai multe pagini unei expunerii amănunțite a nouilor idei emise de Șaineanu.

Autorul anunță în acest studiu, că prepară o remaniere franceză a *Basmelor române*. Lucrările preparatorii erau într'adevăr înaintate, când dânsul se convinse de puțină reușită a întreprinderii sale. Conservarea trăsurilor tipice ale poveștilor românești era imposibilă în limba franceză. Dar ceace l-a descurajat mai ales în această privință era convingerea din ce în ce mai profundă, că folklorul nu va ajunge niciodată să constituie o disciplină propriu zisă, iar

1) Vezi Anexa II: Curs de folklor balcanic.

2) *Dania*, Revista pentru limba, literatura și folklorul danez, I. X, 1903, p. 99—115: „On eventyr“.

rezultatele obținute nu corespundeau nici de cum speranțelor entuziaste ale primilor adepți.

Fiind dat caracterul iluzoriu al cercetărilor folklorice, Șaineanu se decise a le părăsi cu totul. Mai mult încă. Lipsa totală la Paris de resurse bibliografice în ceea ce privește limba și literatura română, îl făcu să renunțe definitiv și la aceste studii, cari au constituit obiectul principal al activității sale în țară timp de un sfert de secol.

Vacanțele anului 1900 Șaineanu le petrecu la Heiden, localitate elvețiană din cantonul Appenzell, înaltă aproape de o mie de metri, adăpostită de viscole și bogată în pașiști de un verde binefăcător. În curs de 20 de ani dânsul reveni mereu la Heiden, care-i reda sănătatea ochilor. Pe la 1913 ochii săi fură afectați de o cataractă periferică, care a durat cinci ani. Mulțumită sfaturilor celebrului oftalmolog parizian, d-rul Morax, Șaineanu a putut continua activitatea sa fără întrerupere până în ajunul operației (20 Maiu 1918). Aceasta i-a permis a pune sub tipar marile lucrări ce preparase în cursul războiului mondial. Mai norocos, sub acest raport, decât amicii săi Gaster și Nyrop, el a putut să-și vadă realizată ținta urmărită timp de ani.

La Heiden, Șaineanu s'a întâlnit în curs de mai mulți ani cu romanistul Adolph Tobler dela Universitatea din Berlin, Elvețian, iar în ajunul izbucnirii războiului mondial a revăzut acolo, după vreo 15 ani, pe Titu Maiorescu. Cu privire la această întâlnire, găsim următoarea notă manuscrisă :

„Pe când îmi făceam plimbarea matinală la Grub, sat lângă Heiden, mă pomenesc la mijlocul drumului cu cineva, care mă întâmpină cu vorbele: „Ce mai faci, d-le Șainene?” Era Titu Maiorescu. Cum atitudinea răposatului îmi fusese ostilă în ultimii ani ai șederii mele în țară, instinctiv vrui să-l evit, dar deferența pentru vechiul meu profesor universitar covârși această primă impulsione. Convorbirea începu firește asupra evenimentului zilei: ultimatul adresat de către Austria Serbiei și acceptarea-i de către aceasta cu toate clauzele sale umiltoare. „Vei vedea, d-le Șainene, că conflictul nu va trece peste un incident austro-sârb”, îmi spuse el. Dar evenimentele se precipitară. Chiar în noaptea aceea, Maiorescu a fost rechemat de urgență în țară spre a lua parte la un consiliu al Coroanei.

„Peripețiile ce urmară dela neutralitatea României până la participarea ei la războiul mondial sunt încă în memoria tu-turor.

„După politica zilei, conversația luă o turnură mai generală. Veni vorba despre Hasdeu: „Rareori, zisei, am întâlnit în Occident un erudit de o capacitate așa de vastă ca Hasdeu”. Această afirmare păru a-l surprinde și impresiona totdeauna.

„Nu se poate într'adevăr închipui două temperamente mai opuse ca acești doi bărbați iluștri, cari deopotrivă au bine-meritat de patrie.

„Hasdeu, creier puternic, pururea în ebulițiune, memorie prodigioasă, știință vastă, forță combinatorie uimitoare. Toate aceste daruri au fost ca și sterilizate printr'o ingeniozitate din cale afară rafinată. Dacă, sub raportul pur științific, Hasdeu nu va trăi decât prin câteva publicații de valoare documentară, spiritul său scântetor îi va atrage întotdeauna cititori, seduși în acelaș timp de stilul său vioiu și energetic, mlădios și pitoresc.

„La Maiorescu, talentul oratoric era preponderant. El este tipul conservatorului în sensul cel mai larg al cuvântului: conservator în politică ca și în filosofie, în domeniul literaturii ca și în al criticii. Pe când critica lua forme din ce în ce mai precize, ea rămase la Maiorescu exclusiv estetică. El a profesat până la urmă aceeaș frazeologie schopenhauriană ce și-o însușise ca student în Germania. Acest fond staționar îmbracă la dânsul o formă lipsită de personalitate și de relief”.

La începutul celui d'al doilea an al stabilirii lui Șai-neanu la Paris, se prezintă spiritului său grava problemă : în ce direcție va trebui să orienteze viitoarea sa activitate? El era atunci de 42 de ani și în plină vigoare intelectuală.

Faptul că limba franceză a preocupat și preocupă spiritele cele mai agere ale Europei, îl făcea să se depărteze cu sfială dela idea că ar putea și el aduce servicii filologiei franceze. În cele din urmă, una din ramurile ei speciale, limba criminalilor, așa numitul *Argot*, îl atrase prin caracterul său enigmatic.

Până atunci cercetările despre *Argot*, în îndoitul sens al vorbei (acela de limba claselor extralegale și de graiul Parizienilor), au avut autori diletanți, cari s'au mărginit a înregistra, în mod confuz și eronat, aceste diferite limbi speciale.

Afară de aceasta, vechiul *Argot* francez, care posedă documente interesante dela secolul al XV-lea până la al XIX-lea, nu formase încă obiectul unei investigații științifice. Erorile și nonsensurile se înmulțiră la înfinit prin necunoașterea textelor originale, așa că terenul etimologic al *Argot*-ului deveni inextricabil și și atrase defavoarea

romaniștilor. Când Șaineanu comunică lui Gaston Paris că avea de gând să se consacre acestor studii, el l'a desconsiliat ca nedemne de un filolog serios.

Dar instinctul său era mai just. Trebuia făcut *tabula rasa* de tot ce se scrisese până atunci în acest domeniu și, reluând lucrurile *d'a-capo*, a stabili succesiv cronologia textelor originale. Unul din principalele documente argotice — *le Jargon de l'Argot réformé* — avu de la începutul secolului al XVI-lea până în zilele noastre numeroase ediții în cari erorile și nonsensurile abundă. Colaționarea acestor diferite tipărituri a dat rezultate surprinzătoare pentru restabilirea formelor și a sensurilor reale.

Astfel încurajat, Șaineanu puse să se transcrie celelalte documente argotice, în mare parte reprezentate printr'un exemplar unic al Bibliotecii naționale din Paris. Și odată în posesiunea materialului autentic, s'a pus pe lucru.

Rezultatele obținute fură interesante și fecunde. După identificarea formei și a sensurilor, etimologia vorbelor jargonești se prezenta subț o lumină nouă. Unde până atunci, *jargonul* francez era considerat ca o amestecătură din toate idiomele — printre cari ebraica și țigăneasca — cercetările sale metodice i-au permis a stabili :

1. Argotul francez, ca limba claselor extralegale, e în cea mai mare parte un product indigen, constituit fiind de elemente dialectale, al căror sens a fost adesea modificat, spre a le face neinteligibile.

2. Argotul francez n'are nimic comun cu jargonul nemțesc (*rotwelsch*), dar se află în raport intim cu argoturile romanice, în special cu cel italian (*furbesco*) și cu cel spaniol (*germania*), cari s'au influențat reciproc.

3. Această limbă a claselor vagabonde a exersat o influență din ce în ce mai considerabilă asupra graiului parizian, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când mai tot materialul jargonesc pătrunse prin căi diferite în limba vorbită a locuitorilor Capitalei.

Examinarea strict cronologică a faptelor și critica lor riguroasă au condus astfel la rezultate apreciable, conținute în aceste două publicații: *L'Argot ancien* (1907) și *Les Sources de l'Argot ancien* (1912).

Institutul și Academia franceză le-au decernat premiile Volney și Saintour, consacrand întrucâtva niște investigații până atunci căzute în discredit.

Aceste studii fură încoronate cu opera capitală *Le Langage parisien* (1920), în care autorul studiază contribuțiile ce fiecare clasă socială — soldați, marinari, lucră-

tori, etc. — a adus în cursul secolului al XIX-lea graiului parizian, contribuții cari i-au dat un aspect particular și diferind esențial prin bogăție și pitoresc de limba populară a Parisului de la începutul secolului al XIX-lea. Opera posedă o mare valoare, lingvistică și sociologică. Ea este prima încercare într'un domeniu încă neexplorat. Institutul Franței i-a decernat în 1920 premiul Volney.

Cercetările pe terenul limbilor speciale și vulgare au mers paralel cu interesul deșteptat de la 1905 la Șaineanu pentru filologia Renașterii și în special pentru limba lui Rabelais. Timp de 15 ani¹⁾ el a preparat materialele pentru aprofundarea limbei celui mai genial scriitor al Franței din secolul al XVI-lea : *La Langue de Rabelais* (1920-1923). Fiecare din elementele vocabularului său, considerat în epoca și în mediul său, e studiat în raport cu progresul social și cu starea intelectuală a națiunii. Autorul a încercat să facă pentru Rabelais ceea ce nu s'a realizat nici pentru Dante, nici pentru Shakespeare.

Primul volum ne înfățișează un tablou al societății franceze din epoca Renașterii, tablou ale cărui trăsături esențiale sunt împrumutate din opera lui Rabelais. Cugetarea și expresiunea, vorba și lucrul semnificat se află la acest mare scriitor într'o legătură foarte intimă, așa că studiul limbei sale e inseparabil de istoria civilizațiunii din secolul al XVI-lea.

Al doilea volum îmbrățișează limba și vocabularul, considerat subtriplu aspect : lingvistic, psihologic și imaginativ. Creațiunile verbale ale marelui scriitor, onomastica și mai ales imaginile și comparațiile sale, au fost studiate cu acelaș interes ca și elementele lingvistice propriu zise ale vocabularului său, imens, original și variat.

Cele două volume constituiesc un monument filologic ridicat unuia din cei mai puternici genii ai Franței și ai omenirii.

1) Un martor ocular ne-a povestit: „M'aflam la Paris în 1910. La 11 Dec., orele 2 jum., intrai întâmplător în Collège de France, în sala unde Abel Lefranc făcea un curs asupra lui Rabelais. În momentul intrării mele, profesorul vorbira auditorilor săi despre Lazăr Șaineanu. Iată textual cuvintele auzite :

„C'est M. L. Sainéan qui a beaucoup contribué au développement des études rabelaisiennes par les idées nouvelles et extrêmement précieuses qu'il a apportées dans ses travaux, qui sont d'une très grande valeur. C'est lui qui, bien qu'étranger, a étudié pour la première fois les traductions anglaise et allemande du livre de Rabelais, qui ont jeté de nouvelles lumières sur la compréhension de l'oeuvre”.

Trecem peste scrierile speciale din sfera erudițiunii rabelaisiene cari vor fi menționate în Bibliografie, spre a ne opri la opera capitală a activității filologice a lui Șaieanu în limba franceză : *Les Sources indigènes de l'Etymologie française* (1925).

Această publicație e fructul studiilor și meditațiilor unei vieți întregi. Ea are meritul excepțional de a deschide etimologiei franceze căi noi și de a pune capăt insuficiențelor investigațiunii de până acum. Ceva mai mult, ea se prezintă ca cea dintâi lucrare fundamentală în această direcție, rămânând ca generații viitoare de muncitori să vie să întregească și să lărgească contururile generale stabilite într'însa și să termine clădirea, ale cărei temelii au fost așezate de autorul ei.

La sfârșitul războiului mondial, cugetarea și știința franceză au trecut printr'o fază din cele mai critice. În loc de o renaștere intelectuală, perioada ce a urmat după Armistițiu (1919) fu din cele mai păgubitoare intelectului francez și european. Editorii, descurajați de scumpetea afară din cale a tiparului și a hârtiei, renunțară la orice publicație importantă. În asemenea condiții nefavorabile, vasele materiale elaborate de Șaieanu în cursul celor cinci ani ai războiului amenințau să rămâie mult timp inedite, fără o împrejurare fericită.

Printre cunoștințele ce Șaieanu a făcut la Paris, în primăvara anului 1919, aceea a d-lui Aristide Blank fu cea mai simpatică. Financiar fruntaș și în posesia unei culturi alese, d. Blank a dat Băncii părintești o extensiune mondială și, prin generoasa-i amabilitate, a știut să-și câștige amici în cercurile artistice și literare din Paris. El a binevoit a se interesa de proiectele științifice ale lui Șaieanu, în special de cercetările sale asupra Renașterii franceze, și a face posibilă darea lor la lumină. Autorul a exprimat în public, acestui mărinimos Mecen, grațitudinea-i, dedicându-i opera *La Langue de Rabelais*. Lui îi datorește filologia franceză realizarea unor lucrări capitale, cari vor contribui la înaintarea științei.

Astfel, activitatea filologică franceză a lui Șaieanu s'a orientat în trei direcții, fiecare reprezentată printr'o operă marcantă.

Ale sale *Sources de l'Argot ancien* au întemeiat o disciplină nouă : studiul istoric al graiului criminalilor francezi, care posedă dela secolul al XV-lea mai multe documente literare, ca *Baladele în jargon* (1453-1460) ale lui

Villon și Scenele jargonești din *Mystères* (sec. XV). Elucidând istoricește formele și sensul vorbelor jargonești, el a dovedit origina lor indigenă. Adepții acestei limbi secrete s'au servit, în constituirea ei, aproape exclusiv de graiurile populare locale, de dialectele diferitelor provincii.

Studiul aprofundat al acestor dialecte a avut de rezultat opera-i: *Le Langage parisien au XIX-e siècle*.

Fapte de o importanță socială considerabilă au modificat profund graiul parizian în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pe deoparte, contactul din ce în ce mai intim al diferitelor clase profesionale avu drept consecință absorbirea de către limba populară a tuturor graiurilor speciale și tehnice, ceea ce dat vocabularului său o bogăție și un colorit incomparabil. Pe de altă parte, importanța excepțională a marelui capitale a Franței făcu, ca graiul parizian să se răspândească în țara întreagă.

Autorul urmărește pas cu pas această expansiune progresivă a limbei pariziene, cercetează factorii sociali cari au influențat asupra vocabularului său, face să reiasă creațiunile noi, expresiile caracteristice și imaginile originale cari îi dau forță și relief; notează răspândirea-i în afară din Paris și din Franța și expune cu deamănuntul influența ce a exersat în timpul nostru asupra limbei literare.

Intrunirea în tranșeele războiului mondial al tinerilor Francezi din toate colțurile patriei, din provincii și din colonii, au dat un fel de actualitate acestor cercetări. Caracterele marcante ale acestui *Argot des tranchées* au venit să confirme sub toate raporturile constatările autorului, mai ales concluziunea-i despre influența preponderantă a jargonului asupra graiului popular.

Apoi lucrarea fundamentală *La Langue de Rabelais* e o sinteză viguroasă, ce îmbrățișează principalele momente ale filologiei franceze din epoca Renașterii. Pentru prima oară istoria civilizației e pusă în serviciul filologiei ca un auxiliar indispensabil spre a lămuri faptele lingvistice. E adevărat că o asemenea metodă nu e aplicabilă decât unui foarte mic număr de opere nemuritoare din domeniul literaturii universale, ca operele lui Dante și Shakespeare, genii comprehensivi înrudiți cu Rabelais.

În fine, cercetările sale etimologice, în domeniul limbilor romanice și în special al celei franceze, sunt menite a lărgi și completa vederile actuale prin înavuțirea etimologiei cu resurse noi, cari îi deschid orizonturi nețărnumite.

Gândească-se cineva la suma de muncă și de vigoare intelectuală ce presupun atâtea lucrări importante. Cele

mai însemnate au deschis o cale nouă, au parcurs un câmp inexplorat. Inzestrat cu un fizic viguros, cu o sănătate de fier, Șaineanu a putut duce la capăt atâtea eforturi științifice. Ca student universitar el se scula vara la 4 dimineța și continua studiile neîntrerupt până la 11, și iarna până la adâncul nopții. Această muncă fără preget a durat până la o vârstă înaintată.

Afectarea ochiului său stâng de o cataractă periferică și atrofierea celui drept au redus în cele din urmă această muncă la un minimum. Din fericire, materialele îndelung acumulate erau suficiente pentru redactarea și publicarea marilor sale opere în limba franceză.

Două ajutoare neprețuite i-a fost dat să întâmpine în calea-i anevoioasă. Mai întâi soția sa, tovarăsa nedespărțită a activității sale, care timp de ani i-a servit de secretar, din ce în ce mai experimentat ; apoi amicul său Henri Clouzot, azi directorul Muzeului Galliéra, care i-a stat continuu la îndemână cu experiența-i în limba-i natală și cu cunoștințele sale speciale în domeniul popular și rabelaisian.

O ultimă caracteristică. Șaineanu a desfășurat activitatea-i fecundă în mijlocul unor continue griji și preocupări de ordine materială și socială. În tinerete, avu să susție o familie numeroasă ; la vârsta-i matură, el a publicat lucrările-i cele mai însemnate cu toată nesiguranța situației sale profesionale și a demersurilor adesea umiltoare în vederea naturalizării sale. Ajuns la bătrânețe, în timpul și după războiul mondial, situația-i materială deveni și mai precară, și numai devotamentul unor membri ai familiei i-a putut evita o catastrofă.

Materialele numeroase, ce acumulasă în răstimpul primului deceniu al șederii sale la Paris și elaborate în mare parte în cursul războiului mondial, fură adesea amenințate de peire în anii 1914-1917, din cauza bombardării Parisului și a exodului forțat al Parizienilor. Ele văzură lumina zilei într'o perioadă de sterilitate aproape completă a spiritului francez (între 1920 și 1925). Stăruința-i nepregetată triumfă asupra tuturor greutăților crizei de editură, greutăți cari au împiedicat atunci apariția multor lucrări de merit.

Șaineanu a adus servicii științifice României și Franței. El a consacrat țării natale vigoarea juneții și a bărbăției, rezervând maturitatea-i patriei adoptive. El a lăsat într'una și într'alta urme intelectuale ce nu vor peri. El a binemeritat de ambele patrii.

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

Activitatea lui Șăineanu se prelungeste aproape în timp de o jumătate de secol. Ea impune bibliografului o serie de rubrici generale, cari însușează tendențe comune sau caractere speciale. Materialul complex poate fi astfel repartizat : Publicații juvenile, Cărți didactice, Scrieri filologice în româna și franceza, Diverse.

Fiecare din aceste rubrici, cum și publicațiile corespunzătoare, vor fi lămurite sub raportul lor genetic și critic. Se va indica adică pe de o parte ideea sau motivul, care a dat naștere fiecăreia din aceste scrieri, iar pe de alta, ele vor fi însoțite de aprecieri critice ale specialiștilor, de opiniile emise asupra lor de critica indigenă și mai ales străină.

Aceste comentare, completate cu amănunțele deja date în schița biografică, vor oferi un conspect general al originilor și al valorii științifice a diferitelor lucrări, cari constituie vasta activitate a autorului.

PRIMA SECȚIUNE

PUBLICAȚII JUVENILE

Spre a putea susține numeroasa familie rămasă în sarcina sa dela moartea părintelui său, Șaineanu se văzu nevoit, între ultimele clase de liceu și intrarea-i la Universitate, să colaboreze la diferite periodice, apărute între anii 1877—1881, tinzând la emanciparea Evreilor din țară. El a publicat într'însele numeroase articole relative la literatura ebraică, precum și la istoricul Evreilor-români.

Autorul a găsit în bogata bibliotecă a răposatului dr. Beck, predicatorul comunității din București, resurse numeroase spre a alimenta curiozitatea-i intelectuală în această direcție. Dintre diferitele opere ce i-au fost atunci de folos, *Istoria Evreilor* (1853—1875) de Graetz atrase în special atenția și interesul său. El urmări, în această istorie milenară, peripețiile când glorioase și când lamentabile ale Evreilor în cursul veacurilor. Talentul descriptiv al istoricului și minunata-i caracterizare a marilor figuri cari au ilustrat Iudaismul — Isus Hristos și Spinoza, Mendelsohn și Heine — l'au impresionat profund.

Articolele sale de ordine istorico-literară sau de interes social, apărute în aceste periodice, cum și în *Anuarul pentru Israeliți* (1878 și urm.), sunt azi uitate și necunoscute. Cititorul curios le va putea regăsi în amintitele publicații și anume :

1. — **Fraternitatea**, București, Iunie 1879 — Oct. 1885. Pentru anul 1880 figurează ca redactori A. S. Gold, dr. Beck și Șaineanu.

2. — **Apărătorul**, București, Ian. 1881—Mai 1884. Redactor: A. S. Gold.

3. — **Anuarul pentru Israeliți**, t. II—XII, editat de M. Schwarzfeld, București, 1878—1889.

În aceste periodice văzură mai întâi lumina două din lucrările lui Șaineanu, cari merită o mențiune specială :

4. — **Moisi Mendelsohn, *Viața și activitatea sa***, Studiu biografic, București, 1880, 80 pagini ¹⁾.

Preocupat atunci de soarta politică lamentabilă a Evreilor din țară, autorul, spre a prepara terenul viitoarei emancipări, a crezut oportun a reîmprospăta în țară figura simpatică a lui Moisi Mendelsohn, marele reformator al Evreilor din Germania. Folosindu-se de publicațiile biografice anterioare asupra lui Mendelsohn (printre cari faimoasa broșură a lui Mirabeau), el a schițat în trăsături rezepezi viața și operele reformatorului.

Acest opuscul este primul ieșit din pana fecundă a autorului și, ca atare, merită atenția biografului. În afară de date și amănunte, împrumutate dela predecesorii săi, Șaineanu a adăos o serie de reflexii relativ la viitorul Evreilor-români din țară, reflecții cari au căpătat, din cauza evenimentelor recente, un interes de actualitate. Iată partea finală a concluziei plină de un entuziasm juvenil, căruia evenimentele se preparau a-i da cea mai amară desmintire :

Evreii au contractat o datorie de recunoștință către această țară, în solul căreia zace de secole cenușa părinților lor. Nu trebuie uitat niciodată, că patria noastră a fost în cursul unui îndelung răstimp azilul tuturor prigoniților din cauza religiei. Pe când centrul Europei era inundat de sângele nenorociților noștri frați, pe când peninsula pirineică fumega neconținut de autodafeurile inocentelor victime, Evreii se bucurau, în această țară, de o absolută libertate de conștiință. Da, trebuie afirmat sus și tare, că toleranța și ospitalitatea au fost deapănarea virtuților străbune ale poporului român.

Astăzi cu deosebire, când o nouă era ²⁾ se inaugurează pentru Evreii din România, ei se vor strădui, ca întotdeauna, a-și îndeplini cu sfințenie datoriile lor față cu noua poziție ce li s'a creat. Ei nu vor putea onora mai bine memoria lui Mendelsohn, decât punând în aplicare principala tendință a marelui bărbat, pe care o rezumă deviza acestei cărți: „*Adoptați limba și aspirațiile poporului în mijlocul căruia trăiți!*”

1) Prima ediție apărut în coloanele ziarului *Fraternitatea*, anul II, No. 1 până la 17.

2) La 1880. Pe atunci se agita rezolvarea parțială a chestiei israelite prin acordarea cetățeniei la anumite categorii de Evrei pământeni, și în primul rând intelectualilor cari se făcuse cunoscuți prin o publicație oarecare.

Dând o mână frățească concetățenilor creștini. Evreii vor putea contribui pentru binele și prosperitatea României; căci numai lucrând cu puteri unite, această țară va putea păși necontenit pe calea progresului. Da, numai o activitate comună, fără deosebire de cult, va putea face, ca scumpa noastră patrie să realizeze idealul românismului: ca România să devie un far de cultură pentru Orient, precum ea a fost dealungul unui șir de veacuri un bulevard al civilizației pentru Occident!

5. — Studiu dialectologic asupra graiului evreo-german. I. Introducere, Bibliografie, Literatură, Elemente lexicale (tot ce a apărut). București, 1889, 78 pagini. (Extras din *Anuarul pentru Israelii*, t. XII).

Prima încercare științifică asupra acestui graiu, vorbit și înțeles de secole între evreimea din diferite țări. El fusese până atunci un obiect exclusiv de diletantism sau de ponegrire. Dintr'un sentiment de pietate filială — mama sa având predilecție pentru evreo-germana — Șaieanu abordă studiul său după o specială preparație lingvistică.

Cel dintâi, el a dovedit caracterul său istorico-cultural și origina-i dialectală esențial germană. Elementul ebraic și cel slav (polon mai ales) n'au jucat în constituirea lui decât un rol secundar și mai mult de ordine lexicală. Mai mult încă. Rostirea-i dialectală a influențat profund asupra pronunțării însăși a limbii ebraice, modificându-i radical accentul și vocalismul. Această pronunțare germanizată a limbii sacre avu drept consecință separarea socială a celor două fracțiuni ale judaismului european: Evrei-spanioli și Evrei-germani.

După o introducere istorică, autorul enumără în mod critic tot ce s'a scris timp de două secole asupra acestui graiu, indică izvoarele pentru studiul său filologic, schițează un tablou animat al literaturii sale populare și analizează cu deamănuntul elementele constitutive ale vocabularului său, și anume, în primul rând, contingentul dialectal german, apoi contribuțiile lexicale ebraice, slave și române.

Acest opuscul, plin de fapte și de idei, a devenit punctul de plecare a numeroase lucrări consacrate graiului evreo-german. Toate relevează cu elogii această primă îndrumare a lui Șaieanu și rezultatele importante la cari a ajuns.

Memoriul apăru, remaniat, în limba franceză, în tomul al XII-lea din *Mémoires de la Société de Linguistique* sub acest titlu: *Essai sur le judéo-allemand et spécialement sur le dialecte parlé en Valachie*, Paris, 1903.

Sub această nouă formă lucrarea se bucură de o mai mare răspândire, dând un nou impuls la numeroase cercetări asupra limbei și literaturii judeo-germane ¹⁾.

Othmar Meissinger, în darea de seamă ce i-a consacrat în *Zeitschrift für deutsche Mundarten*, scrie între altele (t. III, 1903, p. 377-378) :

„S'a acordat până acum puțină atenție graiului evreo-german, cu atât mai multă grațitudine trebuie să salutăm excelenta lucrare a lui Șainganu. Partea-i lexicală oferă lămuriri importante pentru germaniști. Autorul se afirmă într'însa ca un perfect cunoscător al dialectelor germane și al izvoarelor dialectale. Toată lucrarea dovedește cât de fecunde pot deveni rezultatele unui studiu științific al graiului evreo-german”.

Aceste studii vor crește în importanță, cu cât graiul evreo-german e destinat unei peiri treptate, înlocuit fiind parte de limba națională, iar parte de ebraica, în coloniile sioniste din Palestina.

Dar oricare ar fi soarta-i viitoare, acest graiu a jucat un rol social însemnat în curs de secole și a devenit în timpul nostru un intermediar al civilizației pentru milioanele de Evrei din Rusia și aiurea.

Studiul său lingvistic se impune apoi, în afară de aceste considerante istorice, prin viul interes ce-l prezintă sub raportul dialectologic german.

1) Ne mulțumim a cita aceste două publicații, cari au servit ca scrieri academice; prima, ca disertație de doctorat la Heidelberg; a doua, ca teză de doctorat la Universitatea din Paris: Iacob Gerzon, *Die jüdisch-deutsche Sprache*, Köln, 1902.
M. Pinès, *Histoire de la littérature judéo-allemande*, Paris, 1910, un volum în 8°, de 582 pagini.

A DOUA SECȚIUNE

CĂRȚI DIDACTICE

Ele îmbrățișează învățământul secundar întru predarea limbilor latină, germană și română. Autorul s'a silit a pune la îndemâna elevilor cărți, cari să reflecteze metodele cele mai recente.

A. — LIMBA LATINĂ

Numit supinitor la Universitate și profesor de latină la liceul „Lazăr”, Șaineanu, izbit de lacunele ce prezentau pe atunci manualele pentru învățământul limbei latine, se decise a înlesni studiul ei prin utilizarea progreselor pedagogice din străinătate. Pentru acest scop el a publicat :

6.—**Gramatica elementară a limbei latine**, Partea I, *Formele regulate*, București, 1890, XIII+141 pagini. — Partea II, *Formele neregulate*, Buc., 1890, VIII+147 pagini. — Partea III, *Sintaxa*, 1890, VIII+134 pagini. Cartea avu succesiv trei ediții.

7. — **De viris illustribus urbis Romae a Romulo ad Scipionem Africanum**, *Auctore Lhomond*. Edițiune clasică însoțită de note istorice, geografice și mitologice, și urmată de un vocabular complet latin-român, Buc., 1890, IV + 127 pagini.

8. — **Cași Julii Caesaris de bello gallico Commentarii, Liber primus**. Ediție clasică precesă de o introducere istorico-literară asupra autorului și însoțită de sumar, note și vocabular latin-român, Buc., 1890, VIII + 74 pagini.

9.—**Mitologia clasică, Credințele religioase și legendele eroice ale Grecilor și Romanilor**, cu 26 ilustrații, Craiova, 1898, XVI+258 pagini.

Lipsa totală a unei mitologii în limba română l'a îndemnat de asemenea a scrie un manual didactic, în care

ține seama de progresele acestor studii în Occident. Deși sub o formă simplă și tuturor accesibilă, autorul face să reiasă importanța universală a studiului mitologiei, relevând influența considerabilă ce miturile antice au avut-o asupra literaturii și artelor moderne, precum și urmele numeroase ce ele au lăsat în limba literară. Să menționăm de asemenea aprecierea critică a diferitelor sisteme pentru interpretarea miturilor și îngrijirea cu care autorul face pretutindeni să reiasă intima relațiune între poveștile populare și miturile clasice, grupând într'un tablou elementele ce le sunt comune.

E interesant a releva din Prefața cărții atitudinea sceptică a lui Șaineanu față de pretențiile exagerate ale mitologiei comparative. Vorbind de credințele religioase și de legendele eroice ale Grecilor și Romanilor, autorul adaugă :

„Am evitat cu tot dinadinsul orice adaos de interpretare modernă, căci rezultatele erudițiunii mitologice comparative ni s'a părut prea nesigure și problematice spre a putea fi introduse într'o carte destinată școlai. Pe de altă parte, explicările de asemenea natură tind a răpi gingașelor creațiuni ale fantaziei elenice tot farmecul lor poetic și a înlocui frăgezimea lor neperitoare cu searbedele abstracțiuni ale învățaților moderni”.

Manualul e scris într'un stil neaoș românesc, iar, în reproducerea legendelor mitice, autorul, pășind pe urmele lui Odobescu și Ispirescu, s'a servit de dicțiunea tipică a poveștilor populare.

B. — LIMBA GERMANĂ

10. — **Dicționarul germano-român**, coprinzând: *Notmenclatura completă a vocabularului german, termenii tehnici și neologismele cele mai întrebuițate, indicarea etimologiei, a accentului și a pronunțării, frazeologia și expresiunile idiomatice*, Buc., 1887, XV+502 pagini.

Prefața expune istoricul acestor publicații și metoda urmată de autor în redactarea noului manual. E de relevat mai ales pasajul următor :

„In fine, partea, care ne-a costat mai multă muncă, e cea privitoare la frazeologia particulară, la expresiunile idiomatice ale celor două limbi. Am căutat a reda proverbele și idiotismele după spiritul ambelor idiome. Intregul acest domeniu metaforic a fost cu totul neglijat de către predecesorii noștri. El apare aci pentru întâia oară într'o operă lexicală și, ca atare, merită îngăduința cititorilor”.

Cu câteva luni înainte, autorul publicase în *Românul* din 9 Iunie 1887 o dare de seamă critică asupra *Dicționarului germano-român* al lui Theodor Codrescu (Iași, 1875-1886), în care expuse cu deamănuntul procedura de urmat întru redarea în românește a expresiilor idiomatice germane.

11.— **Dicționarul româno-german**, cuprinzând: *Nomenclatura completă a vocabularului român, termenii tehnici și neologismele cele mai întrebuițate, indicarea etimologiei, a accentului, frazeologia și expresiunile idiomatice*, București, 1889, XII + 430 pagini.

Extragem din Prefață următoarele :

„*Dicționarul de față a provenit, ca să zic așa, dintr'o necesitate personală. În timpul studiilor mele universitare (1882—1885), citind pe cei mai buni dintre scriitorii noștri, precum și producțiunile literaturii populare, eram adesea împiedecat de expresiuni, fie proprii unei provincii române, fie aparținând graiului popular. În zadar consultam dicționarele existente, cari ofereau un material necontrolat prin lecturi personale sau printr'o cunoștință mai adâncită a limbei, conținând cuvinte din viul graiu, amestecate laolaltă cu vorbe învechite sau dispărute... Enormul progres lingvistic, realizat în ultimele decenii, rămânea literă moartă pentru cei mai mulți din autorișii lor, cari se mărgineau adesea la o simplă reproducere a lucrărilor anterioare. Atunci mă hotărâsem a nota toate expresiunile din literatura artistică și populară, mai ales din viul graiu, cari nu figurau în acele colecțiuni lexicale. Rezultatul acestor anotări, cu stăruință urmărite timp de trei ani, au fost depuse în această parte a lucrării noastre.*

„*Este de prisos a releva greutatea ce a întâmpinat autorul în elaborarea acestei a doua părți a Dicționarului său. Este întâia încercare de a incorpora într'un manual comod progresele, ce limba română le-a făcut în ultimele două decenii, de când adică s'a manifestat salutara reacțiune de a se recurge din nou la limba poporului ca la un izvor de apă vie pentru întinerirea graiului român.*”

Ambele Dicționare au avut o nouă ediție în 1901, fără participarea autorului, care pe atunci era fixat la Paris.

C. — LIMBA ROMÂNĂ

12. — **Autorii români moderni, pentru uzul școalelor secundare de ambe sexe.** *Bucăți alese, în versuri și în proză, din principalii scriitori ai secolului al XIX-lea, cu schițe biografico-critice, notițe bibliografice și un supli-*

ment coprinzând fragmente cronologice în caractere cirilice. București, 1891, VIII,332 + XXXII pagini. O a doua ediție apăru în 1892, o a treia în 1895.

În acest manual autorul a împrăștiat memoria mai multor scriitori uitați sau neglijați. Extrasele sunt precese de notițe critice, iar la sfârșitul cărții s'au grupat principalele date bibliografice.

Răposatul Traian Demtrescu a consacrat primei ediții unul din ale sale *Profile literare* (Craiova, 1891, p. 159-164) :

Dela început m'am împrietenit cu opera didactică a d-lui Lazăr Șaineanu, care poartă ca titlu: *Autorii români moderni...* Operele didactice nu se judecă cu inima, vor zice unii. Poate că se înșală, și cu atât mai mult cred astfel cu cât în toată lucrarea d-lui Șaineanu este o atmosferă intelectuală aleasă, o familie de scriitori cari au scris cu multă inimă. Și de ce să nu cred că însuș autorul, în culegerea de modele din autorii români, nu s'a călăuzit de unele sensibilități și gusturi ale inimei, care conduc adeseori, în fondul unei produceri literare sau artistice, mai just decât spiritul? Cu toate acestea o analiză rece și dreaptă se impune prin însăși importanța, în sine, a unei lucrări de asemenea natură.

Cartea aceasta are caracterul unei antologii românești. Încercări de felul acesta s'au mai făcut, dar totdeauna fără un deplin succes. Opera d-lui Șaineanu face o fericită abatere dela această regulă, după cum va reeși din cercetarea de față. Autorul ne prezintă în cartea sa cele mai ilustre figuri din familia noastră de poeți și prozatori. Ficcare scriitor, în parte, are o scurtă notiță biografico-critică și câteva modele din operele sale.

Dela autorul unei asemenea lucrări se cere o vastă cunoștință a literaturii țării sale, un spirit critic fin și pătrunzător și un gust estetic ales. D. Șaineanu a încercat să fie astfel. D-sa nu s'a mărginit a ne da câteva note și date biografice, ci chiar aprecieri critice. În această privință, a izbutit uneori să ne dea unele note critice pline de justefă, altele încălzite de o nuanță de emoțiune sinceră, cum este aceea consacrată uitatului poet Cârlova.

Cartea d-sale conține cele mai admirabile modele din scriitorii noștri. Se vede bine că autorul a depus o atențiune și o plăcere rară în grija de a alege tot ce putea fi mai distins. În acest sens, lucrarea aceasta, până acum, este cea mai bună. Eu are chiar aspectul unei colecțiuni de bucăți de versuri și proză, interesantă nu numai pentru un școlar, ci și pentru un cititor cult și de gust.

13. — **Dicționar universal al limbii române**, coprinzând: 1. *Vocabularul complet al limbii vorbite și literare, arhaismele culturale, expresiunile idiomatice, neologismele uzuale, accepțiunile cuvintelor în ordinea logică a evoluțiunii lor cu exemple din viul graiu și cu citațiuni din cei mai buni scriitori români*; 2. *Terminologia științifică, artistică și industrială*; 3. *Nomenclatura mitologică și folklorică*; 4. *Vocabularul general biografic, geografic și istoric cu privire specială la România și la țările locuite de Români*. Craiova, 1896, XII+880 pagini. A doua ediție, 1908, XII+890 pagini; a III-a, 1914, XII+1090 pagini; a IV-a, 1922, XVI+872 pagini; a V-a, 1925, XLVI+874 pagini.

Aceasta e cartea didactică cea mai importantă a autorului. Ea presupune o muncă fără preget și o îndelungată experiență.

Adunarea materialelor lexicale se urcă la perioada-i de studii universitare (1883-1885) și ele au fost încă sporite între anii 1890-1896 cu tot ce apărea mai de seamă în domeniul literaturii. Cu modul acesta autorul se văzu în posesiunea unui adevărat tezaur lexical, care a alimentat pe rând lucrările sale de erudiție filologică.

De aci ideea de a publica primul dicționar al limbii române, pentru uzul școalelor mai ales. Pentru realizarea acestui scop didactic și spre a face mai atrăgătoare diferitele sensuri ale vorbelor, Șaineanu a extras din autorii noștri de frunte, poeți și prozatori, un număr însemnat de citații, instructive și interesante.

Prefetele diferitelor ediții indică izvoarele utilizate de autor și expun principiile după cari s'a condus în compunerea acestei cărți, primită cu deosebită favoare de tineretul școalelor și de publicul în genere.

Dată fiind concepția-i originală și multiplele sale izvoare de informație, erorile erau ca și inevitabile. Prima ediție a provocat, în afară de câteva aprecieri elogioase ¹⁾, polemici sgomotoase, îndreptate mai mult în contra persoanei autorului decât împotriva cărții sale. Autorul însuși a rezumat aceste critici ²⁾ și diatribe ³⁾ în studiul său :

1) D. Stoicănescu, în *Convorbiri didactice* din 1896, p. 564—567. — Șuluț-Cârpenișanu, în *Tribuna* din Sibiu (Iulie, 1896) și J.-U. Jarnik, în același ziar (Febr. 1897).

2) Ovid Densușianu, în *Revista critică literară* din 1897. — G. D. Teodorescu, în *Literatura și Știința* din 1897. — Biron, în *Convorbiri literare* din 1896 și Licherdopol, în *Precuvântare la Nomenclator merciolologic și tehnologic* (București, 1896).

3) Dr. Urechia, *Șainisme* (Buc. 1898). — V. Săghinescu, *Scrutarea* (Iași, 1898) și *Literații jūdani* (1899).

Cum se critică la noi în țară, apărut în *Noua Revistă română* din 15 Febr. și 15 Martie 1901¹⁾). Tot acolo el dovedește cu deamănuntul plagiarea *Dicționarului Universal* de către cunoscutul pedagog, răposatul I. Manliu. În vocabularul adăos la a sa *Carte de citire* (1899, p. 388-425), dânsul a copiat vorbă cu vorbă (sau a transcris cu neînsemnate modificări) pagini întregi din această lucrare lexicografică.

Dicționarul Universal s'a ameliorat din ediție în ediție și el reprezintă astăzi *unica* lucrare completă asupra vocabularului limbei române. Unele din calitățile sale, — ca numeroasele citații din autori, etimologia raționată a cuvintelor și amănuntele relative la cultura și credințele poporului — îi dau o valoare particulară și-l deosebesc de lucrările similare din alte limbi. Ca scriere didactică, el nu-și are seamă aiurea. *Dicționarul Universal* a adus școalelor și particularilor servicii pretutindeni recunoscute. El va continua mult timp încă a instrui tinerele generații.

Cititorii va găsi în broșura amintită a autorului, *Cum se critică la noi în țară* (1901), o relevare completă a criticelor făcute primei ediții a *Dicționarului Universal*, cum și refutarea sau justificarea lor. Un singur articol lipsește acolo, cel scris de Ion Luca Caragiale, în *Epoca literară* din Iunie 1896. Il reproducem aci (cu omiterea exemplelor citate din *Dicționarul Universal*):

Dicționarele au fost întotdeauna considerate ca contingetul cel mai însemnat al genului plictisitor. Răsfoirea unor asemenea cărți nu se face decât la momente solemne în viața școlărească, la traducerea unui autor sau la prepararea unui examen și atunci, vorba odată găsită, nenorocitul caută să se sustragă cât mai repede de subț acea atmosferă savantă dar obositoare.

Iată însă un Dicționar, apărut zilele acestea — *Dicționarul Universal al limbei române* de Lazăr Șaineanu — care pare a respira un aer mai simpatie și unde percurgerea unei pagini îți satisface nu numai curiozitatea, ci îți insuflă dorința de a nu bate în retragere.

Prin ce mijloc a reușit autorul să facă întrucâtva interesante niște materiale obișnuit atât de aride? Prin faptul, credem, că el nu s'a mărginit în opera sa de a înregistra un singur factor de cultură, ci a căutat să îmbrățișeze toate manifestațiunile vieții ale unui popor modern: literatură, științe, arte, meserii, industrie, comerț, etc. Astfel acest *Dicționar Universal* oferă

1) Apărut și ca broșură de 40 bagini: L. Șaineanu, *Cum se critică la noi în țară*, Craiova, 1901.

o imagine redusă, dar preciză, a culturii noastre actuale, întrucât ea se oglindește în limbă.

Un alt mijloc de care s'a servit autorul, spre a da viață definițiilor sale, a fost preocuparea de a sprijini cu mărturii autentice vorbele și nuanțele lor de sens. Percurgând vr'un cuvânt cu o bogată ramificațiune de însemnări, dispuse cu pricepere și metodă, în momentul de a-și opri pașii, o citațiune frumoasă dintr'un poet sau prozator de ai noștri încurajează pe călător a-și continua calea.

D. Șaieanu acordă cu drept cuvânt neologismelor o importanță egală cu elementele neoașe ale limbei. Aceste neologisme reprezintă ultima fază a culturii noastre sub acțiunea Occidentului și în special a Franței. Prin răspândirea din ce în ce mai mare a presei și a învățământului, ele încep a pătrunde în stratele de jos ale populațiunii urbane și a deveni astfel o parte integrantă a vocabularului românesc. Mahalagiul cel mai înapoiat nu mai așteaptă astăzi să primească în efecte, în natură, „stima și considerația” ce o adăstase mai multe zile dela șeful său, subprefectul din vremea lui Alexandri. Viața modernă, cu curențele ei multiple, vulgarizează pretutindenea noile achizițiuni ale culturii.

Dar nici arhaismele nu sunt trecute cu vederea în opera d-lui Șaieanu. Cunoașterea acestor vechi termeni de ordine culturală este indispensabilă celui ce nu voiește să se înstrăineze cu totul de trecutul istoriei noastre. Almintrelea, se expune la păteala ziaristului, despre care povestește Ioan Ghica într'una din epistolele sale. Acesta scrisese că s'au luat dela Turci 400 care de *zaherea* și criticul inteligent protestă, că Turcii nu puteau s'aibă nevoie de 400 care încărcate numai cu *zahăr!*

Valoarea Dicționarului crește încă prin adaosul noțiunilor generale relative la biografia, geografia și istoria, atât națională cât și străină. Până azi nu posedăm încă nici o lucrare specială în aceste diferite ramuri ale științei, așa că *Dicționarul Universal* e o inițiativă laudabilă și în această privință.

N'am nevoie să mai fac elogiul autorului pentru munca sa îndelungată și conștiincioasă spre a înzestra școala și societatea noastră cu o carte atât de indispensabilă. D. Șaieanu este unul dintre tinerii noștri învățați, la cari soliditatea științifică se asociază cu un adevărat talent de vulgarizare.

Dintre toate recenziile apărute, imparțiale sau pasionate, aceea a lui Carageale face singură să reiasă multiplele aspecte ale cărții și dificultățile ce a întâmpinat autorul, pășind pe o cale nebatută încă până la dânsul.

Să mai amintim că, dela a doua ediție, complet remaniată, s'a adaos la rubricile generale, „etimologia vorbelor populare“, iar numele proprii au fost grupate la sfârșitul Dicționarului.

Răspândit în zeci de mii de exemplare în toate țările locuite de Români, *Dicționarul Universal* a contribuit la formarea intelectuală a generații de tineri și a dat multor autodidacți posibilitatea de a se cultiva mai departe.

Unul dintre aceștia din urmă, devenit scriitor celebru, Panait Istrati, n'a uitat influența binefăcătoare ce *Dicționarul Universal* a avut-o asupra inteligenței sale.

Clasele primare odată terminate — ne povestește în-suş autorul în paginile autobiografice intitulate *Trecut și Viitor* (1925) — în vârstă de 13 ani, Panait intră ca ucenic în cârciuma unui Grec, Kir Leonida. Dar dorul de carte nu-l părăsi nici în acea perioadă de muncă istovitoare. El profita de orice moment liber spre a citi pe furis ziarele ce-i cădeau în mână. Dar, la fiecare pas se vedea oprit de o sumedenie de cuvinte, mai ales neologisme, cari covârșiau instrucția-j elementară. În zadar se adresa dânsul unicului său prieten, sârmanului căpitan Mavromati, Grec, care abia putea articula românește. Dar, într'o zi, căpitanul îi aduse în dar un exemplar din *Dicționarul Universal al limbei române*, care tocmai apăruse. Și iată cu ce caldă recunoștință Panait Istrati vorbește de această carte, care i-a deschis mintea și l'a făcut să întrevadă o lume de idei :

„Nu înțelegeai numaidecât ce puteau să însemneze cuvintele *Dicționarul universal*, dar, deschizându-l la întâmplare, simții obrazii îmbujorându-mi-se de plăcerea descoperirii: neologisme și expresiuni citite prin ziare îmi erau tălmăcite pe înțelesul meu. „Biblia” asta avea deci să-mi explice toate cuvintele acelea, peste cari treceam cu amarnică întristare. Ba, tot răsfoind volumul, văd că-mi dă și o mulțime de citate din autori ca Anton Pann, Creangă, Alexandri, pe cari îi cunoșteam din școală...

„De acum încolo, cartea sfântă a adolescenței mele, — aceea pe care n'am mai lăsat-o din mână timp de zece ani, — avea să devie izvorul tuturor bucuriilor și surprizelor unei vieți de copil chinuit. Ea avea să fie, nu un „dicționar”, ci o amantă a copilăriei mele, o amantă-fecioară, care-ți atinge fruntea cu mâna și-ți alină durerile. Nicio oboseală, nicio maltratare, niciun gând negru, nimic n'avea să-mi mai învingă voința de a munci și suporta viața. Un om înfrânt îmi pusese în mâini o comoară: fiecare pagină cuprindea o lume de cunoștinți; fiecare cuvânt,

căutat, îmi deschidea orizonturi nebănuite. Uitam că voiam să caut talmăcirea unui termen; uitam că timpul îmi era măsurat; uitam de lume și de ticăloșiile ei, și alunecam dela un cuvânt la altul, dela o pagină la alta, dela o știință la altă știință, de la un univers de gânduri la alt univers de gânduri, mă îndopam în chip inconștient și nu ajungeam să mă mai satur. Chiar și vremea somnului o sacrificam, adesea, în bună parte, pe când colegii mei sforăiau, în patul lor, rupți de trudă. Incovrigat sub o umbrelă deschisă, peste care mai aruncam și surtucul, ca să nu se vadă de afară licărirea lumânării ce-mi pălpăia sub nas, citeam, citeam tot ce-mi cădea în mână, căutam în dicționar și-l ascundeam repede ca pe un tezaur”.

A cincea ediție e precesă de o importantă *Introducere*, în care autorul cercetează dezvoltarea Limbei române în raporturile ei cu Istoria și Cultura națională. A șasea, care se află în curs de publicare, a fost obiectul unei deosebite sollicitudini ca tipar și ca controlare a materialelor.

A TREIA SECȚIUNE

SCRIERI FILOLOGICE

Aceasta e rubrica cea mai însemnată a activității științifice a lui Șaineanu. Ea cuprinde atât scrierile ce a publicat în românește (1880—1900), cât și operele ce a făcut să apară în limba franceză dela așezarea-i definitivă la Paris (1901). Și unele și altele au o deosebită însemnătate și merită o tratare specială.

I

SCRIERI ROMÂNEȘTI

Dela 1885, Șaineanu a publicat în *Revista* lui Tocilescu o serie de lucrări, cari apărură apoi în volum. Iată-le în ordinea lor cronologică:

14. — Elemente turcești în limba română, București, 1885, 146 pagini.

Apariția monografiei lui Miklosich asupra *Elementelor turcești în idiomele balcanice* (1884) revelă lui Șaineanu insuficiența izvoarelor de informație întru cât privește limba română. El consacră iarna anului 1884 citirii cronicarilor și a vechii literaturi, care îi procură o abundanță provizie de turcisme. Această lectură îl făcu totdeodată să întrevadă interesul cultural al împrumuturilor de această origină. La acest fond istoric el adaose multiple izvoare ale graiului popular.

Cu ajutorul *Dicționarului turc-arab-persan* (1866—1876) al lui Theodor Zenker, el putu identifica un mare număr de turcisme, cari lipsiau la Miklosich. Exemplarul lui Zenker, în posesiunea Academiei române, unicul în țară, poartă urmele acestor cercetări.

Asupra acestei prime lucrări filologice a lui Șaineanu, citim următoarele aprecieri :

În revista ungurească *Magyar Nyelvőr* (Budapest, 1890, t. XIX, n. 407—412) :

Șaïneanu a publicat în *Revista* lui Tocilescu un studiu despre Elementele turcești în limba română. Această lucrare interesează pe filologul maghiar nu numai ca știință filologică, ci mai ales din motivul că elementele turcești în românește își au origina în turca osmanlie. E interesant și din punctul de vedere al istoriei culturale, dacă împrumuturile turcești sunt aceleași cu cele maghiare. Scrierea d-lui Șaïneanu e animată de un spirit critic. Pe autor nu-l subjugă sentimentul național. El utilizează în cunoștință de cauză datele și faptele.

În revista critică germană *Litteraturblatt für romanische und germanische Philologie* din 1886, H. Tiktin scria :

Foarte meritoasă lucrarea acestui june și solid cercetător, prețioasă mai ales prin multele vorbe extrase din cronici și alte scrieri, cari nu figurează la Cihac și dintre cari negreșit numai o infimă parte a fost sau este de o întrebuintare generală. Cât privește etimologiile date, rareori s'ar putea face vreo obiecțiune.

Vom reveni mai departe asupra remanierii acestei modeste încercări, care, prin investigații ulterioare, deveni marea operă *Influența orientală*, lucrarea de căpetenie a autorului în limba română.

15. — Ielele, Dânsule, Vântoasele, Frumoasele, Șoimanele, Măiestrele, Milostivele, Zânele. Studiu de mitologie comparativă, București, 1886, 54 pagini.

Interesul pentru literatura populară s'a deșteptat la Șaïneanu prin intimitatea-î cu amicul său Dr. Gaster. Dar adevăratul său maestru întru ale folklorului fu răposatul „culegător tipograf” Petre Ispirescu. Cu o rară abnegație, modestul și harnicul editor al *Basmelor române* se ținea mereu la dispoziția junelui filolog, când pentru lămurirea unor termeni rari sau a unor expresii tipice, când pentru deslușirea unor credințe și datini.

Citirea produselor literaturii populare, și în special a numeroaselor colecții de *Descânțece*, i-a sugerat ideea unui studiu asupra zânelor rele, cari revin atât de des, sub numirile cele mai variate, în acele Descânțece. Acest studiu de mitologie populară atrase atenția asupra autorului.

Ionescu-Gion, în *Românul* din Nov. 1886 :

Cu acest studiu, literatura populară română intră într'o nouă fază a vieții sale. Prin *Ielele*, d. Șaïneanu își ia un loc

distins printre folkloriștii români. Cei cari vor voi de aci înainte să înjghebe un studiu asupra vreunei diviziuni sau subdiviziuni a poeziei sau prozei populare române, vor trebui în scrierea d-lui Șaineanu să cunoască planul, să vadă spiritul critic, să măsoare mulțimea amănuntelor ce împodobesc această lucrare...

Această monografie a fost tradusă în nemțește de Strauss în *Die Donauländer, Zeitschrift für Volkskunde*, din 1898 și 1899, iar în ungurește de Gheorghe Moldovan și publicată în *Ungaria* din 1895, No. 6—9. Ea apăru și în limba franceză sub titlul *Les Fées méchantes d'après les croyances du peuple roumain*, în revista *Mélusine* din 1901, p. 218-226 și 243-254. Subt o formă remaniată, monografia a fost retipărită în ale sale *Studii folklorice* (1896).

16. — Jidovii sau Tătarii sau Uriașii, Excursiune istorico-linguistică (în *Convorbiri literare* din 1887, p. 521-528).

Acest studiu a fost mai târziu remaniat și inserat în ale sale *Studii folklorice* (1896). Materialul documentar a fost extras din „Răspunsurile chestionarului arheologic“ (Mss. Acad. Rom., no. 228-229), iar faptele istorice corespunzătoare studiate în tot Orientul Europei. Acest studiu etnografico-linguistic a avut onoarea nemeritată de a fi relevant în diferite rânduri ca o inspirație antipatriotică¹⁾.

Vederile autorului, coroborate de importante materiale inedite, au fost adoptate de d. C. I. Locusteanu în al său *Dicționar geografic al județului Romanați* (1889) și, ceea

1) D. Ovid Densușianu a emis în această privință câteva reflecții foarte judicioase:

„Le patriotisme, tel qu'il est compris aujourd'hui en Roumanie, entravera longtemps encore le progrès de la philologie roumaine, en empêchant les travailleurs de chercher ou de dire la vérité. C'est pour ménager les susceptibilités patriotiques qu'on évite souvent en Roumanie de présenter les choses telles qu'elles ont dû se passer. On impose au philologue, comme à l'historien, de ne défendre que les thèses qui concordent avec les idées dominantes sur le passé du peuple roumain. Ce qu'il faut mettre en évidence, ce sont les pages glorieuses, véridiques, ou présentées comme telles, de l'histoire de son pays, en écartant les faits qui pourraient être moins flatteurs pour l'amour-propre national. On oublie cependant qu'en propageant ces tendances, on donne une conception fautive du patriotisme. Ce n'est pas en cachant la vérité qu'on sert honnêtement son pays; en procédant ainsi, ni le patriotisme ni la science n'y trouvent leur profit. Le vrai patriote n'est pas celui qui cherche à dénaturer les faits et à se tromper soi-même, et le savant oublierait son devoir s'il évitait de dire la vérité, quelque pénible qu'elle doive être”. (*Histoire de la langue roumaine*. Introduction, p. XXX et XXXI).

ce este mai remarcabil, de ilustrul învățat rus Alexandru Wesselovsky în două articole consecutive apărute în *Jurnalul Ministerului* din Petrograd.

Și cu toate acestea, după o cercetare mai aprofundată, autorul a revenit asupra ipotezei etnografice, substituindu-i următoarea lege de psihologie populară : Orice neam antic și păgân (după concepția creștină) e identificat de fantazia poporului cu uriași ai trecutului, cărora s'atribue apoi origina tuturor monumentelor unei arhitecturi primitive.

17. — Glosar de cuvintele vechi și străine din operele lui Miron Costin (ediția V. A. Urechia) *cu privirea specială la frazeologia cronicarului*. București, dela **A până la rost**, 64 pagini (rămas în stare fragmentară).

Acest opuscul își are istoricul său ca tot ce privește pe V. A. Urechia. În prefața (datată 25 Iulie, 1887) aflăm că editorul *Operele* lui Miron Costin propusese lui Șaineanu, deja cunoscut prin publicațiile sale filologice, alcătuirea unui *Glosar*, cu care trebuia să se încheie tomul al III-lea al ediției complete. Cu toate că onorarul promis nu a fost niciodată achitat, *Glosarul* s'a tipărit aproape întreg, până la vorba *rost*. Instrăinarea tipografiei răposatului Ispirescu a făcut să se rătăcească coalele deja tipărite. Ignorăm cu totul motivele, cari au îndemnat pe editor să suprima cu desăvârșire tomul al III-lea și ultim. Ediția lui Miron Costin, *Opere Complete*, apărută în 1888, se termină cu tomul al II-lea.

Acest *Glosar*, escamotat de editor, era poate singurul element meritoriu în această ediție pur empirică. Cum această lucrare nu-i azi cunoscută decât printr'un exemplar unic (cel în posesia lui Șaineanu), ne permitem a reproduce începutul Prefetei :

„Trecutul nostru literar posedă prea puține opere originale, în cari să se oglindească adevăratul spirit al limbii românești. Cronicile sau Letopisețele formează sămburele acestei literaturi originale. Într'însele putem urmări cu încredere desfășurarea liberă a frazei române, care, prin vioiciunea și energia ei, contrastează într'un mod izbitor cu mersul greoiu al cugetării religioase din vechile traduceri bisericesti, cu acea frazeologie încătușată și adeseaori muncită, care ne pricinuește nouă celor de astăzi nu puțină trudă a o pătrunde.

„Limba cronicarilor, în special a celor din Moldova, întruște mai toate însușirile graiului popular: e naivă, pitorescă, expresivă și uneori de o sălbatecă energie ca și caracterul Moldovanului din trecut. Rostul curge aci limpede ca

și izvorul, din care pornește. Abstracțiune făcând de câteva neologisme, întrebuintate obișnuit ca termeni tehnici, și de câteva pasaje traduse, tot restul produce asupra-ne aceeași impresiune înviorătoare ca și citirea unei producțiuni a spiritului popular. Apoi acel colorit propriu, care însuflețește povestirile neașilor cronicari ai trecutului, va explica pentru ce aceste *Cuvinte din bătrâni* ne fac să regretăm sărăcia limbei moderne în altăturare cu comoara lexicală a Letopisețelor.

„O mulțime de expresiuni idiomatice, cari trădează o concepțiune proprie națională, s’au pierdut în dauna limbei moderne. Ele sunt toate întipărite de pecetea gândirii populare — acea pornire către sensibilizare — și dovedesc că se bucurau odinioară de o circulație generală”.

18. — Incercare asupra Semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor. Teză de Licență în Litere, operă premiată de Universitate, București, 1887, VIII, 260 pagini. Introducere. — Creștinismul și limba. — Analogia. — Metafora. — Generalizarea și limitarea cuvintelor. — Scăderea sensului. — Concluziune.

Șaineanu se preparase, în cei trei ani ai studiilor universitare, spre a scrie această lucrare. E prima încercare de ansamblu în domeniul ideologic al limbei. Autorul face rând pe rând apel la tradițiile populare, la istoria și la cultura trecutului, spre a lămuri schimbarea înțelesului cuvintelor. Răposatul Ispirescu, cu adâncă-i cunoștință a graiului popular, i-a stat la îndemână în tot cursul tipăririi ei.

Gaston Paris, ilustru romanist, director al revistei *Romania*, se exprima astfel asupra acestei opere (vol. XVI, p. 631, din 1887):

Presque en même temps que le livre de M. Darmesteter (*la Vie des mots*), paraissait l’ouvrage de M. Șaineanu, qui se propose pour le roumain à peu près le même objet que l’autre pour le français. Les deux auteurs ont suivi une méthode très semblable, et présentent sur beaucoup de points, comme il était naturel, des vues presque absolument pareilles. Le sous-titre même du livre de M. Șaineanu, qui en présente les principales divisions, fait voir combien il se rapproche de celui du savant français.

Mais les conditions des deux travaux n’étaient pas les mêmes : M. Darmesteter s’occupe presque uniquement de donner l’explication des faits connus; M. Șaineanu, qui exploitait un domaine beaucoup moins exploré, avait à en faire connaître beaucoup. De là des digressions et des recherches d’un caractère historique qui ajoutent beaucoup d’intérêt à son ou-

vrage, d'ailleurs conçu sur un plan plus général. Les éléments étrangers, qui occupent une si grande place dans le vocabulaire roumain, demandaient un examen particulier. Le développement des sens, dans ce langage, resté quinze siècles sans culture, a un caractère plus complètement populaire, et ne peut souvent s'expliquer que par l'étude des moeurs et des croyances. M. Şaineanu était parfaitement préparé à traiter toutes les parties de ce vaste sujet: il avait publié, en 1885 et 1886, deux travaux fort intéressants, l'un sur les *Eléments turcs en langue roumaine*, l'autre sur les *Iele*, sortes d'êtres fantastiques féminins qui sont censés causer diverses maladies...

Dans toutes ces études, M. Şaineanu montre beaucoup de savoir et de critique, et l'on est en droit d'attendre de lui les plus utiles contributions à l'histoire de la langue roumaine.

Gustav Körting, profesor la Universitatea din Lipsca, în organul critic al erudiţiunii germane *Litterarisches Centralblatt* din 12 Ianuarie, 1889 (reprodus după *Convorbirile Literare* din acelaş an) :

Autorul dovedeşte nu numai, că e în posesiunea metodei lingvistice, așa cum ea s'a desvoltat mai cu seamă în Germania; el dispune și de vaste cunoștinți filologice și a contribuit în mai multe privinți prin opera sa la înaintarea doctrinei generale despre evoluția semnificațiunilor.

După ce dă Semasiologiei un fel de poziție intermediară între studiul cuvântului izolat și al cuvântului în propozițiune, d-sa enumeră operele cele mai importante asupra subiectului. Calea, ce trebuie să apuce atari cercetări, nu poate fi decât cea istorică, căutând a porni dela cea mai veche însemnare etimologică, ce poate fi istoricește constatată. Materialul unor asemenea cercetări e în primul rând istorico-cultural, deoarece istoria, credințele și tradițiile se oglindesc în Semasiologie. De n'am ști nimic despre viața legiunilor romane dela Dunărea de jos, vorba *bătrân*, din *veteranus*, ne ar povesti despre aceasta. De nu s'ar ști timpul introducerii creștinismului la Români, cuvinte ca *botez*, *biserică* ar dovedi, că aceștia au primit creștinismul cu secole înainte de atingerea lor cu Bulgarii. Acest punct de vedere istorico-cultural e pus în relief în întreaga operă. Nimic nu înlesnește într'atâta schimbarea sensului ca uitarea însemnării etimologice.

Cartea e atrăgătoare până la ultima pagină și dă o probă lăudabilă despre seriozitatea cu care Lingvistica se cultivă în România.

B. P. Hasdeu, în prefața operei :

Ca istoric, ca filolog, ca linguist, las trei „ucenici”, de cari am tot dreptul de a fi mândru: unul, d. Tocilescu, este astăzi coleg al meu, și aș dori ca și ceilalți doi, d. Bianu și d. Șaineanu, să-mi fie asemenea colegi cu o zi mai curând.

În curs de ani îndelungați, două școli diamentralmente opuse, deopotrivă tendențioase, dar fiecare într’altă direcțiune, pretindeau a studia naționalitatea română. Una era mișcată de un patriotism rău înțeles, care o făcea să vadă pretutindeni numai aquila romană; cealaltă se sbuciuma a înegri neamul românesc pe toate tărâmurile, scălcâind originile noastre, caracterul nostru, trecutul și năzuințele.

Din cele două școli, cea pretinsă patriotică era mai bună, căci cel puțin ea pleca dela inimă, pe când cealaltă era mânăta de patimă sau — cece este și mai rău — de niște interese clandestine.

Dar ambele au început să dispară, dând loc unei școli curat științifice, care urmărește adevărul și numai adevărul.

Cercetările d-lui Șaineanu și mai ales ultima sa lucrare, *Semasiologia*, asigură un ager luptător la sânul acestei noue direcțiuni...

M. Gaster, în *Ebering's Anzeiger* din München, 1897 :

Opera d-lui Șaineanu e o producțiune însemnată în domeniul filologiei române. Ea e una din lucrările cele mai solide ce au apărut până azi în România și are de obiect cercetarea științifică despre schimbarea sensurilor în cuvintele românești. În „Concluziune”, d. Șaineanu deduce rezultatul practic al acestor profunde cercetări, cari, prin numeroasele ilustrațiuni din literatura arhaică și populară, capătă o mare importanță filologică. Grupează apoi toate elementele limbei române după origina lor și reconstruește, pe baza vocabularului, istoria culturală a poporului român.

Vulcan, în *Familia* din Oradea-Mare (1895) :

Semasiologia e o lucrare de o erudițiune și de o originalitate rară, unică aproape în toate literaturile europene.

Dela publicarea *Semasiologiei* au trecut patruzeci și unu de ani. De atunci n’a mai apărut la noi vreun studiu semantic. E adevărat că și în Occident cercetările de această natură au rămas izolate. Semantica, azi, ca acum patru decenii, e departe de a fi constituită.

19. — **Legenda Meșterului Manole la Grecii moderni** (în *Convorbiri Literare* din 1888, p. 669—682).

Acesta e fructul imediat al studiilor neogrecești la „Ecole des Hautes Etudes“, unde autorul și-a însușit în acelaș timp cunoștința celorlalte idiome balcanice (bulgara, sârba, turca). Monografia, completată și inserată mai târziu în ale sale *Studii folklorice* (1896), a apărut și franțuzește în *Revue de l'histoire des religions* (1902) sub titlul „Les rites de la construction d'après la poésie populaire de l'Europe orientale“. Aci legenda e urmărită în tot domeniul folklorului balcanic: la Grecii-moderni (5 versiuni), la Români (4 versiuni), la Sârbi, la Albanezi (3 versiuni) și la Bulgari (3 versiuni).

20. — Zilele Babei și Legenda Dochiei (în *Convorbiri Literare* din 1888, p. 193-220).

Les Jours d'emprunt ou les Jours de la Vieille, Paris 1899.

Acest studiu, inserat mai întâi în tomul al XXVI-lea din *Romania* (1888), p. 107-127, a fost prezentat în 1889 ca teză de doctorat la Universitatea din Lipsca.

Weckenstedt, în *Zeitschrift für Volkskunde* din Lipsca (1888), conchide astfel recenzia-i consacrată monografiei franceze a autorului: „Scrierea *Les Jours d'emprunt* e o contribuție îmbucurătoare pentru o interpretare sănătoasă și inteligentă a legendelor populare“.

Remaniată și completată, această cercetare figurează în fruntea *Studiilor folklorice* (1896) ale autorului.

Părintele Floru Marian, în cartea-i *Sărbătorile la Români* (1898), reproduce diferitele variante ale legendei culese în Bucovina. El impută lui Șaineanu de a fi ignorat acele variante *inedite* în studiul său apărut cu zece ani înainte. Găsim în această privință următoarea notă explicativă :

„Amicul meu Joseph Bédier, în opera-i *les Fabliaux* 1893), a demonstrat atât universalitatea concepțiilor populare basme, povești, snoave etc.), cât și posibilitatea de a fi luat naștere în centre deosebite. De aci caracterul iluzoriu al numarului variantelor de citat: zece, o sută, o mie de variante, sugeră aceeaș concluziune prin identitatea lor fundamentală. Cunoașterea lor aprofundată (cum o posedă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea Reinhard Köhler) nu conduce la niciun rezultat deciziv. D-ra Cox a cules variantele basmului „Cenușareasa“ la toate popoarele globului, iar Emmanuel Cosquin a adaos, la ale sale *Basme din Lorena* 1886, comentare trase din folklorul universal, fără ca aceste sforțari considerabile să modifice câtuși de puțin concluziile deja cunoscute. Intr'adevăr,

nu *numărul* variantelor importă, ci compararea trăsăturilor lor comune și mai ales amestecul literar (ca în cazul nostru, *Baba Dochia*), cu un cuvânt metoda e singura decizivă în această privință. Culegătorul materialelor folklorice trebuie să conserve rangul său modest în raport cu eruditul ce le utilizează. Horticulorul și botanistul, anticvarul și arheologul se află într'un raport analog".

21. — Lingvistica contemporană sau Școala neogramaticală. *Lețiune de deschidere a cursului de Filologie comparativă la Facultatea de Litere din București* (16 Oct. 1889), Buc. 1890, 48 pagini.

Citim în ziarul *Românul* din 26 Noembrie, 1889 (Ionescu-Gion) :

Pentru a explica cu deamănuntul ultimele evoluțiuni ale Linguisticii contemporane, d. Lazăr Șaineanu, suplinitorul d-lui Hasdeu la Facultatea de Litere, a consacrat lecțiunea de inaugurare a cursului său universitar.

În curent cu tot ce se lucrează pe acest teren atât de întins al Linguisticii, d. Șaineanu ne spune, în această broșură, câte căi au fost străbătute, cu câte sacrificii și cu ce muncă s'au clădit teorii peste teorii în vechile școale și cât de mult și de adânc au fost azi părăsite aceste teorii. Știința merge înainte. Frunzașii ei par a fi adepții școalei neogramaticale. Teoria acestora cheamă în ajutorul ei, pentru a se întemeia pe baze cât mai solide, toate științele omenesti.

Noi nu intrăm cu amănuntele în tărâmul, pe care cu cunoștinți depline și cu ageră destoinicie evoluează d. Șaineanu. Semnalăm broșura, pentru că într'însa sunt coprinse și bine judecate de autor toate teoriile: o lucrare de albină laborioasă, căreia, ca parte originală, autorul îi dă apropierea, comparațiunile și luminile filologiei române. În această parte a broșurei și mai departe în cursurile sale la Facultate, meritosul tânăr doctor va avea cu bogăție de secerat în snopi mari tot ce este referitor la Linguistică. D. Șaineanu, după câte apare din această lecțiune de inaugurare, este convins, că adevărata originalitate și adevăratul folos al cursului său la Facultatea de Litere din București vor consta din însemnătatea și din iubirea, ce va arăta limbei române, studiului ei istoric, linguistic și filologic.

„Școala neogramaticală nu diferă esențial de cea gramaticală care i-a precedat. Și una și alta pun cea mai mare greutate pe fonetică, neglijând studiul ideologic al limbei. Neogramaticii, în prezumpția lor, merg până să

identifice cu legile naturei ecvațiile lor fonetice, pretenție absurdă, când se reflectează la caracterul temporar și local al fonetice și la dependența-i de caprițiul individului“.

22. — Raporturile între Gramatica și Logica cu o privire sintetică asupra părților cuvântului. *Studiu de Lingvistică generală. Prelegeri ținute la Universitate.* București, 1891, XVI, 194 pagini.

A. H. Sayce, profesor de Filologie comparativă la Universitatea din Oxford, apreciază astfel opera în revista engleză *Academy*, din 1891 :

Sperăm, că se va afla un traducător al acestei solide cărți a d-lui profesor Șăineanu din București. Ea e scrisă foarte clar și metodic, și autorul e în curent cu ultimele progrese ale științei lingvistice. Observațiile sale asupra teoriei stratificării în domeniul graiului sunt în special sugestive. A doua parte a lucrării conține o admirabilă schiță despre natura și dezvoltarea diferitelor părți de cuvânt ilustrate din numeroase familii de limbi și cartea este prevăzută cu un excelent index. Opera poate fi considerată ca o probă mai mult despre interesul crescând al studiului părții psihologice a graiului și ca o reacțiune în contra ocupației excluzive cu fonetica indo-europeană.

Raoul de la Grasserie scrie următoarele în revista internațională *Muséon, études de linguistique, d'histoire et de philosophie*, din 1891 :

Sous ce titre, un savant professeur de l'Université de Bucarest vient de publier en roumain un ouvrage remarquable, qui contribuera au progrès de la science relativement nouvelle de la grammaire générale et comparée.

L'auteur estime avec beaucoup de raison que les études linguistiques ne doivent pas se borner à celles des phonèmes et des formes, mais qu'elles ont un autre domaine, au moins aussi important, celui de la psychologie linguistique, et qu'à côté des transformations des mots, se trouvent celles indépendantes qu'affecte leur signification, et à côté des expressions des catégories grammaticales, ces catégories elles-mêmes plus intéressantes encore. D'un autre côté, il pense que la linguistique ne doit pas se cantonner, comme elle le fait beaucoup trop, dans le cercle des langues indo-européennes, mais que toutes les langues connues, même et surtout les langues sauvages qui évoluent plus naturellement que les autres, peuvent seules la compléter et résoudre certains problèmes.

Mais, qu'est-ce exactement que le côté psychique du langage? Ce n'est point la logique, car le développement des mots ne suit pas toujours, bien s'en faut, les lois de cette dernière science. Celle-ci d'ailleurs est déductive, aprioristique et rigoureuse. La psychique du langage est une partie de la psychologie et, comme celle-ci, se base sur l'observation.

Partant de cette idée, l'auteur établit l'indépendance respective de l'évolution du mot et de celle du sens. Les modifications sont d'abord purement phonétiques, puis trouvent un emploi psychique nouveau; d'autre côté, les expressions restent souvent insuffisantes pour exprimer les nuances de la pensée, les lacunes du langage doivent alors être suppléées par la pensée.

Dans ce volume suggestif, M. Şaineanu a résumé les doctrines de tous ceux qui ont travaillé à fonder la grammaire comparée sur son véritable et son plus solide terrain, celui que composent toutes les langues connues, et il y a ajouté beaucoup d'idées personnelles dont la psychologie linguistique fera son profit.

N. Comşa, in *Revue philosophique de la France et de l'Etranger*, din 1892:

Le travail de M. Şaineanu est intéressant, c'est une synthèse bien faite de toutes les nouvelles théories linguistiques et il est inspiré par des considérations de psychologie expérimentale.

Il combat en linguistique les anciennes théories qui, se bornant tout au plus à l'étude des langues indo-européennes et s'appuyant plutôt sur des considérations subjectives qu'objectives, nous donnent d'abord des conclusions dépourvues du véritable caractère scientifique, l'induction étant tirée de quelques cas particuliers; et ensuite des conclusions tout à fait métaphysiques, étant donné le caractère subjectif de leurs considérations. Il soutient une linguistique, véritable science, où on doit étudier tous les idiomes, depuis les plus sauvages jusqu'aux plus développées et surtout les plus sauvages; où on doit tenir compte de tous les faits fournis par la psychologie animale, infantile, et non seulement des faits donnés par une psychologie des hommes civilisés.

Le langage n'est jamais l'expression adéquate de la pensée, le nom n'exprime qu'une seule partie de l'objet et les autres qualités que l'esprit conçoit quand on prononce le nom sont le résultat de l'association des idées. Le langage est un phénomène psychologique qui varie d'un peuple à l'autre, il doit être étudié dans les multiples formes de la réalité, non d'après un type général. La psychologie qui explique l'évolution réelle

de la pensée doit être le fondement de la grammaire, et non la logique qui cherche à lui prescrire des lois.

Alexandru Odobescu, în *Revista pedagogică* din anul 1892:

Subt acest titlu a apărut, acum câteva luni, o carte nu prea voluminoasă (193 pagini), în care d. Lazăr Şaineanu, urmând un bun obicei practicat mult mai adesea în străinătate decât la noi, a rezumat o parte din prelegerile ținute de d-sa la Facultatea de Litere din Bucureşti, pe când suplinia pe d. profesor B. P. Hasdeu. Prin conţinutul și chiar prin forma ei, această carte pare a fi destinată mai cu seamă publicului didactic; dar într'nsa teoriile cele mai noue ale științei lingvistice sunt expuse cu așa mare claritate, încât citirea ei atrage cu folos chiar și pe aceia cari nu sunt, nici n'au de gând a se face, specialiști în aceste materii. Chestiunile, de cari ea se ocupă, stau mai adesea mărginașe, atât în cuprinsul Lingvisticei, cât și într'al Filosofiei; prin urmare ele, fără a se îngreuija prea foarte cu amănunte speciale, încap mai totdeauna în cercul mai larg și mai tuturor accesibil al științei generale.

Iată chiar cum s'a întâmplat ca eu — dealtminteri cam profan în adâncele arcanes ale Lingvisticei transcendente — am resimțit o vie plăcere și un interes real de a mă iniția printr'nsa în diferitele teorii noue, ce vin astăzi să înlocuiască — cu mare folos, pare-mi-se — unele vechi plăsmuiri și sisteme de lingvistică, cu cari, mărturisesc, că mintea mea cu greu se împăca.

Deci, luând pana în mână ca să scriu și eu câteva cuvinte despre excelenta publicațiune a d-lui Şaineanu, nu prețind nimic mai mult decât să spun și altora, fără de a mă făli cu vreo competență profesională, cât le poate fi de plăcută, ba și chiar de folositoare acea cărticică.

Și în adevăr, când deschizi cartea d-lui Şaineanu și începi a o citi, încerci îndată impresiunea unei zare mai largi și mai luminoase, ce ți se deschide în cele mai multe din marile probleme ale Științei limbilor; simți într'nsa o independență de vederi, cari te înalță deasupra obișnuitelor văgașe.

Pe tărâmul lingvisticei, mai mult poate decât oriunde aiurea, metoda subiectivă a jucat până acum și încă tot mai joacă un rol de căpetenie; astfel că, subt înfățișarea mincinoasă a celei mai stricte rigurozități științifice, se ascund adesea sau vederi unilaterale, sau deșarte îngâmfări. Este dar mare trebuință, ca astăzi, când Știința limbilor se află într'un adevărat period de tranzițiune, este de trebuință, zic, ca perspectiva să se întinză din ce în ce mai departe și să atragă,

în sfera ei, rezultatele științelor corelative. Bine face dar d. Șaineanu, când în cartea sa urmărește, prin diferitele epoce de evoluțiune ale Linguisticii, acele tendințe exclusiviste și mai ales când se declară împotriva lor, reclamând de aci înainte procederi mai liberale și mai cu temei în tratarea tuturor problemelor glotologice. D-lui ne dovedește, cu prisos, neajunsurile la cari ne a dus în știință modul unilateral de a trata asemenea materii: adică acea înrădăcinare în mințile omenești — pare că ar fi chiar dogme — a unor plăsmuiri, doară numai ingenioase, pe cari le-au scornit gramaticii din India antică. Acele mijloace iscusite, pe cari ei le folosiră spre a pătrunde în îndrugarea complicată a unei limbi, așa de meșteșugită cum a fost cea sanscrită, și au făcut parte în mințile celor mai mulți din erudiții linguiști de mai apoi, și putem zice, că ele s'au identificat cu esența însăși a graiurilor. Această nepotrivită încropire a avut drept rezultat o răsturnare în ordinea reală și pozitivă a lucrurilor. Iar de aci s'a născocit o serie întregă de generalizări filosofico-linguistice, cari, din nefericire, predomnesc încă și astăzi în considerațiunea genetică a limbei.

D. Șaineanu s'a silit, cu bun succes, să dovedească lipsa de temei a acelor vederi, rămase ca și tradiționale. Spre a le combate, precum și spre a stabili în locul lor alte principii mai solide, d-sa se slujește cu metoda cel adevărat comparativ, adică cu acela care ține seama de diferitele familii ale graiului omenesc și care se folosește totdeauna și de lumini împrumutate dela științele ajutoare. Pornit pe o cale așa de rațională, d-lui supune unor cercetări riguroase toate raporturile dintre Gramatica și Logica, și cu chipul acesta ajunge la o concluziune negativă și face să reiasă faptul însemnat, că Psihologia este adevăratul domeniu al Gramaticii.

Cartea d-lui Șaineanu, într'un cadru foarte mărginit, îmbrățișează cele din urmă progrese ale științei și schițează, în trăsuri generale, problemele cele mai de căpetenie ale Linguisticii. Pe lângă aceste merite de fond, apoi pot zice, că și sub raportul formei, ea nu este mai prejos; căci stilul este simplu, corect, clar, lipsit de orice exagerațiuni în orice sens. Ea este dar o carte accesibilă publicului celui mare, deși, cum mai zisei, este mai cu seamă menită să aducă un folos real atât profesorilor de limbi și de filosofie, cât și tineretului nostru universitar, căruia nu mă pot opri de a o recomanda cu mare insistență.

Dealminteri, dacă mi s'ar contesta mie competența, spre a lăuda această publicațiune românească, apoi voiu invoca

autoritatea eminentului erudit englez Sayce și a distinsului lingvist francez Raoul de la Grasserie...¹⁾.

Cartea pe care am laudat-o, aflându-se pusă sub scutul apărător al unor specialiști așa de cunoscuți și de competenți, îmi place și mie a subscrie, la umbra lor, rândurile de mai sus.

Dela publicarea acestor prelegeri n'a mai apărut nici o altă scriere asupra subiectului. Vorbind între altele de părerea logicilor, după cari cele două elemente ale vorbei, forma și sensul, ar fi inseparabile, autorul demonstrează dezvoltarea lor independentă. Răposatul Maiorescu, în Apendicele *Logicei* sale (p. 169-170), contestă aserțiunea lui Șăineanu fără însă a invoca nici un argument probant:

„Nu putem admite, zice Maiorescu, observările lui Șăineanu în contra părerii logicilor asupra raportului între noțiune și cuvânt, fiindcă provin dintr'o lipsă de înțelegere a esenței noțiunilor“.

„*Esența noțiunilor*, iată un termen vag și nebulos, care nu poate decât întuneca chestiunea. Tocmai uzului și abuzului acestei terminologii metafizice îi se datorește tradiționala identificare a limbei și a cugetării, în contra căreia era dirijată cartea despre *Raporturile între Gramatica și Logica*“.

23. — Ioan Eliade Rădulescu ca gramatic și filolog. Conferință ținută la Ateneul din București, Buc. 1892, cu un portret și 4 anexe, 110 pagini.

Primul studiu aprofundat asupra unora din preocupările fundamentale ale fecundului scriitor din epoca renașterii naționale. Anexele reproduc Prefața *Gramaticii* (1827) lui Eliad, analiza *Observațiilor* lui Iorgovici (1799), Prefața *Vocabularului* (1847) de Eliad, și o bibliografie.

24. — Istoria filologiei române cu o privire retrospectivă asupra ultimelor decenii. Studii critice, București, 1892, VIII, 456 pagini. A doua ediție, 1895, VIII, 356 pagini.

Capitolele ce constituie acest volum se rapoartă la diferite epoce și au fost scrise în mare parte în cursul șederii autorului în străinătate. Criteriile sale, în aprecierea curentelor lingvistice, dominante la noi în țară, se inspiră în același timp din istorie și din progresele realizate de știința limbei. Unele din aceste influențe, ca curentul latinist, s'au ivit și în Occident, dar ele au luat la noi un caracter particular și național. Șăineanu se silește a face pretutindenea să reiasă

1) A se vedea mai sus recenzia lui Sayce și aceea a lui Raoul de la Grasserie. — 2) După o notă manuscrisă

acest îndoit caracter, care s'a considerat uneori la noi sub un aspect exclusiv patriotic.

Autorul încheie astfel a sa Introducere : „*Ne-am încercat a prezenta un tablou pe cât s'a putut mai comprehensiv despre fazele cele mai marcante ale filologiei române. Cu spiritul imparțial am căutat a ne da seama de sistemele cele mai contrazicătoare, de vederile cele mai originale în materie de limbă. În cercetarea diferitelor manifestări și producțiuni filologice, ne-am călăuzit totdeauna de principiul istoric, singurul care poate da o explicare satisfăcătoare unor fenomene de natură atât de variată.*“

Gaston Paris, în *Romania* din Paris (1893):

Livre fort intéressant, comme on pouvait l'attendre de la science et de la critique de l'auteur. Les notes bibliographiques, extrêmement riches et précises, rendront grand service aux travailleurs. Sur tous les points qu'il traite, M. Șaïneanu a une opinion à lui...

Alexandru Xenopol, în *Revue historique* din Paris (1894):

Dans un chapitre, l'auteur étudie l'enseignement grammatical au temps des Phanariotes. Il voit très juste dans cette question et ne donne pas une grande importance à l'enseignement que l'on donnait dans les écoles princières grecques de Bucarest et de Jassy. Il contredit sur ce point M. Erbiceanu... Un chapitre aussi nouveau que curieux est celui qui traite des emprunts faits par les langues étrangères au roumain... Ces importantes matières sont toutes intéressantes et traitées de main de maître.

Litterarisches Centralblatt din Lipsca (1893) :

Cartea e scrisă într'un mod foarte atrăgător și oferă nu numai o excelentă orientare, ci îndeamnă la cercetări ulterioare.

Miletici, în *Bălgarski Prhled* din Sofia (1893) :

Scrierea d-lui Șaïneanu este pentru noi Bulgarii cu deosebire interesantă, căci autorul studiază într'însa completa desvoltare a filologiei române, luată în sensul cel mai larg. Vom analiza coprinsul acestei mult interesante cărți, oprindu-ne mai mult asupra părților ce ne privesc de aproape.

Vulcan, în *Familia* din Oradea Mare (1892) :

D. Șaïneanu, distinsul linguist și profesor din București, a îmbogățit literatura română cu o lucrare foarte interesantă și instructivă asupra feluritelor faze ale progresului nostru în filologie, o știință care la noi Români avu mai mulți culti-

vatori... Câte capitole, tot atâtea studii prețioase cari dau lucrării o valoare înaltă. Și toate acestea sunt expuse în o limbă ușoară și frumoasă, încât oricine poate să citească lucrarea cu cea mai mare plăcere. D. Șaineanu în adevăr a făcut literaturii un bun serviciu. pentru care îl felicităm din inimă.

Gorovei, în *Șezătoarea* din Fălticeni (1892):

Cu o competență recunoscută deja, d. Șaineanu ne înfățișează toată starea filologiei noastre. După ce trece în revistă diferitele momente de evoluțiune ale acestei științe la noi și după un frumos studiu despre elementele române în limbile străine, tratează despre starea actuală a filologiei române, capitol de mare însemnătate în care se arată adânc cunoscător.

Folklorul e studiat cu tot interesul, ce-l merită. Cartea e scrisă într'un stil limpede și atrăgător, și poate fi citită cu ușurință și cu mult folos de orice om cult, fără de a fi specialist în filologie.

Diaconovich, în *Rumänische Revue* din Viena (1892) :

Autorul a sporit frumoasele sale publicațiuni lingvistice cu o nouă operă de importanță cu adevărat științifică. Cartea voluminoasă a d-lui Șaineanu este necontestat prima lucrare sistematică și conformă cerințelor științei asupra filologiei române. Ea apreciază și ilustrează, pe bază istorică și în mod excelent, toate fazele-i marcante, distinge esențialul de secundar și judecă însemnătatea oamenilor și a operelor după împrejurările producțiunii lor și după influența ce au exercitat. Toate acestea sunt expuse într'o limbă elocventă, ușoară, curentă și frumoasă.

Tendența, ce autorul o are mereu dinaintea ochilor și care distinge așa de eminent cartea sa, este conștiincioasa năzuință de a cerceta și recunoaște pe cale istorică orice manifestare filologică și literară, a înlesni înțelegerea-i prin raportarea unor fenomene analoage la alte popoare, a separa producțiunile reale și influența lor de rătăcirile diferitelor școale și diferiților maeștri, a pune în evidență lacunele existente în diferitele domenii ale activității naționale și intelectuale, precum și datoriile tinerei generațiuni, a o îndemna la nouă muncă și a o sprijini prin folositoare indicațiuni.

Această excelentă carte, sperăm că va da îndemn la numeroase lucrări nouă, cărora le va servi de prețioasă călăuză. Opera d-lui Șaineanu constituie o însemnată sporire a literaturii noastre științifice.

Tabloul mișcării noastre intelectuale, mai ales în do-

meniul istorico-filologic, schițat în a doua ediție din 1895, e însoțit de o bibliografie completă până la acea epocă. De atunci, după peste un sfert de secol, câteva trăsături și lămuriri complimentare ar fi de ajuns spre a da celui bilanț științific un caracter de actualitate¹⁾.

25. — Basmele Române în comparație cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice. *Studiu comparativ.* Operă premiată și tipărită de Academia Română, București, 1895, XVI, 1114 pagini.

Extract din raportul Comisiunii asupra lucrării ce a obținut în unanimitate premiul Eliade Rădulescu pe 1894 (*Analele Academiei Române* din 1894, p. 404—409):

Toate capitolele acestei opere sunt scrise cu multă cunoștință de cauză și într'o limbă cât se poate de curată și curgătoare. Autorul și-a dat toată silința posibilă, ca să ne prezinte un studiu cât se poate de amănunțit... — *S. Floru Marian.*

Am citit cu atențiune și crescândă interesare această voluminoasă lucrare și cu bucurie constat, că autorul, prin buna distribuțiune a materiei, potrivitele asemănări, justele critice, variatele sale observațiuni și notițe, ce le face cu multă cunoștință de cauză, dă probe invederate, că e bine orientat în acest gen al literaturii populare străine și române, și că prin urmare ne prezintă o scriere meritoasă, care va înavuți literatură noastră. — *Alex. Roman.*

Gaston Paris, în *România* din Paris (1895):

Le titre de cet ouvrage, la dimension du volume et le nom de l'auteur en indiquent suffisamment l'importance. M. Șaineanu, connu par d'excellents travaux linguistiques et mythologiques, a étudié tous les contes roumains, en les comparant aux légendes antiques et aux contes, soit des peuples voisins des Roumains, soit des autres peuples romans. Ne fût-ce que comme recueil de documents, son livre aurait une grande valeur; mais l'auteur ne se contente pas de rassembler des matériaux, il les classe et les interprète. Son système cependant consiste surtout, dit-il, à n'avoir pas de système et à laisser parler les faits; mais il découvre à plusieurs reprises sa pensée fondamentale, qui est que les contes sont nés un peu partout, n'appartiennent en propre à aucune race et à aucun peuple,

1) O analiză amănunțită a cărții se află, deasemenea, în raportul critic ce d-rul Gaster a publicat în *Kritischer Jahresbericht für romanische Philologie*, t. IV (1895—1896), partea I-a, p. 115—118.

et n'ont d'autre sens que celui qu'elles offrent à première vue, c'est-à-dire des récits imaginaires, passionnants et amusants..

Giuseppe Pitrè, în *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari* (1895) :

E la prima volta che un' Accademia d'una nazione di razza latina bandisca un concorso per un' opera sulla novellistica popolare; e che premiando il vincitore del concorso, dia fuori un libro di conspicua mole come quello anunziato. L'Accademia rumena di Bucarest istituì il premio l'anno 1889 et nel 1894 lo accordò alla unanimità al prof. Lazăr Şaineanu...

Non possiamo negare che l'Autore si è accinto all'opera con larga preparazione e non commune competenza... gli diamo iode della diligenza e dell'amore disinteressato onde condusse questo poderoso libro e dell'abile ravvicinamento delle novelline moderne con le antiche favole, per cui apare sempre più evidente le identità dell'une e delle altre. E ci piace la circospezione con la quale egli procede nello esame delle varie teorie sulle origini. Di questo egli à ragione si loda all'ultima pagina della sua tratazione, prima delle copiose annotazioni e del richissimo ed utilissimo indice folklorico.

Jagici, în *Archiv für slavische Philologie* din Viena (1896) :

Opera d-lui Şaineanu este rezultatul unui studiu de mai mulți ani, Academia română a premiat-o și a tipărit-o. Analiza basmelor române în această lucrare e o contribuțiune așa de importantă pentru literatura populară comparativă, încât folkloriștii slavi ar trebui să considere ca o datorie de a consulta des în cercetările lor această frumoasă operă. Regret că nu pot examina mai de aproape clasificarea autorului a diferitelor cicluri de basme, dar atrag atenția specialiștilor și asupra acestei părți a operei d-lui Şaineanu.

Adamantios, în *Tiniaka sau Basme din Tinos* (Atena, 1897) :

După Hahn s'au publicat multe colecții și lucrări de literatură populară, dar dintre toate cea mai vastă și cea mai importantă a făcut-o Românul Lazăr Şaineanu, când Academia Română a publicat un concurs pentru subiectul unui studiu comparativ asupra basmelor române. La acel concurs s'a premiat lucrarea lui Şaineanu, ce fu apoi tipărită de Academie într'o operă voluminoasă de peste 1100 pagini.

Autorul român, în prima parte a cărții sale, cercetează basmele din punctul de vedere antropologic și etnografic, iar în a doua, studiază clasificarea acestor basme. Primele două

diviziuni ale operei — basme mitico-fantastice și etico-mitice sau psihologice — sunt cele mai importante, subdivizându-se fiecare din ele într'un număr de 10 cicluri... Și noi vom adopta această clasificare a lui Șaineanu în cicluri, cu diferența că vom reduce cele 20 de cicluri la un număr mai mic...

Moldovan, în *Ungaria* din Cluj (1899) :

Opera d-lui Șaineanu, premiată de Academia română, este de un interes și de o valoare ce ar putea face onoare oricărei literaturi. Autorul studiază pe o bază științifică complexul basmelor române. Opera sa este de mare valoare și pentru Unguri, deoarece ea îmbrățișează pretutindenea formele paralele ale poveștilor maghiare. Cel ce va voi să aprofundeze folklorul maghiaro-român, nu se poate lipsi de această operă. Ar fi de dorit traducerea pe ungurește a primelor două părți din opera d-lui Șaineanu, prin care multe povești maghiare astăzi încă obscure și-ar găsi o explicare mai clară.

Fie-ne permis a încheia aceste aprecieri cu o ultimă din partea celui mai competent cunoscător al materiei, din partea d-ruului Gaster. Iată ce scria el lui Șaineanu din Londra în 18 Martie 1895 :

„M'ai uimit cu lucrarea d-tale măiastră și mă grăbesc a-ți mulțumi pentru cartea admirabilă și grandioasă, ce ai binevoit a-mi trimite. E o operă monumentală din toate punctele de vedere și ai tot dreptul a o numi un *corpus* complet al basmelor române. Trebuie să admir și Indicele excelent, cu care ai îmbogățit nu numai cartea d-tale ci și știința folklorului.

„Păcat că programul Academiei s'a mărginit la popoarele romanice. Intr'o lucrare atât de uriașă, adăogarea paralelelor germane nu ți-ar fi pricinuit nicio greutate și ar fi făcut lucrarea d-tale și mai perfectă.

„Vederile mele folkloristice le cunoști în destul de bine pentru a crede că mă pot uni cu acele exprimate de d-ta în partea întâia a cărții. Dacă e vorba de substratul antropologic, îl regăsim în toate producțiunile imaginațiunii omenești și deosebirea este numai în gradul de percepțiune exactă ce desparte literatura clasică de cea populară. Toate au aceeaș bază și în toate se resfrânge aceeaș lumină a minții omenești.

„Nu mă îndoesc însă că cercetarea d-tale, luminoasă și plină de vederi originale și temeinice, va contribui într'un mod considerabil la punerea bazei folklorului științific. Mă prepar să gust cu încetul din masa îmbelșugată ce ne-ai gătit”.

Dela apariția *Basmelor*, nici un alt studiu analog n'a

mai apărut în țară.¹⁾ Dar materialele cunoscute au fost sporite cu excelenta colecție de *Basme Aromâne* de Pericle Papahagi (București, 1905). Și această lucrare a fost tipărită de Academia Română, instituție care și-a câștigat mari merite pentru cunoașterea și răspândirea literaturii populare.

Folkloristul grec Adamantios, traducând în limba greacă modernă partea din *Basmele române* reativă la Călătoria mortului, face în ziarul *Asty* din 2 August 1897 următoarea observație :

„Românii au o Academie, care publică concurs pentru studii asupra literaturii populare și tipărește cu cheltuiala ei vaste opere folklorice. Astfel lucrează acele națiuni, cari vor să susție cu fapte avutul lor intelectual și, odată cu aceasta, drepturile lor naționale. Astfel lucrează acele națiuni cari vor să dovedească lumii vitalitatea lor.“

26. — Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturii populare, București, 1896, VIII, 248 pagini.

Volumul conține studiile următoare :

Zilele Babej și Legenda Dochiei (cf. No. 20);

Legenda Meșterului Manole la Grecii moderni (ci. No. 19);

lelele sau Zânele rele (cf. No. 15 și 31) ;

Capcâni, Căpcăuni, Cătcăuni (cf. No. 55) ;

Jidovii sau Tătarii sau Uriașii (cf. No. 29 și 55) ;

Firosos (cf. No. 29) ;

Graiul fără cuvinte.

Acest din urmă studiu a servit ca subiect unei conferințe ținută în 1893 la Ateneul din București. Celelalte sunt disertații deja publicate în reviste române sau străine, dar cari apar aci sub o formă definitivă.

Autorul, în prefața-i, caracterizează astfel metoda-i de investigație :

„*Gruparea metodică a faptelor împrumutate din toate țările locuite de Români constituie punctul de plecare în cercetarea fenomenelor folklorice. Acest substrat durabil e apoi consolidat de elemente similare luate dela popoa-*

1) Opusculul lui Atanasie C. Păunescu, *Basmul în cultura integrală* (București, 1915), e o încercare de diletant, autorul căutând în basme elemente estelice și învățături morale pentru popor. Iată concluzia-i: „Toți cei ce cunosc fondul basmelor noastre și-și dau seama de comoara de elemente înălțătoare ce sunt depozitate într'insele..., sunt datori să dezaprobe înșirările destrămate, absurde, imorale, ca pe niște improvizări nesincere sau manifestări bolnăvicioase“.

rele învecinate și înrudite oferind prima contribuțiune de analogii etnice. Clădirea se ridică astfel treptat și ea se desăvârșește prin alăturarea fenomenelor paralele de ordine antropologică...

„Toate aceste cercetări sunt destinate a scoate în relief principiul psihologic, care n'a dobândit încă toată valoarea ce merită în domeniul literaturii populare”.

Asemenea cercetări comparative au rămas de atunci în țară cu totul izolate. Dar noi materiale folklorice au venit să îmbogățească domeniul tradițional. Academia română a contribuit în modul cel mai eficace a spori colecțiile anterioare prin publicații noi, cari au apărut sub auspiciile ei. Astfel e bunăoară seria, intitulată *Din viața poporului român*, care începu să apară în 1908 și numără astăzi peste 30 de volume.

Tot Academiei i se datorește publicarea excelenței colecții de *Proverbe române* (1895 și urm.) de I. Zanne, operă monumentală (zece volume până la 1913), care face o noare autorului și înaltei Instituții care o tipărește pe cheltuiala ei. O lucrare paremiologică atât de vastă lipsește încă popoarelor din Occident.

În fine, meritosul culegător macedonean Pericle Papahagi, unul din foștii auditori ai cursului lui Șaianeau la Facultatea de Litere din București, ¹⁾ a îmbogățit folklorul român cu primul volum dintr'o vastă colecție intitulată *Din literatura populară a Aromânilor* ²⁾, destinată a îmbrățișa toate manifestările sufletești ale Românilor de peste Dunăre.

27. — Românismul din punctul de vedere etnografic, lingvistic și psihologic :

Vol. I. *Etnografia antică și modernă a Daciei ;*

Vol. II. *Limba română și dialectele ei în raport cu limbile surori ;*

Vol. III. *Literatura populară română în legătură cu a popoarelor învecinate.*

Această operă era destinată, în cugetul autorului, să formeze sinteza cunoștințelor asupra Românismului la sfârșitul secolului al XIX-lea.

1) Autorul termină astfel prefața-i: „Omagii de respect și admirațiune datoresc profesorilor mei, Hasdeu, Tocilescu, Șaianeau, Odobescu, pentru prețioasele cunoștinți, cari au întreținut și cimentat și mai mult dragostea pentru folklor”.

2) Publicată în *Materialuri folkloristice*, editate de Tocilescu, t. II Buc. 1900 (1072 pagini).

Numit profesor la catedra nou creată pentru Istoria Românilor până la Mihai-Viteazul (Sept. 1890), Șăineanu s'a pus pe lucru, preparând materialele unei vaste sinteze a Românismlui la finele secolului al XIX-lea. Primul volum era consacrat etnografiei. Introducerea și primele capitole fusese deja scrise și materialele întregului volum adunate, când șgomotul făcut, în jurul acestei numiri, de un șovinism nechibzuit, obligă pe Șăineanu să-și dea demisia.

Astfel, descurajat, el abandonă opera proiectată, cu toate că primul ei volum fusese în mare parte redijiat. Unele din aceste fragmente, ca cel despre Bulgari, Unguri și Turci, au fost utilizate de autor în introducerea la *Influența orientală*.

Cât privește celelalte două volume, relative la limbă și la folklor, ele au fost cu totul părăsite, odată cu plecarea definitivă a autorului din țară.

28.—Influența orientală asupra Limbei și Culturei române. Trei volume, Buc., 1900.

Vol. I, *Introducerea* (Limba, Cultura, Rezultate, Bibliografie) 4, CCCXXXVI pagini ; Vol. II, *Vorbe populare*, VIII, 406 pagini ; Vol. III, *Vorbe istorice, Imprumuturi literare, Indice general*, VIII, 280 pagini.

Un rezumat din primul volum (ce conține Introducerea) a apărut în limba franceză sub titlul *l'Influence orientale sur la langue et la civilisation roumaines*, în două fascicule și anume :

I. — *La Langue*. Les éléments orientaux en roumain (extrait de la *Romania*, tomes XXX et XXXI), Paris, 1902, 78 pages.

II. — *La Civilisation*. Le régime et la société en Roumanie pendant le règne des Phanariotes (1711—1821). Extrait de la *Revue internationale de Sociologie*, Paris, 1902, 32 pages.

Introducerea acestei opere, ce umple întreg primul volum, apăru mai întâi în *Convorbiri Literare* (1900), dirijate pe atunci de amicul său Ioan Bogdan. Cum s'a văzut mai sus, prima schiță intitulată *Elemente turcești*, fructul juvenil al studiilor universitare, a devenit, prin amplificarea istorico-linguistică a concepției primitive pur lexicologice, opera capitală rămasă până astăzi izolată în domeniul filologiei române.

În revista franco-turcească *Le Moniteur oriental* din Constantinopole (1901), a apărut următoarea recenzie de Théophile Lobel, excelent cunoscător al osmanliei-:

Par les nombreux ouvrages qu'il a publiés, M. Şaineanu fait déjà autorité en philologie et en folklore. Dans son dernier livre, M. Şaineanu suit magistralement pas à pas les relations entre le peuple roumain avec les Cumans d'abord et avec les Ottomans ensuite, et indique l'influence que ce contact de plusieurs siècles a exercée sur la langue et la culture roumaines. Il nous parle en grand connaisseur des éléments turcs qu'on rencontre chez les chroniqueurs valaques et moldaves, dans les documents historiques, dans les contrats de mariage (feuilles de dot), dans les inventaires et registres, ainsi que dans les divers tarifs douaniers depuis l'an 1620 jusqu'à nos jours.

Dans le second volume et le troisième, l'auteur classe alphabétiquement tous les termes d'origine orientale introduits dans la langue roumaine, et les fait suivre d'un très grand nombre de citations tirées des auteurs roumains anciens ou modernes, en ajoutant ses propres commentaires qui sont d'une grande valeur.

M. Şaineanu fait preuve d'une grande érudition en général et montre qu'il possède à fond les secrets de la langue osmanli, si difficile pour les étrangers qui n'en font pas leur étude spéciale.

Cet ouvrage a enrichi la littérature roumaine d'une oeuvre de haute valeur, et quiconque s'occupe de la langue roumaine en particulier et des langues balkaniques en général, sera reconnaissant à M. Şaineanu d'avoir mis à sa disposition une critique saine et propre à servir de guide¹).

Gustav Weigand, în *Zeitschrift für romanische Philologie* din 1907 (t. XXVII, p. 227—228) :

Iată o operă concepută pe un plan vast. Ea conţine bogate materiale, pe cari autorul le-a elaborat din toate punctele de vedere. Investigatorul poate găsi într'însa informaţiile cele mai instructive. Câtă să relevăm cu laudă stăruinţa ce a depus autorul şi întinsele sale cunoştinţi în domeniul filologiei româno-turce. Opera aceasta e menită a aduce cel mai mare folos tuturor celor ce se ocupă cu studiul ştiinţific al limbei române.

În străinătate, această operă capitală a lui Şaineanu a fost primită cu multă favoare. Introducerea ce ocupă primul volum, a fost publicată în limba franceză, sub o formă

1) Acelaş a făcut câteva observaţii complementare, în *Analele Academiei române*, din 1908, sub titlul „Contribuţiuni la stabilirea originii orientale a unor cuvinte româneşti”, Bucureşti. 1908.

conciză, în două fascicule, unul consacrat limbei și celălalt culturii. Opera întreagă a fost de două ori premiată la Paris, de Institutul Franței și de Societatea de Lingvistică din Paris.

În țară, din cauza împrejurărilor politico-sociale, ea fu oficial mai puțin apreciată. Raportul ambiguu, prezentat Academiei de răposatul Tocilescu, aruncă o tristă lumină asupra probității intelectuale a raportorului.

Neputând a nu recunoaște valoarea științifică a operei — („Fără îndoială această lucrare presupune o muncă încordată, cunoștinți filologice speciale și o riguroasă metodă științifică”) — o scaldă (cum s’ar zice), imputând autorului de ce n’a consultat opere ce nu apăruse încă ¹⁾, și de ce n’a ținut seama de unele nuanțe de sens mai mult sau mai puțin contestabile, obiecțiuni vagi și îndoielnice, cum o recunoaște însuși raportorul: „Așa scăpări de vedere... fără ca lucrarea d-lui Șaineanu, privită în genere, să piarză pentru aceasta din valoarea ei”.

Concluzie: „Comisiunea, în majoritatea de 5 contra 1, n’a recomandat opera spre premiare.”

Orice comentariu ar fi de prisos. E pur și simplu un simptom al timpului...

Dar dacă șovinismul comisiei academice, respingând aproape în unanimitate o operă care face onoare filologiei române, nu merită atenție, apoi cu atât mai mult trebuie protestat contra cuvintelor finale ²⁾ ale raportorului, care trădează acea duplicitate, ce a caracterizat pe omul și pe istoricul Tocilescu în tot cursul vieții sale.

• Să venim acum la cazul Șaineanu-Iorga.

Acesta publicase în *Noua Revistă Română* din 15 Ia-

1) E vorba de *Materialuri folkloristice*, editate de Tocilescu și al căror tom I n’a văzut lumina decât după apariția *Influenței orientale*. Editorul predase legătorului toate coalele cu ordinul expres de a nu le comunica nimănu. Cum însă legătorul era și al lui Șaineanu, acesta putu confidențial obține comunicarea coalelor tomului I, pe care l-a și utilizat în „A-daosele” Introducerii sale. Imputarea era dar îndoită de nedreaptă. Curat vorba ăluia: ține lumina subț obroc și impută altora că nu se folosesc de binefacerile ei!

2) „Nu-mi rămâne decât a încheia acest lung raport cu dorința, ca Academia să fie chemată a încorona opere din ce în ce mai bune și mai de valoare, *răsplătind meritele, încurajând munca, laudând nobilele stăruințe*, în scurt a face totul pentru ca frumosul arbore al culturii naționale să se înalțe tot mai sus și mai mândru, și mai puternic, și să hrănească tot ce este în lume suflare românească”. Ce deriziune și ce farsor!

nuarie 1901 o recenzie perfidă a *Influenței orientale*. Șaineanu, în răspunsul său, apărut în aceeaș revistă din 1 și 15 Februarie 1901, recuză pur și simplu competența lui Iorga în materie de filologie¹⁾ și de stil. Istoricul nostru se făcu atunci foc și pară, și strângând tot veninul de care e capabil, publică în aceeaș revistă (1 Februarie, 1 Martie și 1 Aprilie) o avalanșă de articole cu titlul semnificativ „Cum răspunde d. Șaineanu când îl lauzi.“

Găsesc asupra acestor violente diatribe următoarea notă inedită :

„Atacurile lui Iorga aparțin mai mult patologiei decât criticei literare. Ele inspiră mai mult compătimire decât dorința de a discuta. Ceea ce izbește mai ales, în aceste pasionate încriminări, e contrastul între incompetența criticului și tonul polemicii sale arogant și pretențios²⁾.”

„Devorat de o activitate febrilă, Iorga a scos la lu-

1) În momentele-i de luciditate, d. Iorga recunoaște în mod sincer, că pentru el *filologia* este „un domeniu de știință care îmi e străin în părțile ei intime și esențiale”. (Vezi *Sămănătorul*, 18 Iunie, 1906, vol. V, p. 499. Cunoscătorii afirmă că d-sa e „*totalement dépourvu des plus élémentaires connaissances philologiques*”. (Vezi Dr. G. Pascu, *La Philologie roumaine*, p. 55).

2) S'ar putea cita în această privință numeroase mărturii, dar va fi de ajuns a reproduce aceste două destul de caracteristice:

Generalul P.-V. Năsturel, în *Metoda istorică a d-lui prof. N. Iorga* (București, 1913, p. 13), se exprimă astfel asupra incidentului :

„Ca să judecăm deprinderile d-lui N. Iorga în materie de critică și să deslușim în ce chip d-sa definește critica, vom reaminti aci un fapt, cum se zice, deja trăit.

„Scosese d. Lazăr Șaineanu, în 1900 de sub tipar, o lucrare privitoare la *Influența orientală asupra limbei și culturii române* și, ca prieten al d-lui N. Iorga, îi trimisese un exemplar ca expresiune a afecțiunii prietenești, probabil, a autorului.

„D. Iorga primește darul și, deși *necompetente în materie*, îi trage peste câteva zile o *critică* prietenească. (Așa procedează cu oamenii d-sale). Dar nu uită și nu lasă să treacă ocaziunea, ci se apucă, pe ici pe colo, să dea sfaturi d-lui Șaineanu, care sfaturi se potriveau pe semne ca nuca în perete; și nu fusese date cu altă intențiune, decât aceea de a se arăta, către publicul cititor, competente și în materia d-lui profesor Șaineanu, din moment ce-l sfătuește și pe d-sa, un specialist știut de toți bărbații competenți.

„N'am fi putut trage niciun învățământ, dacă afacerea s'ar fi oprit aci! Dar fiindcă d. Șaineanu, amicul d-lui Iorga, n'a admis sfaturile ce i se dedeau, ba chiar le-a respins cu putere în public, contestând d-lui Iorga *competința*, din această pricina lucrurile s'au înăsprit într'atâta, încât d. Iorga, fără să bage de seamă că nu-i mai lucrează decât inima, patima, deszice ceea ce zisese...:

mină sute de volume, broșuri și articole, în cari, nou Pic de la Mirandola, vorbește de tot și de toate.

„Nu s'a improvisat oare aprig censor al *Influenței orientale*, el care nu posedă *abc* al filologiei?”

„Nu s'a încumetat oare acelaș Iorga să publice o *Istorie a imperiului otoman* (1908), pretinzând astfel a păși pe urmele unui Cantemir și Văcărescu? Dar, pe când acești venerabili istoriografi ai trecutului erau intim familiarizați cu analele otomane, istoricul modern nu știe o buche turcește.

„Și tot astfel a scris despre Arta română, o *Istorie a Armatei*, o *Istorie a Bisericii*, etc., etc.

„Producțiile acestei imense poligrafii poartă firește urmele precipitării cu care au fost concepute și ale unei lipse totale de orice preocupare de stil (uneori de simplă corecțiune gramaticală). Un sentiment de melancolie te coprinde la ideea că, din acest vast naufragiu, vor scăpa doară câteva volume de documente”.¹⁾

O altă diatribă, pretins filologică și semnată I. Popovici, apăru în revista *Transilvania* a lui Diaconovich (Sibii, 1904, p. 1—25). „E un articol prolix, de ton pretențios, de formă și de fond incorect. Ii lipsea, acestui critic improvi-

— Așa!? Eu te-am lăudat și d-ta nu primești? Stai că-ți arăt eu atunci adevărul!

„Și la scurtă vreme a apărut o altă critică, *ad hoc*, dar firește tot necompetintă, ba încă plină de venin și de greșeli”.

D. Raica, în *Conservatorul* din 28 Martie 1902, a caracterizat foarte bine aceste schimbări la față ale criticului nostru:

„D. Iorga e capabil să te laude și să te ocărăscă totdeodată pentru aceleași motive, după cum îi vine mai bine la socoteală. Vreți probe? Iată una dintr'o mie.

„Ca prieten al d-lui Șaineanu, declară că acesta este „lingvist și folklorist distins” (*Opinions sincères*, p. 76); „cunoscut învățaților prin foarte frumoase lucrări de filologie”; că „are un spirit mai științific decât al lui Hasdeu”; declară că scrierea d-lui Șaineanu, *Influența orientală*, etc. „are o valoare mare” (*Noua Revistă Română*, 15 Ian. 1901), cu un cuvânt d. Șaineanu este unul din pușinii noștri savanți...

„Asta nu l-a împiedecat pe d. Iorga, ca, îndată ce s'a supărat pe d. Șaineanu, să-l facă „ignorant, nepricteput, necinstit, comerciant, neștiutor de multă carte, un învățat foarte slab” (*Noua Revistă Română*, 15 Apr. 1901) și alte înjurături.

„Mai mult încă. El face *Influenței orientale* aceeaș critică goală de cuvinte și de definiții, iar pe autorul acestei scrieri valoroase nu-l mai scoate din „Român de ieri” (*Ibid.*, 1 Martie 1901), „știm cu toții că d. Șaineanu nu e Român și știm ce e” (*Ibid.*, 15 Aprilie, 1901)...

1) După o notă manuscrisă.

zat, orice pregătire specială spre a aborda un subiect, a cărui concepție și execuție îi scapă cu desăvârșire. Cunoștințele filologice maghiare de cari face paradă nu par a fi mai serioase (cf. dr. Gheorghe Alexici, în *Lucațărul* din Budapesta, 1904, p. 152—153).

„În fine, care e ținta d-lui Popovici? Iată propriile sale cuvinte: „Scopul studiului meu vrea numai să îndrepteze erori strecurate în lucrarea d-lui Șaineanu și să restabilească adevărul după priceperea mea“.

„Va să zică: *Scopul studiului meu vrea...* Cine vrea? Scopul studiul ori d. Popovici? Un scop tinde la ceva, autorul poate avea de scop să..., dar scopul însuș nu poate nici să vrea nici să nu vrea... N'ar fi oare mai cu cale, ca criticul, înainte de a scrie, să se împrietenească cu gramatica?

„*După priceperea mea...* Nu știu dacă d. Popovici a dovedit o capacitate oarecare în altă direcție — bunăoară în fonetica experimentală ce profesează la Cluj — dar întrucât privește domeniul filologiei orientale, singurul în chestiune, *priceperea* sa nu cântărește nici mai mult nici mai puțin ca pretențiile filologice corespunzătoare ale lui Iorga. *Les deux compétences se valent* ¹⁾.“

O apreciere echitabilă începe să se ivească și în țară asupra *Influenței orientale*. Iată ce citim asupra-și în *Daco-România*, Buletinul Muzeului limbei române, condus de I. Pușcariu, cu ocazia unui articol de regretatul filolog Vasile Bogrea (mort în 1926) „Contribuție la studiul elementelor orientale“, Anul I, Cluj, 1920—1921:

„*Biblia elementelor orientale în românește rămâne opera lui Șaineanu*, Influența orientală... *Nesocotirea acestei lucrări fundamentale a dus la rezultat, că zeci de etimologii turcești, propuse în ultimul timp, sunt în realitate niște plagiate involuntare...*“

E vădit că valoarea acestei opere capitale a lui Șaineanu va crește cu timpul și va contribui din ce în ce mai mult la progresul studiilor de filologie orientală în România-Mare ²⁾.

1) După o notă manuscrisă.

2) Broșura de 50 pagini a d-lui G. Popescu-Ciocănel — *Quelques mots roumains d'origine orientale* (turque, persane et hébraïque), Paris, 1907 — e o încercare de amator, fără pretenții științifice, cum o declară însuș autorul: „*Je crois et je tiens de mon devoir à déclarer que je n'ai songé un seul instant à faire oeuvre de philologue, parce que jamais je ne me suis occupé spécialement de philologie en but de faire de la philologie*“.

II

SCRIERI FRANCEZE

Seria acestor publicații poate fi repartizată în două secțiuni : româno-franceză și franceză propriu zisă.

A. — PERIOADA ROMÂNNO-FRANCEZĂ

După stabilirea definitivă a lui Șaineanu la Paris, el se preocupă mai întâi să prelucreze în franțuzește o mare parte din lucrările sale anterioare. Aceste remanieri, privitoare la limba și la literatura populară română, apărură într'un șir de periodice, și anume :

• 29. — **Romania.** *Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes*, publié par Paul Mayer et Gaston Paris :

Année XVII, 1888 : Notes sur le vocabulaire roumain : I. Le sens du mot *philosophe* dans la langue roumaine (p. 599—602).

Année XVIII, 1889 : Les Jours d'emprunt ou les Jours de la Vieille (p. 106—127). — Notes sur le vocabulaire roumain : II. Les Juifs ou Tartares ou Géants (p. 494—501).

Année XXX—XXXI, 1901—1902 : L'Influence orientale sur la langue et la civilisation roumaines. I. La langue. Les éléments orientaux en roumain.

30. — **Mémoires de la Société de Linguistique de Paris**: Tome XII, 1903: Essai sur le judéo-allemand et spécialement sur le dialecte parlé en Valachie (p. 91—137 et 178—196). Le mot *saint* dans les idiomes balkaniques (p. 331—334).

Tome XIV, 1906—1908 : Les noms romans du chien et leurs applications métaphoriques (p. 210—275).

31. — **Mélusine.** *Recueil de Mythologie, Littérature populaire, Traditions et Usages*, dirigé par Henri Gaidoz :

Tome X, 1901, No. 10 et 11 : Les Fées méchantes d'après les croyances du peuple roumain (p. 217—226 et 243—254). — Noms du diable en roumain (p. 256—258).

32. — **La Tradition** de 1901, dirigée par Carnoy: Terminologie folklorique en roumain (p. 225—229).

33. — **Revue des Traditions populaires**, dirigée par Paul Sébillot:

Année XVI, 1901 : Les Géants et les Nains d'après les traditions roumaines et balkaniques (p. 293—310). — Les marionnettes en Roumanie et en Turquie (p. 409—419). — Coup d'oeil sur le folklore roumain (p. 638—651).

Année XVII, 1902: Le langage métaphorique des contes roumains (p. 259—270).

Année XX, 1905 : La Mesnie Hellequin (p. 177—186).

34. — **Revue de l'histoire des Religions**, publiée sous la direction de Jean Réville:

Année 1902 : Les Rites de la construction d'après la poésie populaire de l'Europe orientale (38 pages).

35. — **Revue internationale de sociologie**, publiée sous la direction de René Worms:

Année 1902 : La Civilisation, le régime et la société en Roumanie pendant le règne des Phanariotes (1711—1821), 32 pages.

36. — **Revue de synthèse historique**, directeur Henri Berr:

Année 1902 : l'Etat actuel des études de Folklore (p. 146—174).

Acest din urmă studiu (apărut și în broșură) a servit ca lecție de deschidere a cursului despre Folklorul balcanic în raporturile sale cu Mitologia clasică, curs inaugurat de Șaineanu, în 1901, la Școala de Inalte studii din Paris. Broșura însăși a fost primită cu multă favoare și s'a impus atenției generale.

Jean Réville, în *Revue de l'histoire des Religions*, din 1901 (p. 127—128) :

M. L. Sainéan¹⁾, ancien professeur à l'Université de Bucarest, actuellement établi à Paris, ayant été autorisé à professer un cours libre à l'Ecole des Hautes-Etudes, section des sciences

1) Aci e locul a menționa diferitele aspecte ale numelui. Inscris în cursul primar din Ploiești sub numele de *Moisi Lazăr*, viitorul filolog adăose, odată cu intrarea în liceu, numele familiei, *Șain*, pe care-l romaniză în *Șaineanu* („Monitorul Oficial” din 2, 14 Maiu 1883), odată cu începerea studiilor universitare. Toate operele filologice scrise românește poartă acest nume. Dela stabilirea-i definitivă la Paris, el a semnat cu *L. Sainéan* publicațiile sale în limba franceză.

religieuses, pendant l'année scolaire 1901—1902, sur „le Folklore balkanique dans ses relations avec la mythologie classique”, a publié dans la „Revue de synthèse historique” et, en tirage à part, chez l'éditeur Cerf, la leçon d'ouverture de ses conférences, sous le titre: *L'état actuel des études de Folklore*. Instruit par l'expérience du siècle passé, où tant de systèmes d'interprétation des mythes et des légendes se sont écroulés au moment même où leurs constructeurs s'imaginaient avoir élevé un édifice définitif, M. Sainéan ne se laisse pas entraîner par l'école du jour, l'école anthropologique et folklorique, à expliquer toutes les légendes, tous les mythes, contes et traditions, par des survivances de la civilisation primitive dans les sociétés plus développées. Il demande que l'on fasse aussi, dans l'explication de ces récits traditionnels, la part de l'imagination populaire, vivante, créatrice, inspirée par des sentiments ou, si l'on veut, par des instincts humains.

En d'autres termes, il réclame que la psychologie populaire soit appelée à la rescousse dans la mythologie comparée et le folklore. Ainsi la foule est partout et toujours portée à relever et à glorifier les plus faibles, les plus méprisés... Et dans une série d'exemples, le conférencier nous montre l'esprit dominant la matière, la supériorité morale des animaux, la puissance se révélant chez des êtres d'apparence débile ou informe.

M. Sainéan se propose de porter tout spécialement ses efforts sur les traditions populaires que l'on peut dégager de la littérature classique antique.

M. Sainéan, à la fois philologue et historien, familiarisé avec la littérature populaire de l'Europe orientale, comme avec la littérature antique classique, est bien qualifié pour entreprendre l'oeuvre dont il fait si bien ressortir la nécessité. Mais il ne saurait se dissimuler que c'est un travail de longue haleine.

A. Hubert, in *Année sociologique*, t. VI. 1901—1902, p. 171—172 :

M. Sainéan expose quelques idées générales sur l'origine des contes. Après avoir jugé entre l'école orientaliste et l'école anthropologique, il essaie de définir sa propre position. Il ne considère pas uniquement les contes à la façon de Lang et de son école, comme des témoins de la préhistoire, transmettant jusqu'à nous des images défigurées d'institutions primitives, mais comme l'expression d'une morale populaire très simple, universelle: on préfère les faibles et les ingénieux; on se méfie des apparences; on oppose à la méchanceté de l'homme

la bonté des animaux, etc. Si l'on joint au très petit nombre de thèmes qui suffisent à l'expression de cette morale populaire, un nombre également restreint de motifs merveilleux, on tient à peu près la série complète des éléments essentiels des contes. Ces éléments sont si simples qu'il n'est généralement pas nécessaire de recourir à l'hypothèse de l'emprunt. Quant aux influences littéraires, M. Sainéan les croit infinitésimales. Le folklore entre dans la littérature à plus forte dose que la littérature dans le folklore. En somme, M. Sainéan a été amené à constater que les contes font partie du système des représentations de la société où on les relève.

Salomon Reinach a consacré acestei lucrări o lungă dare de seamă, publicată mai întâi în revista *Anthropologie* din 1902, p. 451—453, articol reprodus de critic în opera-i *Cultes, Mythes et Religions* (t. I, p. 122—124), sub titlul „l'Histoire du folklore.“ Iată partea-i esențială :

L'histoire du folklore, cette branche importante de l'anthropologie, n'ayant jamais été écrite dans son ensemble, l'esquisse que nous en fournit M. L. Sainéan doit être accueillie avec reconnaissance.

Voici maintenant le point sur lequel porte la discussion de M. Sainéan. L'école anthropologique, en projetant dans un passé lointain toute la substance des contes, perd trop souvent de vue les facultés créatrices de l'imagination populaire et les conceptions morales dont elle s'inspire. Le peuple est un moraliste naïf, mais il aime à moraliser. Il est du côté des petits, des faibles, des opprimés; il a une tendance à donner une compensation idéale aux inégalités de la nature, en attribuant une intelligence aiguisée ou même surhumaine à un être laid, disgracié, chétif, qui finit par vaincre les monstres et les géants.

Quant à ce fait étrange que certains mythes se retrouvent chez des peuples très éloignés les uns des autres, par exemple en Afrique et en Australie, M. Sainéan croit qu'on peut l'expliquer par le petit nombre de combinaisons dont dispose, malgré son apparente fécondité, l'imagination des hommes. Toutes les légendes sont la mise en oeuvre, la combinaison d'une série relativement restreinte d'idées mères: métamorphoses, enchantements, dédoublement, défenses violées, épreuves périlleuses imposées, ingratitude des hommes, reconnaissance des animaux, etc. Il peut y avoir du vrai dans cette manière de voir qui, d'ailleurs, n'est aucunement nouvelle; mais il y a bien des coïncidences, dans l'ensemble comme dans le détail des mythes, qui semblent réclamer une explication différente encore à trouver.

Incheiu această rubrică cu scrisoarea unui sociolog, a răposatului Gabriel de Tarde, celebrul autor al operei *Les Lois de l'imitation* (1890), mort în 1904, care, după lectura broșurei, adresa lui Șaineanu aceste rânduri (8 Iunie, 1902) :

„Peu de livres m'ont autant intéressé que votre mince brochure sur *l'Etat actuel des études de folklore*, et je vous remercie beaucoup de me l'avoir adressée. Vous avez dégagé avec bonheur l'élément moral, psychologique et logique, des contes populaires, et rien n'est plus clairement explicatif. Me permettez-vous de vous faire remarquer que je ne vois pas pourquoi vous vous croyez obligé, en adoptant cette explication, à repousser trop fortement à mon avis (je suis bien incompetent, il est vrai) l'explication tirée de l'emprunt de peuple à peuple, — ou plutôt dans la lente diffusion d'individu à individu, qui, quelles que soient les distances, sait bien les franchir, un jour ou l'autre, pourvu qu'on lui laisse le temps d'agir. Et le temps ici ne manque pas. Seulement, pourquoi telles importations de contes ont-elles du succès et d'autres non? pourquoi telles conceptions romanesques d'un génie inventif (car la foule ne l'est guère) répondent-elles et d'autres non? A cela répond parfaitement votre théorie sur la préférence psychologique et morale des foules. En sorte que votre explication, loin d'exclure celle de l'emprunt, la complète et, au fond, la suppose le plus souvent. Excusez, je vous prie, ces observations d'un ignorant en folklore, qui vous les exprime surtout pour vous montrer avec quel intérêt et quel charme il vous a lu”.

O remaniere franceză a *Basmelor* a rămas neterminată din motivele expuse mai sus. Unele capitole ale acestei remanieri au apărut în *Revue des traditions populaires* a lui Paul Sébillot.

B. — PERIOADA FRANCEZĂ

Activitatea franceză propriu zisă s'a orientat în următoarele direcții :

I

LIMBI SPECIALE

Ideia de a se ocupa cu studiul științific al *Argotului* francez i-a venit prin citirea articolului „Études sur l'Argot français“ (1889) de Marcel Schwob și Georges Guieysse, articol apărut în *Mémoires de la Société de Linguistique* din Paris (t. VII, p. 33—56). El a intrat în relații cu Marcel Schwob, distins literat francez, care proiectase o vastă cercetare a Argot-ului la diferite popoare europene și adunase în acest scop o bogată serie de scrieri asupra limbilor speciale. Până atunci studiile literare ale lui Schwob au avut de țintă *Baladele în jargon* ale lui Villon și raporturile acestuia cu banda criminalilor din Dijon cunoscută sub numele de *Coquillards* (1554). El transcrisese dosarul lor, conservat în arhiva orașului Dijon și conținând un mic glosar al graiului lor secret.

Cum Schwob muri puțin timp după aceea, Șaineanu relău pe seama sa ideia-i, consacându-se unei investigații strict cronologice a diferitelor documente ale jargonului francez, dela dosarul Coquillarzilor până la Vidocq (1837).

Rezultatul acestor cercetări, urmărite cu stăruință între anii 1903 și 1906, au fost depuse în două opere, cari au devenit baza științifică a studiilor argotice.

37. — *L'Argot ancien* (1455—1850). *Ses éléments constitutifs, ses rapports avec les langues secrètes de l'Europe méridionale et l'Argot moderne*. Avec un appendice

sur l'Argot jugé par Victor Hugo et Balzac. Paris, 1907, ouvrage couronné par l'Institut (Prix Volney), VIII, 330 p.

Antoine Thomas, in *Journal des Savants*, Octobre 1909, p. 437—445 :

...C'est à la langue des malfaiteurs, étudiée dans ses monuments les plus anciens et les plus authentiques, que M. Sainéan a consacré le livre que nous nous proposons de faire connaître et auquel l'Institut a décerné en 1908 la plus haute récompense dont il dispose dans l'ordre des études linguistiques, le prix Volney.

M. Sainéan a eu à sa disposition les matériaux nouvellement donnés au public par les lexicographes et les éditeurs de textes; il a pour les mettre en oeuvre, une connaissance générale des langues et des patois les plus divers que son laborieux devancier, Francisque Michel, était loin de posséder au même degré. Aussi ingénieux que Schwob et Guieysse, il est guidé par un principe excellent, dont ils ne se sont pas toujours inspirés, celui de procéder historiquement: aussi se garde-t-il d'attribuer arbitrairement à l'Argot ancien les tendances qui ne se manifestent que dans l'Argot de nos jours.

L'introduction de M. Sainéan est de tout point excellente. J'y louerais surtout le chapitre intitulé: *Critique des sources*, où il montre combien les recueils et impressions modernes ont altéré, par suite des fautes typographiques, l'ancien vocabulaire argotique.

Méticuleusement documenté, M. Sainéan a soumis à une analyse approfondie l'argot ancien de France, tant au point de vue lexicographique qu'au point de vue sémantique. Il repousse la plupart des rapprochements qu'on a proposés entre certains termes d'argot et des termes celtiques, grecs, latins, hébreux, bohémiens, etc.; et il proclame que, malgré quelques points de contact avec l'argot d'Italie (le *furbesco*), d'Espagne (la *germania*), de Portugal (le *calao*), l'argot de France est un produit foncièrement indigène.

M. Sainéan s'efforce de réduire l'élément mystérieux de l'argot. Il n'y aurait plus, en effet, de mystère si l'on acceptait sans réserve l'idée maîtresse de son livre: l'argot a emprunté son vocabulaire au français commun ou dialectal, qu'il a parfois conservé tel quel, et plus souvent détourné de son sens propre par le jeu capricieux de l'imagination. L'étude des éléments originaux est fort bien conduite et fort intéressante: c'est un manuel de sémantique argotique où l'auteur fait preuve de beaucoup de perspicacité et éclaire singulièrement le sujet.

A. Meillet, in *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, novembre 1908 :

On a beaucoup écrit sur l'argot français, mais presque aucun des auteurs qui s'en sont occupés n'a appliqué à ce sujet, difficile entre tous, les règles d'une bonne méthode philologique. M. Sainéan applique aux sources une critique exacte et les principes de la linguistique. L'objet du livre reste important et les conclusions de l'auteur présentent beaucoup d'intérêt. Le vocabulaire argotique apparaît désormais beaucoup moins étrange et moins romantique qu'on ne se plaît souvent à l'imaginer.

Le mérite essentiel de l'ouvrage de M. Sainéan est dans la détermination précise des sources dialectales et étrangères du vocabulaire argotique et dans l'application de la méthode philologique à l'étude des sources. Après son livre, l'étude scientifique de l'argot est fondée et l'ère des amateurs est finie.

E. Bourciez, in *Revue critique* din 1908 :

Voici une étude développée sinon complète sur l'argot. M. Sainéan a conçu son étude d'une façon historique, et l'a fait porter sur la période de quatre siècles qui s'étend de 1455 à 1850. Après des considérations générales intéressantes, voici le plan qui a été adopté pour le classement des faits: d'abord sont examinés les éléments originaux de l'argot; puis viennent les éléments empruntés au provençal, à la *germania*, au *furbesque*, au *calao* (et cette partie est à certains égards très neuve); enfin les éléments dits indigènes, c'est-à-dire ceux qui remontent en réalité jusqu'à l'ancien ou moyen français. Le livre de M. Sainéan reste une oeuvre méritoire et d'une vraie portée scientifique; il sera indispensable à tous ceux qui voudront s'occuper désormais de cette question de l'argot.

Lucien Febvre, in *Revue de synthèse historique*, 1908, p. 235—236 :

Etudier l'argot à la fois organiquement, dans ses éléments et ses procédés constitutifs, et chronologiquement, depuis le XV-e siècle jusqu'au milieu du XIX-e, tel est le but que s'est proposé dans un ouvrage fort intéressant, un érudit linguiste, M. L. Sainéan. Tâche assez neuve. Indiquons brièvement ses principales conclusions:

D'abord, ce qu'il montre bien, c'est que l'argot n'est pas un langage spontané. C'est un langage *voulu*, et un langage *secret*. Puis, procédés sémantiques surtout: l'argot est par excellence le langage métaphorique. Il y aurait une belle étude à faire, et curieuse, de toutes ces métaphores au point de vue psycho-

logique et sociologique. Celui qu'elle tentera n'aura que la peine d'ouvrir l'ouvrage de M. Sainéan pour trouver, ramassés et groupés en bon ordre, des matériaux de choix, éprouvés et classés. Au reste l'argot ne transpose pas seulement, il emprunte... Enfin, dans l'argot, il y a du vieux français et du patois...

M. Sainéan signale les origines de l'invasion de l'argot dans la langue parlée ou écrite: il pénètre partout, gagne tous les milieux. Progrès qui ne désarment pas les véritables connaisseurs. Ils vont hochant la tête tristement: „La pègre n'a plus d'argot; l'argot se perd, l'argot est perdu”. Du moins, grâce à M. Sainéan, à son grand, patient et méthodique labeur, ne sera-t-il perdu ni pour les linguistes, ni pour les historiens de la langue — ni même, le cas échéant, pour les historiens tout court, les psychologues et les sociologues.

Rodolfo Renier, în *Giornale storico della letteratura italiana*, 1908, p. 466—467 :

Un filologo noto, L. Sainéan, nel suo recente et dotto volume *l'Argot ancien*, considera per la prima volta *l'argot* francese nel suo sviluppo cronologico. La comparazione vi è pure largamente esercitata. Indubbiamente, fra i paesi romanzi, la Francia è quello che ha maggior ricchezza di letteratura gergale: il libro del Sainéan può farne larga testimonianza. Sono quattro secoli di gergo che si possono studiare ed ognuno comprende l'importanza d'una siffata indagine.

Il Sainéan considera il gergo francese ne'suoi elementi indigeni e nella sua costituzione intima, cioè nella trasformazione semantica dovuta specialmente all'uso quasi continuo della metafora: poi esamina i suoi influssi et gli elementi tolti da altre lingue e da altri gerghi. Lo studio è di estrema curiosità, non solamente per il glottologo, ma anche pel letterato et per lo psicologo.

Otto Driesen, în *Archiv für das Studium der neuern Sprachen* (t. CXXIII, 1909, p. 198—205) :

În fine, iată o operă, și o operă eminentă, asupra evoluției istorice a Argotului. Autorul ne oferă, ca consecință a metodei sale istorice, o etimologie a vorbei *argot*, care răspunde stării actuale a științei. Mulțumită agerimii lui Sainéan suntem în stare a dibui, în bogatul vocabular francez, toate elementele de origină argotică., cum și de unde graiul criminalilor s'a aprovizionat; în fine, ce idei hojii înșiși își făceau la fiecare din aceste cuvinte. Aceste rezultate au trebuit să coste autorului multe vegheri.

Trebue să salutăm în cartea lui Sainéan, producțiunea cea mai remarcabilă pe terenul cercetărilor filologice a Argotului și să ne bucurăm că Academia franceză a premiat o asemenea lucrare. Mulțumită unei munci îndărătnice, Sainéan a izbutit să stabilească pe o bază solidă o ramură a limbei franceze, care până la dânsul era într'o stare haotică și s'o facă, astfel accesibilă investigărilor lingvistice, folklorice, literare și culturale.

Montorgueil, în *L'Intermédiaire des chercheurs*, din 11 octombrie 1907:

Rien n'est plus difficile à établir que l'origine des mots argots. D'une façon générale, les plus érudits y ont échoué. Dans cette obscurité d'origine, M. L. Sainéan a essayé de porter le flambeau. Il l'a fait d'une façon vraiment remarquable. Son travail est bien composé, vaste dans son érudition. A ceux de nos collaborateurs qui s'occupent d'étymologie, nous ne saurions assez dire l'importance de cet ouvrage pour la somme de matériaux qu'il renferme, et la lumière qu'il apporte dans la plus ténébreuse des explorations.

Revista *Le Larousse mensuel*, din 1907—1910 (p. 365), a consacrat deasemenea un articol elogios acestei prime opere științifice asupra Argotului.

38. — *Les Sources de l'Argot ancien. Tome I. Des origines à la fin du XVIII-e siècle ; tome II, Le XIX-e siècle (1800—1850)*, ouvrage couronné par l'Académie française (Prix Saintour), XVI, 428 și 470 pagini.

A. Dauzat, în *Revue de philologie française* de 1913 :

L'étude des sources argotiques était déjà une des parties les plus solides de *l'Argot ancien* (1907). On ne peut donc que se féliciter si l'auteur a persévéré dans cette voie et nous donne aujourd'hui un ouvrage qui est le fruit de longues et consciencieuses recherches et qui met à la portée de tous l'édition critique et, on peut le dire, définitive, des textes argotiques importants antérieurs à 1850. Faut-il ajouter que l'ouvrage est édité avec goût et imprimé avec soin ?

M. Sainéan a poursuivi l'oeuvre d'épuration qu'il avait si bien commencée dans *l'Argot ancien*: il a passé les documents au crible d'une critique serrée et justement sévère pour les fantaisies modernes dont l'argot a été l'objet. Les deux introductions qui ornent chaque volume constituent une excellente histoire bibliographique de l'argot; la seconde, qui embrasse le XIX-e siècle dans son entier, remet au point bien des vérités méconnues...

A. Meillet, in *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, octobre, 1913, p. CCXCII—CCXCVI :

Depuis Marcel Schwob la question de l'argot n'a guère avancé jusqu'à *l'Argot ancien* de M. Sainéan. Et voici que, reprenant le travail où Schwob l'avait laissé, M. Sainéan réunit toutes les sources de l'argot depuis les plus anciennes jusqu'aux plus récentes, en donne une édition critique, en discute la valeur et les résume enfin dans un glossaire historique et étymologique de l'argot. On a désormais, en deux volumes maniables et élégants, toutes les données utiles pour étudier l'argot. Avec ses introductions et ses discussions de détail des mots, M. Sainéan a fait l'histoire de l'argot et son livre sera désormais la base de toute étude nouvelle de la question.

Pour avoir fait un pareil livre, qui représente un travail considérable, M. Sainéan mérite la reconnaissance de tous ceux qui s'intéressent à la théorie des langues spéciales et à l'histoire du vocabulaire français.

E. Bourciez, in *Revue critique d'histoire et de littérature* de 1913, t. I, p. 93-96 :

Voici un très intéressant recueil, bien conçu et bien exécuté, qui complète ou même rectifie sur certains points l'étude sur *l'Argot ancien*. Il était assez naturel que M. Sainéan songeât à réunir les documents sur lesquels s'appuyait son étude, et en former une sorte de *corpus*: voilà qui est fait. Ces documents étant assez dispersés, et quelques-uns d'accès plutôt difficile. Nous les aurons désormais sous la main, dans un format commode, et édités pour la première fois dans de bonnes conditions scientifiques.

Les compléments ou rectifications historiques sont répartis en deux copieuses introductions de 80 pages qui se trouvent en tête de chacun de ses volumes. L'important glossaire étymologique qui clôt son tome II, est très précieux et le premier de ce genre qui repose sur des bases vraiment scientifiques.

A. Van Gennep, in *Revue d'Ethnographie et de Sociologie* de 1913:

L'auteur avait déjà publié en 1907 un excellent livre sur *l'Argot ancien*. Dans ces deux volumes, on trouvera ses matériaux primitifs augmentés de matériaux nouveaux, de sorte que c'est là la première étude vraiment scientifique et sérieuse du vocabulaire de nos argots à partir de la fin du XIIIe siècle jusque vers 1850. Les textes rares sont donnés in-extenso; beaucoup de mots sont étudiés étymologiquement.

Très intéressantes sont l'étude des Coquillards et de leur jargon, les recherches sur le jargon de Villon, sur le vocabulaire de Vidocq et sur les survivances au XIX-e siècle de l'Argot proprement dit, que M. Sainéan distingue avec soin de ce qu'il appelle le *bas-langage*, auquel sera consacré un volume ultérieur. Un glossaire étymologique termine le tome second.

M. Sainéan a fourni à la discussion des matériaux d'excellent aloi, bien classés, commodes à manier, et mis en place grâce à une érudition proprement stupéfiante.

R. Renier, in *Giornale storico della letteratura italiana* din 1913, p. 186 :

Annunciammo già con la dovuta lode il volume importante di L. Sainéan, *L'Argot ancien*, uscito nel 1907 (cf. *Giornale*, t. I, p. 466—67). Oggi la lode si cangia in ammirazione nel dar conto dei due volumi che a quello studio il Sainéan ha fatti seguire e che ne sono magnifico coronamento: *Les Sources de l'Argot ancien*, Paris, Champion, 1912. Preceduti da una introduzione storica e linguistica, vi sono riprodotti i testi gergali francesi, dalle origini (sec. XV) al 1850, vale a dire è offerto allo storico, al letterato, al linguista, allo psicologo, tutto il materiale disseminato in opuscoletti rarissimi, di alcuni dei quali si conosce un solo esemplare.

Chiude l'opera un bel glossario etimologico del gergo francese, che offre indicazioni di estrema preziosità. Questa raccolta e questo lessico saranno salutati con gioia da qualunque studioso di gerghi ed anche dai glottologi, giacchè la formazione di codesti linguaggi artificiali è fatto di somma importanza. Ora il Sainéan attende ad un ultimo e laborioso volume su *l'Argot moderne*, dei 1850 al 1900. In quest'ultima fase il gergo dei malfattori si viene a fondere con la lingua popolare parigina. Ne risulta una mescolanza strana di elementi svariati, a cui cooperano il carcere, la caserma e l'opificio, in diversa misura. Possa la bellissima opera del filologo francese invogliare fra noi qualcuno ad uno studio sistematico e compiuto, di cui si ha appena qualche saggio prematuro, dei gerghi d'Italia!

Montorgueil, in *L'Intermédiaire des Chercheurs*, du 30 Mars 1913 :

C'est incontestablement le travail le plus judicieux, le plus méthodique et le plus complet qui ait été écrit sur cette difficile matière.

Aujourd'hui que les langages de jargon ne sont plus le monopole secret d'une bande en marge de la société, qu'ils se sont infiltrés dans le langage courant de la masse du peuple

et d'une certaine littérature et dans les journaux, leur étude s'impose aussi bien à l'historien des moeurs qu'à celui de la langue. Et, à ce point de vue, ce livre magistral nous apporte vraiment, avec la documentation la plus étendue, toutes les lumières d'une critique impeccable.

Aceste studii argotice fură completate prin o serie de articole apărute în :

39.—*Revue de philologie française, recueil trimestriel publié par Léon Clédat*:

Tome XXII, 1908 : Etymologies lyonnaises, 35 pages.

Tome XXVII, 1913 : Les Emprunts de l'argot (p. 48 à 53). — Argotica (p. 281—295).

Tome XXVIII, 1914 : Jargon et bas-langage (p. 120—131).

Lucrarea asupra izvoarelor Argot-ului francez e de ordine lingvistică și istorică totdeauna. Datele istorice le datorește unui șarist, Pierre Champion, biograful emerit al lui Charles d'Orléans și al lui Villon. Documentele cronologice, cari îmbrățișează patru secole, sunt reproduse în mod integral (cele mai multe fiind rarissime și adesea reprezentate printr'un exemplar unic al Bibliotecii naționale din Paris) și comentate cu o vastă erudiție istorico-lingvistică.

Învățații cari s'au ocupat în special cu operele marelui poet Villon recunosc progresele realizate de studiile lui Șaineanu în acest domeniu.

Regretatul dr. René Guillon, în lucrarea-i *Les Ballades en jargon de Villon* (1920), observă la p. 15 : „*L'ouvrage de M. Sainéan sur les Sources de l'Argot ancien nous a été, dans notre interprétation, d'un perpétuel secours et nous le citerons à chaque page du glossaire, sinon à chaque mot*“.

Iar Louis Thuasne, în recenta și savanta-i ediție a *Operele lui Villon* (Paris, 1923), precede retipărirea „Baladelor în jargon“ ale poetului cu aceste rânduri (t. III, p. 660 : „*Après la déclaration de M. Sainéan, le philologue et le linguiste le plus autorisé dans la matière, qui constate qu'en dépit des investigations réitérées, la plus grande partie du lexique reste indéchiffrable, il était prudent de s'en référer à l'opinion d'un si bon juge*“.

Iată și încheierea Glosarului din ediția lui Thuasne (p. 680) : „*Si l'on excepte de cette liste les quelques termes antérieurs à Villon, c'est environ une centaine de mots*

*dont les sens sont assurés, ce qui est insuffisant pour comprendre — même approximativement — l'ensemble du Jargon. Aussi n'y a-t-il rien à changer à la conclusion suivante formulée par M. Sainéan : „En somme, la majorité des termes du *Jobelin* reste lettre close, et le restera probablement à jamais“.*

II

LIMBI VULGARE

Interesul pentru dialectele franceze a fost deșteptat la Șaineanu prin frecventarea între anii 1905—1907 a conferințelor de dialectologie galo-romană ale amicului său Jules Gilliéron, la *Ecole des Hautes Etudes*. Unul din cei mai harnici muncitori ai secolului al XIX-lea, Gilliéron e autorul uriașului *Atlas linguistique de la France* (1902-1910), care a făcut epocă în analele dialectologiei franceze. E monumentul lingvistic cel mai important ce a produs știința franceză contemporană. El a contribuit puternic la înaintarea studiilor dialectale în Franța și în Europa.

Acest Atlas nu conține decât un mic număr de vorbe esențiale, prețioase mai ales pentru fonetică (rostirea dialectală fiind reprezentată cu ajutorul unei transcrieri riguroase), dar și semantica poate trage folos din acest imens repertoriu.

Glosarele dialectale, moderne și recente, dintre care unele foarte dezvoltate, își conservă, sub raportul semantic, toată valoarea lor. Studiul acestor glosare a preocupat mai mulți ani pe Șaineanu. El le datorește acea cunoștință intimă a vocabularului provincial, care, unit cu experiența-i în domeniul jargonesc, i-a permis să elucideze o mulțime de probleme etimologice. Aparțin acestei ordine de cercetări :

40. — *Le Langage parisien au XIX-e siècle. Facteurs sociaux. — Contingents linguistiques. — Faits sémantiques. — Influences littéraires*, 1920, XVI, 590 pages. Operă căreia Institutul Franței îi decernă în 1922 premiul de lingvistică Volney.

Montorgueil, in *L'Intermédiaire des chercheurs* du 10 Février 1921 :

M. Sainéan a renouvelé par une méthode toute personnelle cette étude des langues spéciales et vulgaires de la France. Il a considéré l'Argot d'un tout autre point de vue que ses prédécesseurs en ces travaux. Il en a élargi la documentation et il est arrivé à des synthèses d'une vigoureuse clarté.

Savant, vivant et substantiel est son nouveau livre *Le Langage parisien*, conçu sur un plan neuf avec une science étendue et sans pédanterie.

Un tel ouvrage se recommande tout seul. Il embrasse tous les éléments constitutifs, conduit à toutes les sources, découvre le principe souvent si curieux de toutes les formations, notre vie sociale s'y reflète avec une franchise singulière.

Une étude aussi approfondie, aussi libre et aussi brillante que celle de M. Sainéan nous arrive avec un heureux à-propos. C'est surtout dans leur parler vulgaire qu'une époque et qu'un peuple s'avouent.

In *Revue de l'Enseignement* din Iulie-August 1921 :

Avec ce volume, M. Sainéan clôt la série des travaux brillamment inaugurés par *l'Argot ancien* et les *Sources de l'Argot ancien*. Le titre, cette fois, ne comporte plus le mot „argot”; c'est que, pour M. Sainéan, cet idiome secret n'existe plus comme tel; il s'est tout entier introduit et fondu dans le langage populaire parisien, et ce langage populaire parisien, enrichi d'une multitude d'apports professionnels et provinciaux, est devenu lui-même le langage populaire de la France entière.

C'est donc ce langage populaire, encore exclu par les grammairiens et les lexicographes, que l'auteur nous fait connaître. Après une brève étude générale sur la prononciation, les modes de dérivation, les principes de la syntaxe, il s'attache surtout au vocabulaire.

Comment les différentes classes sociales, les diverses provinces ou l'étranger ont fourni leur contingent; comment les mots ainsi introduits se sont transformés, ont produit des dérivés et des composés, ou surtout se sont enrichis de sens divers par une pittoresque évolution sémantique; comment enfin la littérature s'est intéressée à cette langue nouvelle et, non sans contre-sens ou fantaisies, se l'est incorporée, voilà ce que M. Sainéan montre avec une méthode ingénieuse et par mille exemples curieux.

Arthur Chuquet, in *Revue critique d'histoire et de littérature*, 1 avril 1921, p. 136 à 139 :

Excellent livre, très intéressant, très instructif d'un bout à l'autre et qui témoigne d'un labeur infini, d'un vaste savoir, d'une très vive sagacité. Il est indispensable à qui veut connaître à fond le vocabulaire français. Le langage parisien du XIX-e siècle, auquel M. Sainéan consacre ce considérable travail, n'est-ce pas notre langue à tous?

M. Sainéan a mis en oeuvre des matériaux nombreux et il nous apporte une masse énorme de renseignements. Mais tout cela est parfaitement classé et ordonné. Il faut louer hautement, outre la science de l'auteur, sa méthode, sa critique et l'ordre qu'il a mis dans cet énorme assemblage de mots et d'expressions. Et cette étude si bien conduite est en même temps attachante.

Son livre est de haute valeur, un ouvrage scientifique, composé après de longues et consciencieuses recherches, et aussi exact, aussi complet que possible. Nous félicitons M. Sainéan d'avoir consacré son temps à de si profondes et heureuses investigations. Il offre son livre à la France, sa patrie intellectuelle, et avec nous, tous les Français l'assureront de leur reconnaissance.

Fie-ne permis să încheiăm cu această scrisoare a lui Ferdinand Brunot, autorul vastei *Histoire de la langue française* (4 Déc. 1920) :

„Je ne veux pas attendre pour vous remercier de votre beau volume d'avoir le temps de l'étudier à fond. Mais vous pensez bien que je l'ai coupé et parcouru tout de suite.

„Quelle mine vous nous ouvrez et à multiples galeries! et vous avez le courage de classer, de répartir, suivant les provenances, cette immense matière! J'ai presque autant de respect pour cette affirmation de méthode que pour votre immense érudition. Quoi qu'on puisse ajouter maintenant dans le détail, le cadre est fait, et des corrections partielles ne le changeront pas. Vous serez un de ceux par qui la philologie vivante et scientifique en même temps aura été restaurée“.

41. — *L'Argot des tranchées, d'après les lettres des Poilus et les journaux du front*, Paris, 1915, 166 pages.

Doi-trei ani după izbucnirea războiului mondial, Șaineanu, ocupat atunci cu prepararea operei asupra graiului parizian, a fost izbit de fenomenele de transformare lingvistică ce se petreceau în tranșeele din Nordul Franței. El scrisese mai întâi un articol *La Langue et la grande Guerre*, apărut în ziarul *Le Temps* (din 29 Martie 1915), sub titlul *L'Argot des tranchées*. O sumă de scrisori, primite de

la însiși luptătorii din tranșee îi oferi noi constatări și material suficient pentru cartea cu acelaș titlu.

Jean Vic, în *La Littérature de Guerre*, Paris, 1918, p. 254 :

Cet ouvrage est jugé exact et complet par les connaisseurs expérimentés du „front”.

Léon Clédat, în *Revue de philologie française*, t. xxx, 1916, p. 318 :

Les mots étudiés par M. Sainéan, avec sa compétence bien connue, sont répartis en six sections: archaïsmes, provincialismes, mots et sens nouveaux, noms facétieux, termes coloniaux, mots de jargon. De curieuses pièces documentaires et un lexique-index terminent ce petit volume.

Arthur Chuquet, în *Revue critique*, 1916, p. 139—140 :

Livre curieux, piquant, pittoresque. M. Sainéan conclut avec raison que l'argot des tranchées n'est qu'un fragment de cet argot parisien où viennent se fondre tous les parlers professionnels et provinciaux, car l'argot parisien „représente réellement la seule langue vivante qui bat à l'unisson de l'âme populaire et qui reflète les transformations immédiates de la vie sociale”. Après cet exposé savant et ingénieux, M. Sainéan reproduit les principales pièces qui ont servi de base à ses recherches.

Enfin, il nous donne un lexique-index de trente cinq pages qui renvoie aux textes et commentaires précédents et qui présente le plus vif intérêt. On louera volontiers l'auteur de ce volume suggestif.

Acest opuscul prelungește până în zilele noastre vasta-i anchetă asupra factorilor sociali și lingvistici, cari au imbogățit graiul parizian actual.

III

FILOLOGIA RENAȘTERII

Conferințele dela „Hautes Etudes“ ale lui Abel Lefranc, în primii ani ai secolului al XX-lea asupra literaturii franceze din epoca Renașterii, precum și apariția periodicului *Revue des Etudes rabelaisiennes*, au dat o impulsie puternică acestor studii, rămase până atunci apanagiul câtorva erudiți izolați. Opera lui Rabelais, mai ales, deveni obiectul principal al preocupărilor Societății de Studii rabelaisiene.

Incurajat de promotorul acestui curent intelectual, Șaineanu se consacră cu entuziasm limbii lui Rabelais, adevărat ocean lexicologic rămas până la dânsul aproape neexplorat. Timp de 15 ani, el n'a încetat să înavuțească periodicele speciale, și ediția critică proiectată a *Opereilor lui Rabelais*, cu studii și memorii, cari avură drept rezultat opera-i capitală asupra limbii marelui scriitor.

42. — *Revue des Etudes rabelaisiennes, publication trimestrielle dirigée par Abel Lefranc*, Paris, tomes I à X, 1903—1912.

43. — *Revue du XVI-e siècle*, Paris, 1913 et suiv.

44. — *Oeuvres complètes de Rabelais. Edition critique, publiée par A. Lefranc, J. Boulenger, H. Clouzot, P. Dorveaux, J. Plattard et L. Sainéan*. Edition de la Société des Etudes rabelaisiennes sous la direction d'Abel Lefranc, Paris, 1912—1922, 4 volumes, coprinzând primele două cărți ale romanului rabelaisian.

„Extrait du discours prononcé par M. Anatole France au banquet de la Société des Etudes rabelaisiennes, lors de l'apparition du I-er volume de l'Édition critique des oeuvres de Rabelais“ (21 Mars, 1912) :

Membre de votre Société, je regrette qu'une pensée un peu trop flottante, une activité un peu trop dispersée ne m'aient

pas permis de m'associer plus assidûment à vos travaux. Je les suis du moins avec un intérêt qui ne se lasse jamais et la *Revue des Etudes Rabelaisiennes* n'a pas de lecteur plus assidu que moi. Que je vous ai de reconnaissance! Vous nous avez aidés à mieux connaître Rabelais, partant à le mieux aimer. La Société des Etudes rabelaisiennes a éclairci quelques endroits d'une vie que le temps et la fable avaient bien obscurcie. Il faut l'en féliciter: la connaissance de l'auteur aide beaucoup à l'intelligence de l'oeuvre. En illustrant la vie et l'oeuvre de Rabelais, vous avez bien mérité de l'esprit humain.

Le voilà donc notre maître bien aimé! Vous nous l'avez rendu, Messieurs et chers confrères, vous nous l'avez rendu avec un corps de papier, mais dans toute l'intégrité de sa pensée.

Nous nous réjouissons tous de voir paraître cette belle, ample, docte, lumineuse édition due au zèle et au savoir de nos bons Rabelaisiens. Le premier tome est enrichi d'une magistrale étude de 87 pages in 4° de M. Abel Lefranc, sur diverses questions ardues que soulève la lecture de *Gargantua*. M. Jacques Boulenger a établi le texte, ce qui était une très rude besogne, comme vous savez tous, Messieurs. M. Jean Plattard a inséré dans ce tome de belles pages sur l'éducation. M. Henri Clouzot a fixé avec beaucoup d'érudition et de sagacité quelques points d'une chronologie flottante, et tracé aussi fermement que possible les linéaments de la vie de Rabelais. M. L. Sainéan a apporté à l'annotation la précieuse contribution de la philologie. Nommons enfin parmi les collaborateurs M. Paul Dorveaux. Nous devons rendre grâce à nos confrères des Etudes rabelaisiennes d'avoir ainsi „labouré” pour notre contentement.

E. Bourciez, in *Revue critique d'histoire et de littérature*, de 1914 (t. I, p. 381—384):

Voici une très belle édition de Rabelais, qui répond pleinement au titre d'„édition critique”, et qu'on doit enfin considérer comme définitive. Elle est le point d'aboutissement naturel et d'ailleurs prévu de recherches de toutes sortes qui, pendant une dizaine d'années, se sont poursuivies dans la *Revue des Etudes Rabelaisiennes* sous l'entraînante impulsion de M. Lefranc.

Les deux premiers tomes sont consacrés dans leur ensemble au *Gargantua*, et il nous l'offre dans des conditions qui n'avaient point encore été réalisées...

L'annotation n'était pas tant s'en faut la partie la moins

délicate de l'entreprise: il s'agissait en effet d'éclairer par un commentaire perpétuel les difficultés innombrables que présente l'oeuvre de Rabelais, d'en rendre la lecture accessible aux gens simplement cultivés, tout en se pliant à des exigences scientifiques légitimes. Et il n'était point aisé de rédiger dans cet esprit un commentaire, car il fallait forcément qu'il eût assez d'ampleur, mais sans déborder pour cela le texte, et le juste milieu était difficile à trouver. J'estime qu'on y est arrivé, ou peu s'en faut, et c'est apparemment le plus bel éloge que je puisse faire de cette édition.

Voici d'ailleurs, puisque aussi bien il faut rendre à chacun ce qui lui revient dans une entreprise aussi considérable, comment la besogne avait été répartie entre les quatre collaborateurs chargés de l'annotation: M. Clouzot s'est occupé des questions topographiques, du folklore et des faits historiques; M. Dorveaux de la médecine, de la pharmacopée et des sciences naturelles; M. Plattard de tout ce qui concernait les écrivains de l'antiquité et les humanistes; M. Sainéan enfin des questions topographiques, du folklore et des faits historiques; Lefranc s'était réservé de maintenir l'unité et l'équilibre du commentaire par quelques remaniements, suppressions ou additions.

D'ailleurs, presque toutes les notes sont accompagnées d'une initiale qui permet de reconnaître la part revenant à chacun. Il me semble, à première vue, que les contributions de M. Clouzot et de M. Sainéan ont été particulièrement importantes. Aussi bien le premier était tout désigné par ses études antérieures pour élucider certains détails d'archéologie et surtout les questions capitales ici qui ont trait à la topographie de la Touraine, du Poitou, et des régions limitrophes: il l'a fait avec une science toujours très avertie.

Quant à M. Sainéan, sa part contributive a été des plus considérables, puisqu'il avait assumé presque à lui seul un commentaire linguistique qui porte sur une infinité de termes archaïques ou dialectaux: la tâche était lourde, et en somme elle a été bien remplie, car sans entrer dans de trop longues discussions et sans faire un cours de philologie romane, le commentateur est arrivé à donner presque tous les éclaircissements nécessaires au gros des lecteurs.

45.— Histoire naturelle et les branches connexes dans l'oeuvre de Rabelais, Paris, 1921, 450 pages. Tirage à part de la *Revue du XVI-e Siècle*, tome III à VIII (1915—1921).

Opera lui Rabelais conține o masă de noțiuni științifice, printre care cele privitoare la istoria naturală sunt

cele mai numeroase și cele mai caracteristice. Aceste amănunte se rapoartă în mare parte la moștenirea științifică a trecutului, altele aparțin epocii în care a trăit autorul ; în fine, mai multe dintr'însele, și din cele mai interesante, se datoresc observațiunii sale personale, curiozității sale universale.

Trebuiau relevate aceste diferite origini și acordat fiecărui din aceste „fapte ale naturii“ locul său în mișcarea științifică a Renașterii.

Șaineanu a cercetat numeroasele izvoare din cari Rabelais s'a adăpat, precizând filiațiunile și intermediarele lor ; a notificat împrumuturile pe cari geniul lui Rabelais le a reînnoit, precum și contribuțiile imensei sale curiozități și a viziunii sale, clară și puternică totdeauna.

Metoda realistă, care consideră faptele în ambianța lor istorică și socială, se revelează și în domeniul științific de o mare fecunditate.

Autorul a adăos Istoriei naturale, Medicina, Farmacia și Alimentarea, ramuri conexe cari își găsesc în științele naturale punctul de plecare și aplicările lor imediate. El le a supus la aceeași apreciere strict istorică, studiindu-le la lumina documentelor contemporane.

Statornica preocupare de a raporta faptele consemnate de Rabelais la știința epocii sale și la viața socială a secolului al XVI-lea reînnoește această materie și-i dă un interes particular.

D-rul Paul Delaunay o apreciază astfel în *Bulletin de la Société Française d'Histoire de la médecine* (din 1924) :

M. Sainéan qui vient de publier deux gros in-octavo sur la *Langue de Rabelais*, en a voulu distraire et commenter, dans un volume non moins important, tout ce que l'oeuvre du joyeux curé de Meudon renferme sur l'histoire naturelle et les branches connexes. Je signale ce dernier livre comme une mine de renseignements indispensable non seulement aux littérateurs, mais encore aux historiens des sciences naturelles et médicales.

46. — La Langue de Rabelais, Tome I-er, *Civilisation de la Renaissance*, Paris, 1922, XII, 508 pages. — Tome II, *Langue et Vocabulaire*, Paris, 1923, 580 pages.

Abel Lefranc anunță astfel primul volum în *Revue du XVI-e Siècle* din 1922, p. 220—221 :

La simple énumération des matières suffit à montrer la richesse et la variété de ce premier volume. Ce n'est pas aux amis des études rabelaisiennes qu'il est nécessaire de re-

commander une pareille oeuvre, où se trouve condensé le fécond labeur de toute une vie. Il y a longtemps que les lecteurs de cette Revue et de l'édition de Rabelais ont appris à admirer la science étendue et pénétrante et, par ailleurs si probe, de notre confrère et collaborateur. Il a rempli cette vaste tâche avec un désintéressement absolu auquel nous tenons à rendre hommage. Qu'il trouve sa récompense dans le succès éclatant de la *Langue de Rabelais*: c'est le voeu que nous formulons ici avec une ardente conviction.

Iată acum un extract din darea de seamă a lui Jean Plattard (în *Revue critique* din 15 Septembrie, 1923 :

On sait la richesse de la langue de Rabelais. Son prodigieux vocabulaire — où se rencontrent archaïsmes, termes de métiers, parlars dialectaux, latinismes, italianismes, hellénismes — n'avait jusqu'ici fait l'objet d'aucune étude d'ensemble, et Brunetière s'en étonnait avec raison. A vrai dire, ce travail a dû tenter plus d'un grammairien, mais comment n'aurait-on pas hésité à assumer une tâche qui promettait d'être si lourde?

M. Sainéan ne s'est laissé rebuter ni par l'ampleur, ni par les difficultés de l'entreprise. Depuis 1908, il a consacré le meilleur de son activité de philologue à cette oeuvre de longue haleine. Il a multiplié les explorations dans les domaines linguistiques les moins accessibles, „dépouillé” les oeuvres des prédécesseurs et contemporains de Rabelais, compulsé les lexiques et dictionnaires techniques les plus variés — surtout, il s'est efforcé de saisir, par de là le vocabulaire, la réalité, c'est-à-dire toute la civilisation française du XVI-e siècle dont l'oeuvre de Rabelais est le miroir. Il a consigné les résultats de cette enquête dans les deux volumes qu'il publie aujourd'hui sur la *Langue de Rabelais*...

Telles sont les grandes lignes de cette multiple enquête qui abonde en résultats neufs. S'il fallait en indiquer les parties les plus originales, je mettrai en première ligne les chapitres relatifs à l'italianisme, au vocabulaire nautique, à la parémiologie, aux éléments psychologiques du langage. Il n'en est aucun qui n'apporte des observations ingénieuses ou des trouvailles inattendues; aucun qui ne mérite de retenir l'attention du psychologue et du critique littéraire.

Ils sont rares, de nos jours, les pionniers qui découvrent des terres nouvelles dans l'érudition et s'obstinent pendant plusieurs lustres à les défricher. Il serait injuste de leur marchander notre gratitude.

André Courtet, în *Polybiblion* (partie littéraire), Août-Septembre, 1924 (p. 116—118):

Gargantua et Pantagruel reflètent tout un monde décrit ou transfiguré par une imagination aussi prodigieuse que la puissance verbale qu'elle avait à son service. De là procède cette merveille de richesse et de couleur qu'est la langue de Rabelais. A l'étudier, M. L. Sainéan a consacré quinze années de sa vie. Il aura travaillé à le faire aimer et admirer davantage, en le faisant mieux comprendre. Sa vaste érudition compare, explique, éclaire. Grâce aux éléments linguistiques puisés dans Rabelais, il fixe l'état de la société française dans la première moitié du XVI-e siècle, puis, par des rapprochements avec les textes contemporains, il montre que Rabelais exprime toujours la réalité, que sa documentation est d'excellent aloi et résiste à toutes les critiques.

Mais cette réalité, Rabelais ne l'enregistre pas passivement, il l'élargit et l'enrichit, il la marque du caractère du génie qui est de tendre à l'universel. Par exemple, avec les proverbes et dictons épars dans son oeuvre, peut être constituée tout une encyclopédie parémiologique. Débordant son temps, il incorpore à son oeuvre le legs des sagesse antique et médiévale. Et de tous ces éléments, empruntés ou originaux, anciens ou contemporains, il a fait un tout plein de vie.

Les éléments psychologiques sont aussi variés que les éléments linguistiques. Rabelais voit et sent profondément dans un champ que ses dons d'observation personnelle ont rendu presque illimité. Par là, il est novateur. Il observe directement la nature, il est moderne. Rabelais fait avant tout une oeuvre d'imagination et, dans la vaste part de la fiction, apparaît toute sa géniale puissance créatrice. Il trouve toujours le mot qui peint, et de façon si exacte, si vivante que beaucoup de ses créations verbales sont entrées dans le patrimoine de la littérature universelle.

Il fallait toute la science — et aussi toute la ferveur — rabelaisienne de M. Sainéan pour mener à bien cet inventaire de la langue de Rabelais.

Dans une de ses Introductions, l'auteur compare la langue de Rabelais à „un véritable océan où se sont déversés les courants du passé et d'où dérivent ceux de l'avenir”. Ce sera désormais une nécessité — et une joie — pour les lettrés d'entreprendre un beau „naviguaige” sur cet océan avec M. Sainéan pour pilote.

Albert Dubeux, în *Revue des Cours et Conférences* du 15 Juillet 1923 (p. 1422—1430) :

Le livre de M. Sainéan comble une grave lacune et sera accueilli avec un vif intérêt par tous les lettrés. Chaque idée, chaque fait est replacé dans son milieu et dans sa spécialité. De la sorte le lecteur acquiert un ensemble de renseignements clairs et précis, grâce auxquels il peut situer sur son véritable plan l'oeuvre de Rabelais. On peut voir par là toute la valeur de l'oeuvre de M. Sainéan. Il a droit à la gratitude de tous ceux pour qui l'amour des lettres n'est pas un vain mot. Son ouvrage est un véritable monument de conscience et d'érudition.

Montorgueil, în *L'Intermédiaire des chercheurs* du 10 Mars, 1923 :

Pour tous les lettrés, le livre de M. Sainéan sur *La Langue de Rabelais* est un trésor d'érudition digne de l'oeuvre qui l'inspira.

La rândul său, Kurt Glaser, profesor la Universitatea din Marburg, insistă mai ales asupra părții sociologice (în *Zeitschrift für französische Sprache und Litteratur*, t. XLVII, 1924, p. 208 à 212) :

Opera lui Sainéan, prin planul și metoda-i, inspiră din capul locului un înalt interes. Autorul, spre a aprofunda limba marelui scriitor, pornește dela mediul în care Rabelais a trăit. El expune în primul volum un vast tablou al civilizației din epoca Renașterii, în care face să intre trăsurile caracteristice ale limbei rabelaisiene: apoi, trecând dela lucruri la cuvinte, el consideră faptele de ordine lingvistică în raporturile lor cu mediul social.

Autorul prezintă pe Rabelais în vârtejul timpului său, arată cum a fost influențat de multiplele forme ale vieții sociale, cum a văzut orașele și porturile, spitalele și școalele, instituțiile și oamenii, cum a frecventat pe mateloți și pe traficanți, cum a ascultat cu luare aminte cântecele populare și jocurile de copii — iar tot ce a putut vedea și auzi, Rabelais l'a depus în vocabularul său.

Din toate acestea rezultă că marele scriitor se mișcă pe un teren mult mai realist decât s'a crezut până acum și într'asta rezidă marele merit al lui Sainéan de a fi făcut să reiasă limpede această parte realistă a limbii lui Rabelais.

Pe de altă parte, romanistul olandez Sneyders de Vu-

gel caracteriză astfel importanța generală a operei (*Neophilologus*, din 1925, p. 49 à 51) :

Ces deux volumes de la *Langue de Rabelais*, dont chacun compte plus de 500 pages, dans lesquels sont traités presque quatre mille mots, nous laissent ahuris devant le puits de science qu'en est l'auteur. Cet énorme travail n'aurait pas été possible sans une longue fréquentation avec le grand écrivain français.

Et il fallait cette longue et patiente préparation pour mener à bonne fin cette oeuvre gigantesque; car Rabelais est un monde: son vocabulaire est d'une richesse et d'une variété inouïes; il a — en vrai homme de la Renaissance — une curiosité sans bornes et il a versé dans son roman tout ce qu'il avait appris: il a puisé dans les dialectes, dans la vieille langue, dans les langages techniques; il a emprunté à d'autres idiomes, il a créé de nouveaux mots et des combinaisons de mots inconnues avant lui; et tout cela fait une oeuvre encyclopédique si déconcertante que personne jusqu'ici n'a osé entreprendre une étude d'ensemble sur la langue de Rabelais.

Dans son premier volume M. Sainéan étudie la „Civilisation de la Renaissance”, et il la divise en plusieurs livres, dont les titres seuls suffisent déjà pour nous donner une idée de la variété et de la richesse des matériaux qu'on nous offre: „Erudition et Expérience”, „Contact avec l'Italie”, „Vie sociale”, „Faits traditionnels”, et nous voyons passer devant nos yeux tous les mots que lui ont fournis l'histoire naturelle, la médecine, l'architecture, l'art militaire, la navigation, les arts appliqués, le commerce et la musique, la religion et les superstitions, et toutes les autres manifestations de la vie au XVI-e siècle. Et toutes les fois que l'auteur a traité une catégorie de mots, il finit par insister sur la richesse et l'originalité du vocabulaire de Rabelais.

On avait de tout cela bien une impression, une idée plutôt vague. Mais le grand mérite de M. Sainéan est d'avoir apporté les précisions nécessaires, d'avoir su démêler à quel courant il faut attribuer tel groupe de mots, quelle est l'influence qui a agi dans tel cas et de nous avoir tracé ainsi un tableau précis et vivant du mouvement de la Renaissance.

Nous n'avons parlé jusqu'ici que du premier tome. Le second, intitulé „Langue et Vocabulaire”, passe en revue le vocabulaire rabelaisien sous le triple rapport linguistique, psychologique et imaginaire. Les chapitres consacrés aux images et aux métaphores sont encore pleins de détails intéressants et suggestifs, mais nous ne pouvons songer à les analyser

ici. Disons seulement que l'auteur peut avec un juste orgueil se vanter d'avoir par ce livre fait pour Rabelais ce qui n'a encore été réalisé ni pour Dante ni pour Shakespeare.

Incheiăm cu următoarele aprecieri ale lui Mario Rognes asupra *Limbei lui Rabelais* și a lucrărilor precedente (*Romania* din 1923, p. 318) :

L'ensemble forme un ouvrage d'une érudition à la fois large et précise, qui n'est pas seulement une source infiniment précieuse pour le commentaire littéral, mais aussi une analyse minutieuse des connaissances et jusqu'à certain point de l'esprit de Rabelais. Il n'est pas besoin d'insister sur l'intérêt du travail de M. Sainéan pour l'histoire du vocabulaire du XVI-e siècle et depuis; mais il faut signaler que les historiens de la littérature et de la langue du Moyen-Age y trouveront nombre d'indications sur l'influence et la survivance chez Rabelais, et par lui jusqu'à nous, des productions et du langage des époques antérieures.

Depuis que M. Sainéan s'est attaché à étudier l'histoire du français, il nous a donné ce que nous avons de plus précis et de plus solide pour la connaissance de l'Argot. Par le présent ouvrage, préparé par de nombreuses publications antérieures, et par la rédaction du commentaire lexicologique de Rabelais pour l'édition A. Lefranc, M. Sainéan s'est acquis un nouveau titre aussi durable et plus éclatant encore à la reconnaissance de tous les philologues et de tous les lettrés.

47—48¹).— **Les Problèmes littéraires du XVI-e Siècle, Le Cinquième livre.** — *Le Moyen de parvenir.* — *Les Joyeux Devis*, Paris 1927.

Cea mai importantă din aceste probleme literare din secolul al XVI-lea e *Cartea a cincea* din opera lui Rabelais. Avem aci prima încercare sistematică spre a demonstra caracterul autentic al acestei ultime cărți a romanului rabelaisian. Autorul face rând pe rând apel la critica textelor, la filologie și la istoria literară spre a elucida o chestiune controversată de patru secole. Precizând interpolările puțin numeroase și făcând să reiasă autenticitatea

1) Cartea era proiectată a fi publicată în două fascicule:
47. — *Le Cinquième livre de Rabelais. Son authenticité et ses parties constitutives.*

48. — *Le Moyen de parvenir. Les deux auteurs et les origines de l'humour.*

De aci dubla numerotare în seria bibliografică.

părților esențiale, problema însăș se prezintă sub o nouă lumină, ceea ce o apropie de o soluțiune definitivă.

A doua problemă se referă la curiosul *Moyen de parvenir*. E primul studiu filologico-literar asupra acestei opere bizare, unul din monumentele limbei franceze dela finele secolului al XVI-lea, atribuită până acum lui Bê-roalde de Verville. Șaineanu demonstrează imposibilitatea acestei paternități excluzive, caracterul complex și de o infinită varietate al acestei stranii producțiuni, izvorul imediat al literaturii umoristice.

În fine, cât privește colecția de nuvele intitulată *Les joyeux Devis*, se dovedește aci că Bonaventure Des Périers e cu adevărat autorul ei. Analiza izvoarelor din care s'a inspirat face să reiasă marea originalitate a acestui distins scriitor, care merită să ocupe un loc de frunte imediat după Rabelais.

49. — L'Influence de Rabelais. Interprètes. — Lecteurs et imitateurs. — Un rabelaisen (sub presă).

Autorul și-a propus a urmări dealungul veacurilor influența considerabilă, ce Rabelais a exersat asupra contemporanilor și urmașilor săi. El studiază, pe deoparte, pe interpreții operei sale: comentatori și traducători, biografi și critici ; iar pe de alta, pe cititorii și imitatorii săi : naratori și essayiști, scriitori burlești și satirici ; poeți și dramaturgi, istorici și moralști, polemști și pamfletari, libertini și erudiți.

Însfârșit, Șaineanu demonstrează înrâurirea covârșitoare ce romanul lui Rabelais a avut-o asupra operei celui mai mare polemist al Reformei, Marnix de Sainte Aldegonde, dela sfârșitul secolului al XVI-lea.

Influența marelui scriitor e astfel urmărită în timp și în spațiu, în Franța și în țările europene, mai ales în Germania și în Anglia.

IV

ETIMOLOGIA FRANCEZĂ

Pentru a scruta originile limbii franceze, erudiții și romaniștii au pus la contribuție toate idiomele ambiante : în primul rând elementul ereditar, limba latină, așa zisă vulgară; apoi greaca antică, întrucât pătrunsese deja în latina; celtica, care n'a lăsat decât urme puțin numeroase și deja transmise latinei. Veneau în urmă dialectele germanice, importante și fecunde, cum și împrumuturile orientale, făcute în cea mai mare parte pe cale indirectă ; în sfârșit, dela epoca Renașterii, un fond de vorbe italiene și spaniole. La acest capital lexic, moștenit sau împrumutat, se adăose un anex despre vorbele de origină onomatopocică sau interjecțională.

Și atâta tot.

S'a constatat la urma urmelor că cuvintele cele mai interesante ale limbei franceze, cele mai originale și mai pitorești, rezistă cu desăvârșire unor asemenea provenințe externe. De unde oare derivă ele?

Pe deoparte, cum izvoarele autentice pentru cunoașterea latinei vulgare sunt cu totul reduse și neînsemnate, s'a presupus că compararea cuvintelor comune la două sau trei limbi romanice permit a reconstrui *tipul lor* latino-vulgar. Dar și această categorie de vorbe comune este extrem de redusă.

Pe de altă parte, de multe ori o vorbă, originară într'o limbă, a trecut în două-trei idiome romanice, așa că criteriul reconstructiv devine iluzoriu. S'a recurs atunci la un ultim expedient : a se reconstrui adică, printr'o serie de transformări mai mult sau mai puțin violente, *tipul* latin vulgar al grupului romanic.

Această tendență de reconstruire ideală a latinei vulgare a dat naștere la ipoteze din ce în ce mai arbitrare. S'a obținut astfel un întreg vocabular de pură fantezie.

Izvor nesecat de rătăcirii etimologice, al căror punct de plecare a fost concepția îngustă a diverselor origini ale Etimologiei romanice.

S'au sondat, într'adevăr, toate limbile cu cari franceza se putea afla în relații, uitându-se numai a se ținea seamă de limba franceză însăși, de evoluția ei internă, de elaborarea ei psihologică. S'au dibuit toate neamurile înconjurătoare, omițându-se tocmai poporul francez, ai căruia membri — bărbați, femei, copii — au contribuit, cu toții și fiecare în parte, la înavușirea graiului național. S'a făcut deasemenea abstracțiuni de clasele sociale și profesionale, cari au adus contingentul lor de vorbe și de imagini. Cu un cuvânt, nu s'a ținut seamă de colaborarea constantă a masselor populare, de continuele lor creațiuni, de nemărginitele lor resurse imaginative.

Cu modul acesta, o mare parte din vocabularul limbilor romanice e o creațiune indigenă.

Șaineanu a arătat mai întâi în două monografii, consacrate numirilor populare ale animalelor domestice, folosul ce etimologistul ar putea trage din această întimitate a masselor cu natura vie. Dar în aceste prime încercări, domeniul comparativ era prea întins și pașii pionierului încă șovăitori. După aproape 20 de ani de cercetări și meditații continue, Șaineanu a dat la lumină opera capitală, destinată a lărgi și completa o concepție prea îngustă a Etimologiei curente.

Studiul acesteia e destinat a o renova și transforma prin deschiderea unor noi izvoare de investigație. La categoria vorbelor ereditare sau împrumutate dela limbile învecinate, autorul adaogă imensul câmp, până la dânsul neexplorat, al creațiunilor populare sub aspectele lor cele mai variate. El substituie plâzmuirilor pedantismului latinizator, pulsațiile vie ale masselor populare de orice vârstă și profesiune.

50. — La Création métaphorique en français et en roman. Images tirées du monde des animaux domestiques, Halle, 1905—1907. Două fascicule : I. *Le Chat*, 1905, VI, 48 pages. — II. *Le Chien et le Porc*, 1907, VIII, 174 pages. Face parte din colecția : *Beihette zur Zeitschrift für romanische Philologie*, I-a și a X-a fascicolă, Halle, 1905 și 1907.

În prezența uzului și abuzului reconstruirilor ideale ale unei pretinse latine vulgare, a neglijării totale a principiului cronologic și a creațiunii metaforice populare, autorul a vrut să atragă atenția romanștilor asupra unor noi izvoare ale Etimologiei romanice. Dar terenul era prea vast și alăturările, de multe ori dubioase, n'au produs rezultatul țintit de autor.

Convins totuși de soliditatea principiilor sale, departe de a se descuraja, el a continuat cercetările, impunându-și o rigoare științifică absolută și limitându-le la limba franceză, aceea dintre idiomele romanice care, singură până astăzi, oferă o cronologie sigură și resurse suficiente de documentare istorică.

Revistele speciale n'au ținut seamă de noutatea acestor cercetări, nici de complexitatea materialelor ci s'au mărginit a releva fragilitatea deducțiunilor etimologice.¹⁾ Un singur linguist, și din cei mai eminenti, răposatul Michel Bréal, a întrevăzut originalitatea acestor studii și noile perspective ce ele sunt menite a deschide științei.

Sub titlul de „Linguistica reală sau realistă“, Bréal a publicat, în *Revue bleue* din Martie 1907, acest interesant articol:

Ce qui caractérise les travaux de ce savant, lequel a fait de la France sa patrie d'adoption et qui se révèle comme un rare connaisseur de notre langue, c'est que, laissant à d'autres les recherches de phonétique ou de morphologie, il se sert du langage pour nous mettre en présence des réalités. Au lieu de porter ses observations sur la forme des mots ou sur le tour des phrases, sur les destinées d'une racine ou sur les transformations d'une lettre, il s'attache aux choses elles-mêmes, faisant ainsi rentrer de plus en plus la linguistique dans l'histoire. Je dois dire à ce sujet, que l'une ou l'autre méthode me paraît non seulement légitime mais nécessaire, et que les deux réunies forment proprement la linguistique. La philologie *réelle*, comme la *verbale*, compte des travailleurs dont on ne peut

1) A se vedea dările de seamă apărute în: *Romania*, t. XXXV, p. 471—474 (A. Thomas). — *Revue critique*, 1906, II, p. 206—207, et 1908, I, p. 49—50 (A. Jeanroy). — *Litteraturblatt für romanische und germanische Philologie*, 1908, col. 233—235 (E. Herzog). — *Litterarisches Centralblatt*, 1906, p. 1399, și 1909, p. 547. — *Deutsche Litteraturzeitung*, 1908, col. 300—301 (A. Zauner). — *Romanisches Jahresbericht. t. XI.* partea I, p. 101—103 (Elise Richter).

assez admirer l'ardeur et la science. Je citerai seulement M. Eugène Rolland, en France, et M. Hugo Schuchardt, en Allemagne.

Quelques mots de plus sur ce sujet ne seront sans doute pas mai vus du lecteur.

D'importants travaux ont été consacrés au vocabulaire de la vie domestique, et en particulier aux animaux qui sont les familiers, les commensaux et les compagnons de l'homme. M. Sainéan, que nous continuons de prendre pour guide, vient justement de publier deux monographies très savantes et très nourries sur le chat et le chien. Il passe en revue les innombrables expressions, qui, depuis des temps immémoriaux, nous servent à les désigner, ainsi que les métaphores et images plus ou moins restées présentes à la conscience populaire, qu'ils nous ont fournies. Il y a là, contenu dans les mots, tout un chapitre de l'histoire de l'homme, puisqu'il s'agit de deux de nos plus anciens alliés dans l'oeuvre de la civilisation..

M. Sainéan a su mettre sous nos yeux un peu de ce que révèle le langage, ce miroir de notre vie, ce témoin naïf et véridique de nos pensées.1)

51.— **Les Sources indigènes de l'Etymologie française.** Tome I. *Nouvelles Perspectives*. — Tome II, *Réalités et Images*. Două volume mari in-8°, de XII, 448 și 520 pagini, Paris, 1925. — Tome III et dernier, *Recherches complémentaires*, précédées d'une préface critique et suivies de *l'Histoire de mes ouvrages*, fragment de biographie intellectuelle (*sous presse*).

Cine a cercetat un Dictionar al limbei franceze, a putut constata prin sine însuș, cât de mare e numărul cuvintelor socotite ca fiind de „origină necunoscută” și al aceleora atribuite, pe nedrept, unei latinități suspecte, artificiale, de către mulți romaniști din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Bine înțeles, că nu sunt în chestiune aci cuvintele cu adevărat de provenință latină, provenință definitiv stabilită, ci numai numeroșii termeni — în afară de cei de origină socotită necunoscută — cari au fost atribuiți unei latinități fictive. Această concepție, subiectivă și îngustă, este cu atât mai deplasată, cu cât nu e vorba de limbi moarte, ci de idiome în plină vitalitate și creatoare prin excelență, cum e de pildă limba franceză.

1) A se vedea asupra acestor prime încercări ale autorului și judicioasele reflecțiuni ale lui Lucien Foulet în revista *Romania* (t. XLII, p. 312—313).

Se poate spune că fiecare cuvânt, ca și fiecare individ, își are starea lui civilă. Data aproximativă a apariției sale, clasa socială care s'a servit de el, regiunea de unde a pornit, cu alte cuvinte criteriul cronologic și geografic, determinarea mediului social — iată adevăratele date preliminare indispensabile cercetării originii cuvintelor. Ei bine ! ținutu-s'a seamă de aceste principii, și mai ales de cronologia, în majoritatea lucrărilor etimologice ale timpului de față? Nicidecum. Cuvintele, vechi sau noi, au fost toate fără excepție aruncate în aceeași balanță și cântărite după aceeași normă. Toate, fără distincție, au fost trase din latina sau dintr'un idiom fictiv, căruia i s'a dat acest nume. „*Această neglijență sistematică a cronologiei, ca și ignorarea colaborării neîntrerupte a masselor populare* (zice autorul în Prefață), *a avut urmări dezastroase : neputându-se găsi corespunzătoare reale în latina pentru vorbe, efectiv de creațiune indigenă, s'a imaginat o lume de entități verbale, de restituiri iluzorii, de tipuri planând în vid; s'a îngrămădit formele ipotetice, speciile amăgitoare, un morman de cvintesentă etimologică...*”

Niciunul dintre acești filologi, cum am zis, nu și-a dat osteneala să aprofundeze anumitele condițiuni de naștere și de evoluție a cuvintelor. În primul rând, *Metafora lingvistică*, care a dat limbei contribuțiile cele mai variate, cele mai vii și cele mai colorate. În rândul al doilea, *Creațiunea spontană*, reprezentată prin limbajul copilăresc și cel imitativ, creațiune pe care autorul o îmbrățișează pentru întâia oară în opera sa, în evoluția ei integrală în timp și în spațiu. O altă direcție încă neexplorată, *Concordanțele semantice*, aruncă și ele o lumină neașteptată asupra asociațiilor de idei, cari se găsesc la baza multor probleme lexicologice. *Vederile sintetice*, de altă parte, scot în relief multiplele puncte de vedere, cari au prezidat la nomenclatura vulgară a animalelor domestice, a florei indigene, etc.

Alătura, și în afară de acești factori determinanți, sunt „tradițiile populare, dialectele și limbile speciale”, cari întregesc, rând pe rând, acest ansamblu de cercetări și dovedesc nesleita fecunditate a spiritului popular.

De toți acești factori vitali în crearea cuvintelor nu s'a ținut de loc seamă, substituindu-li-se o latinitate superfluă, suspectă sau curat imaginară. Creațiunea populară, fecundă, variată și multiplă, a rămas un domeniu necunoscut, tocmai ea care, prin aspectele ei diferite, este menită

să fecundeze cercetările etimologice, indicând căi noi larg deschise și luminoase.

Dintre limbile romanice, franceza, desigur, ocupă un loc de frunte prin forța-i fecundătoare, prin cuvintele-i evocatoare și prin termenii ei plini de imagini. Studiile evoluției ei în timp și în spațiu, după monumentele-i literare și lingvistice, au permis autorului să supui unui control riguros restituirile ipotetice ale etimologiei curente, să arate inanitatea și subiectivitatea ei, și, călăuzit de factorii vitali mai sus pomeniți, să puie în evidență izvoarele indigene ale acestei limbi.

Atingerii acestui scop, Șaineanu i-a închinat un sfert de veac. Unele capitole mai ales din această erudită lucrare, au reclamat cercetări din cale afară multiple și îndelungate: „*Materialele mele*, zice autorul în Prefață, *au fost literalmente adunate cu sudoarea frunții mele*”. Puțin lucru, într’adevăr, să urmărești timp de 25 de ani evoluția limbii franceze în tot ce au produs Evul mediu și Renașterea ! În privința aceasta nimeni poate, în Franța, n’a studiat-o mai profund și mai amănunțit ca d-sa.

Iată un extras din articolul ce profesorul Riegler a consacrat *Izvoarelor indigene*, articol în care criticul se încearcă a caracteriza însemnătatea acestor cercetări pentru viitorul etimologiei limbilor romanice (*Die Neuern Sprachen*, t. XXXIV, 1926, p. 402—407):

Pe când etimologia curentă e ca fascinată de latina vulgară, căreia i se atribuie vorbe din diferite epoci, derivându-le adesea din *tipuri* mai mult sau mai puțin fanteziste, autorul ne arată forța neîncetat creatoare a masselor populare. El studiază fără preget limbile vulgare, argotul vechiu și modern al orașelor, graiurile rustice. În numeroase cazuri el reușește, prin constanta observare a creațiunii metaforice, a lămuri un mare număr de vorbe rămase până acum obscure sau rău interpretate, făcându-ne astfel să simțim imaginația pururea activă a poporului în materie de limbă.

Se poate afirma că niciun învățat până astăzi nu ne-a făcut să pătrundem așa de adânc în inteligența populară. De-abia acum ne dăm seama cât de mult etimologiștii au ignorat vitalitatea limbei.

Un aer curat pătrunde în cabinetul savantului. Penibilele reconstrucții de „tipuri” dispar ca prin farmec. Aceeaș problemă lingvistică, complicată de o știință exclusiv cărturărească, se prezintă bunului simț în modul cel mai simplu și natural.

Cartea lui Șainean e într’adevăr o reacțiune a bunului simț

în contra unei erudiții pretențioase și superflue. Această lucrare are asupra cititorului o influență binefăcătoare, liberându-l de rutină și îmboldindu-l în calea realităților lingvistice. Se poate prezice operei sale că va exersa o acțiune fecundă asupra dezvoltării filologiei romanice.

Eminentul romanist german Leo Spitzer, profesor la Universitatea din Marburg, a consacrat ultimei lucrări a lui Șaineanu o dare de seamă amănunțită, din care extragem următoarele (*Litteraturblatt für romanische und germanische Philologie* din 1927, col. 27 până la 36) :

Această operă constituie o dată marcantă în domeniul cercetărilor etimologice ale romaniștilor; ea dă o nouă orientare metodelor actuale pentru a explica originile cuvintelor.

Citirea-i exercită o acțiune eliberatoare și copleșitoare totodată: eliberatoare, prin străduința neobosită cu care autorul descoperă insuficiențele cercetărilor actuale; copleșitoare, prin scoaterea la iveală a numeroaselor erori împărtășite de generații întregi (printre cari și a noastră).

Scrisă cu o strictă obiectivitate, opera-i urmărește cu o calmă ironie șovăirile și contradicțiile metodei etimologice curente, a căror fragilitate o demonstrează cu ajutorul unor materiale de o bogăție uimitoare.

Criticul neprevenit va trebui să recunoască justă teza autorului: ea rezidă în termenul *indigen*, care dă titlului o semnificație specială. Sainéan dovedește cum etimologiiștii noștri, scrutând originile limbii franceze, nu se gândesc nicidecum la forța-i creatoare. Ei preferă să derive vorbele franceze din tipuri imaginare induse dintr'o latină, galică sau germanică fantezistă, în loc de a recurge la franceza însăși, chiar și mai ales la cuvintele a căror istorie, geografie și mediu social indică fără doar și poate o provenință indigenă.

Autorul trece într'o revistă critică pe reprezentanții cei mai de frunte ai metodei reconstructive: pe un Meyer-Lübke, pe un Antoine Thomas, pe un Schuchardt, făcând pretutindenea să reiasă etimologiile lor artificiale și ușurința deplorabilă cu care dânsii admit entitățile verbale.

Călăuzit de autor, îi cade cuiva ceața de pe ochi: toate dicționarele etimologice vor trebui să-și revizuiască articolele, ținând seamă de părerile sale.

Factorii indigeni studiați de Sainéan revelează o forță creatoare neîncetată a masselor populare și, percurgând cele o mie de pagini ale operei sale, parcă auzi beția orgiastică a geniului creator al limbei, o țîșnire de puteri proaspete cari trădează o forță primordială de o ne mai pomenită vitalitate.

Intr'adevăr, în opera lui Sainéan dăm de o franceză vie și renovatoare, iar nu de o franceză moartă și deja cristalizată. Filologia romanică nu-și va mai pierde timpul a se adăpa la izvoarele de mult secate ale graiului, ci, mulțumită autorului, investigatorul va putea descinde în mijlocul acestor resurse deapurarea împropătându-se și a se înviora la acest izvor nesleit al sufletului național.

Programul lui Sainéan poate fi astfel rezumat: Dați limbilor romanice ceea ce le aparține. Opera-i monumentală e, dela un cap la altul, o mărturie constantă despre necesitatea de a se recurge la forțele creatoare ale graiului.

Cum procedează autorul în practică, când e vorba de a se cerceta originea unei vorbe? El caută mai întâi în însăși franceza, înainte de a rătași în depărtare. Datele și mărturiile textelor sunt pentru dânsul mai importante și singurele reale în raport cu inducțiunile trase din forme ipotetice sau „tipuri”, anume imaginate în serviciul unei etimologii.

Autorul nu renunță la problemele colective (*Massenprobleme*), dar le cercetează pornind asemenea dela franceză, iar nu considerându-le ca reflexul unei forme primordiale închipuite, al unui *tip*: massa lexicologică, urmărită în timp și în spațiu, oferă ea însăși convenita soluțiune.

Conducându-se de principii atât de fecunde, nu-i de mirare că Sainéan a rezolvat un mare număr de vorbe, cari până acum au scăpat investigației etimologice.

Opera aceasta constituie o frumoasă încoronare a unei activități filologice de peste un sfert de secol. Autorul a aprofundat, rând pe rând, limba criminalilor (*Argot Ancien*, 1907—1912), a studiat sub raportul lingvistic și sociologic graiul capitalei (*Langage parisien*, 1920), a ridicat un monument filologic Renașterii (*Langue de Rabelais*, 1923).

Ultima-i operă, *Les Sources indigènes* (1925), rezumă toată munca-i filologică. Ca în finala unei simfonii se împletesc într'însa toate *leitmotivurile* activității autorului: folklor, semantică, creațiune metaforică, limbi speciale și tehnice, graiuri provinciale și rustice, franceza din Evul mediu și din epoca Renașterii — un măreț omagiu adus patriei adoptive și celui mai mare al ei filolog, lui Gaston Paris.

Cunoscutul romanist olandez J. Salverda de Grave profesor la Universitatea din Amsterdam, într'un memoriu apărut în *Comunicările Academiei regale* (Seria A, No. 4, Amsterdam, 1926) se exprimă astfel:

Les Sources indigènes sont une oeuvre d'une haute im-

portance documentaire, digne de l'éminent auteur de tant de travaux sur l'origine des mots français. Notre exposé servira à mieux faire connaître les richesses de l'important et très suggestif travail de M. Sainéan.

Pe de altă parte, romanistul englez, F.-S. Shears, scrie următoarele în *The Modern Language Review* (t. XXII, p. 472—474):

Cum se putea aștepta dela lucrările autorului, *Les Sources Indigènes* sunt o operă magistrală bazată pe o cunoștință intimă a limbii franceze istorice și dialectale. Ea constituie publicația cea mai însemnată asupra lexicografiei franceze din ultimele decenii.

Incheiăm cu aceste cuvinte ale prof. Gerhard Rohls din Tübingen (în *Zeitschrift für französische Sprache und Litteratur*, t. XLIX, 1926, p. 171):

Opera lui Sainéan face epocă în domeniul Etimologiei. Ea constituie o reacțiune binefăcătoare în contra procedurilor savante de reconstruire a romaniștilor. Ea pune forțele creatoare ale limbii în centrul oricărei investigații etimologice. Dicționarele etimologice în curs de publicare vor trebui să ție seamă în modul cel mai larg de prețioasele cercetări ale autorului, alminteri riscă să fie înapoiate dela apariția lor.

Un al treilea și ultim volum — **Recherches complémentaires** — se află sub presă și va apare la începutul anului 1929, an ce coincide cu a LXX-ea aniversare a autorului. Amănuntele date acolo, în *Histoire de mes ouvrages*, completează cele coprînse în aceste pagini.

Această operă însemnată deschide etimologiei perspective noi și un orizont aproape nemărginit. Ea reprezintă sinteza intelectuală a unei întregi vieți laborioase și formează o concluzie demnă de vasta activitate a lui Sainéanu.

A PATRA SECȚIUNE

DIVERSE

Vom grupa sub această rubrică restul scrierilor lui Șăineanu, cari n'au putut fi inserate sub rubricile precedente :

I. — SCRIERI OCAZIONALE

52. — Cum vorbim. Conferință rostită la jubileul Ateneului de G. I. Ionnescu-Giion și însoțită de scrisorile d-lor A. I. Odobescu, B. P. Hasdeu, L. Șăineanu, D. Xenopol, T. D. Speranția, A. I. Ciurcu, București, 1891, p. 37—47: Scrisoarea d-lui prof. L. Șăineanu.

53. — Lui Titu-Maiorescu. Omagiu, București, 1900: L. Șăineanu „Jocul păpușilor și raporturile cu farsa Caraghioz“.

Acest studiu a fost utilizat de orientalistul german G. Jacob, în monografia-i *Das türkische Schattentheater* (Berlin, 1900) și tradus în nemțește de Kunos, în *Revue orientale pour les études ouralo-altaïques* (Budapest, 1900), p. 140—144. Ea apăru deasemenea în franțuzește în *Revue des traditions populaires* a lui Sébillot (cf. No. 33).

54. — O Carieră filologică (1885—1900). I. *Istoricul unei împământeniri, Memoriu auto-biografic*, București, 1901, VIII, 96 pagini. Apărut și în traducere franceză: *Une carrière philologique en Roumanie. Les péripéties d'une naturalisation*. Mémoire autobiographique, Paris, 1901 (Larousse), VIII, 56 pages.

Am expus mai sus origina acestei broșuri și răsunetul ce a produs la apariția-i în țară și mai ales în străinătate. ¹⁾

1) Aci e locul de menționat cele câteva articole biografice publicate asupra lui L. Șăineanu, în țară și în străinătate:

Familia din Oradea-Mare, Nov. 1895, articol semnat de Iosif

II. — PERIODICE

55. — Convorbiri literare, Iași, 1867 urm. Director Iacob Negruzzi :

Anul 1887 : Filosof-firosocos, cum consideră poporul știința (p. 293—296). — O pagină din istoria medievală: Căpcăn, Căpcăun, Cătcăun (p. 413—420). — Jidovii sau Tătarii sau Uriășii, excursiune istorico-linguistică (p. 521—528). Aceste trei studii au fost înserate în *Studii folklorice* (1896), iar primul și ultimul apărură în revista franceză *Romania* din 1889.

Anul 1888: Zilele Babei și legenda Dochiei (p. 193—220). — Legenda meșterului Manole la Grecii moderni (p. 669—682). (Cf. mai sus No. 20).

Anul 1892 : Elementele române în limbile străine (p. 127—143). Acest articol trecu în *Studii folklorice* (1896).

Anul 1900 (Director : Ioan Bogdan) conține Introducerea la *Influența orientală*, publicată succesiv în numerele 5 până la 12.

56. — Revista Nouă, București, 1888. Director B. P. Hasdeu :

Anul II, 1889: Limba română în Occident (p. 429 urm.).

Anul III, 1890 : Starea Țărilor române (p. 19 urm.). — Linguistica contemporană (p. 148 urm.). — Poliglotie și poligloți români (p. 223 urm.). — Azia sau Europa (p. 453 urm.).

Anul IV, 1891 : Doi gramatici munteni (p. 446 urm.).

Anul V, 1892 : Curentul latinist (p. 41 urm.). — Ioan Eliade Rădulescu (p. 128 urm.). — Graiul fără cuvinte (p. 447 urm.). — (Cu Ionescu-Gion și Hasdeu) *Eine Trilogie* (p. 206 urm.)¹⁾

57. — Noua Revistă Română, Director C. Rădulescu-Motru :

Anul 1899, No. 8 : Nastratin Hogea.

Anul 1901, No. 27 : Răspunsul meu d-lui Iorga. — No. 28 : In jurul unui Dicționar (privire critică retrospec-

Vulcan. — Dim. Rosetti, *Dicționarul Contemporanilor* (1800—1898), București, 1898. — *Noua Revistă Română* (din 1901, p. 320—322), de Marin Dimitrescu. — *Enciclopedia Română*, t. III, 1904. p. 868 (Diaconovich).

La Tradition, de 1901, Galerie traditionniste, par H. Carnoy, p. 247—249. — *Nouveau Larousse Illustré*, t. VII, p. 456. — Georges Brandes. *Scieri* (în limba daneză), t. XI, p. 477—481.

1) A se vedea replica lui W. Rudow, în al său *Nachtrag zur Geschichte des rumänischen Schrifttums*, Leipzig, 1894.

tivă). — Al doilea și ultimul meu răspuns d-lui Iorga. — No. 30 : Cum se alcătuește un vocabular (D. Manliu și *Dicționarul Universal al limbii române*).

58. — *Zeitschrift für romanische Philologie*, dirijată pe atunci de răposatul Gröber: „Notes d'étymologie romaine“, trei serii (t. XXX—XXXI, 1906—1908).

III. — TRADUCERI

59. — *Lamartine, Iov*. — Traducerea acestui elocvent studiu al ilustrului poet apăru în ziarul *Fraternitatea* (1880) împreună cu alte comentare ale acestui poem biblic.

60. — *James Darmesteter, Coup d'oeil sur l'histoire du peuple juif* (Paris, 1881), tradus și publicat în *Anuarul pentru Israeliti* (1883), preces de o introducere.

61. — *Shakespeare. Vieța și scrierile sale*, după James Darmesteter, Craiova, 1898.

Acest volum e primul și unicul, apărut dintr'o serie intitulată *Oamenii de geniu, Colecția Samitca*, destinată a face succesiv cunoscute la noi numele celor mai iluștri reprezentanți ai literaturii universale : Shakespeare, Goethe, Molière, Cervantes, Dante, Homer. Proiectata colecție era precedată de aceste rânduri :

„Literaturile cele mari posed câte o individualitate cu totul superioară, care personifică într'însa geniul intelectual al poporului căruia aparține. Un asemenea mare scriitor rezumă o întreagă epocă literară și reprezintă în acelaș timp punctul cel mai înalt al evoluțiunii în cutare sau cutare gen al literaturii naționale. Rari, foarte rari sunt acești eroi ai spiritului omenesc, cari au știut să se ridice la înălțimi ideale și să ne lase opere, ce deapurarea vor rămânea modele neperitoare și incomparabile.

„Pe orizontul literaturii universale strălucesc ca astre de întâia mărime numele nemuritoare ale unui Homer, Dante, Shakespeare, Cervantes, Molière și Goethe. Epopea nu cunoaște nume mai mari decât ale lui Homer și Dante, tragedia e toată în Shakespeare, comedia în Molière și romanul în Cervantes; iar Goethe, prin pornirea-i către universalitate, reprezintă poezia însăș sub toate formele ei.

„Cunoașterea vieții și operelor fiecăruia din acești mari scriitori este cea mai bună introducere în literatura însăș și cea mai folositoare îndrumare la citirea și gustarea scrierilor lor.

„Conduși de această idee, ne am propus a oferi publicului și în special tinerimii școlare, sub titlul „Oamenii de geniu”,

o serie de biografii ale marilor scriitori, care să conție, pe lângă o schiță asupra vieții lor, o analiză amănunțită a activității lor literare cu extragerea pasajelor celor mai frumoase din scrierile lor, pasaje traduse românește după textele originale. Fiecare din aceste biografii, prelucrate după studiile cele mai recente, va da portretul autorului și la sfârșit o notiță biografică despre traducerile românești (și cele mai bune traduceri străine) ale scrierilor sale”.

Putem acum îmbrățișa dintr’o privire totalitatea scrierilor cari au ieșit din fecunda până a lui Lazăr Șăineanu.

Făcând abstracție de publicațiile juvenile și de cărțile didactice — cu toate că și unele și altele numără câteva lucrări de merit — Șăineanu a parcurs în genere căi noi, nebătute încă în țară până la dânsul (*Semasiologia, Studii folklorice*), sau a clădit opere de o valoare durabilă (*Basmemele, Influența Orientală*), cari nu-și au seamă în Occident.

Stabilit apoi definitiv la Paris, cu toate enormele greutăți ce orice nou venit întâlnește fatal într’un mediu superior în cultură, el a izbutit totuș, mulțumită unei răbdări de fier și a unei rare energii, să lase urme intelectuale în mai multe direcții. A stabilit pe baze științifice studiul istoric al Argotului, lărgindu-i sfera și urmărindu-i ramificările până în zilele noastre. A ridicat graiului parizian un monument de răbdare și de știință filologică. Prin studiile sale fundamentale asupra *Limbii lui Rabelais*, a legat numele său de al celui mai genial scriitor al Renașterii. În fine, prin *Les Sources indigènes de l’étymologie française*, el a deschis etimologiei franceze și celei romanice perspective noi și fecunde.

Un academician francez, regretatul Arthur Chuquet, după o dare de seamă entuziastă a operei *Le Langage parisien au XIX-e siècle*, termina astfel: „*L’auteur offre son livre à la France, sa patrie intellectuelle, et avec nous, tous les Français l’assureront de leur reconnaissance.*”

Când soarele echității va lumina și la noi intelectul șovinist, se va găsi desigur un academician român, liber de prejudecăți și de pasiunile zilei, care să repete nobilele cuvinte ale colegului său francez, în onoarea filologului român, care a consacrat țării sale de naștere anii cei mai eroici ai activității sale.

A N E X E

I

CURS DE FILOLOGIE COMPARATIVĂ

Însărcinat a suplini pe Hasdeu la catedra-i dela Facultatea de Litere, Șaieanu a ținut în curs de doi ani (1890—1892) prelegeri foarte frecventate. Am găsit, printre note, următorul tablou de conferințele lingvistice ținute în primul an al cursului său. El va putea da o idee de extensiunea și varietatea materiilor tratate în cele două serii de conferințe ebdomadare.

A. — ISTORICUL LINGUISTICEI

1. Lingvistică și poliglotie. — 2. Lingvistică și filologie. — 3. Inceputurile lingvistice. — 4. Lingvistica la Indieni. — 5. Lingvistica la Greci. — 6—7. *Cratylus* (două conferințe). — 8. Lingvistica la Romani. — 9. Origina limbii. — 10. Creștinismul și evul mediu. — 11. Leibnitz și colecțiile de *Tatăl nostru*. — 12. Limbă filosofică. — 13. Limbi artificiale. — 14—15. Volapük (2 conferințe). — 16. Hervas. — 17. Adelung. — 18—20. Bopp (3 conferințe). — 21. Burnouf. — 22—23. Schleicher (2 conferințe). — 24. Contemporanii.

B. — GENERALITĂȚI

1. Analogia. — 2. Abuzul radicalelor. — 3. Determinism lingvistic. — 4. Circulațiunea cuvintelor. — 5. Elementul fiziologic și psihologic în evoluțiunea limbilor. — 6. Enantiosemie. — 7. Rotacism și apofonie. — 8. Dialecte române.

C. — LIMBILE CLASICE

Limba greacă: 1. Caracterul ei. — 2. Alfabetul doric. — 3. Accentul. — 4. Diviziunea dialectelor. — 5. Pronunțarea diftongilor. — 6. Vocalismul. — 7. Sibilantele și spirantele. — 8—9. Greaca modernă ¹⁾ (2 conferințe). — 10. Dialectul laconian.

Limba Latină: 1. Caracterul ei. — 2. Origina alfabetului. — 3. Accentul. — 4. Dialectele italiice. — 5. Latina arhaică. — 6. Provincialisme în latină. — 7. Influența greacă. — 8. Categoriile de grecisme. — 9. Urme elenice în mitologia romană. — 10. Cronologia latinei vulgare.

Prelegerile din anul al doilea fură *Raporturile între Gramatica și Logica*, cari apărură acelaș an în volum (1891).

1) Pe verso al titlului cărții *Raporturile între Gramatica și Logica* (1891) se anunță: „În curând va apare *Limba greacă modernă*. Origina, formațiunea și evoluțiunea ei în legătură cu greaca antică și cu Știința limbei. Două prelegeri ținute la Facultatea de Litere din București”. — Lucrarea a rămas în stare de proiect.

II

CURS DE FOLKLOR BALCANIC

Şaineanu fusese autorizat în 1901 a face la Şcoala de Inalte Studii dela Sorbona o serie de conferinţe asupra Folklorului balcanic. In *Annuaire de l'Ecole des Hautes-Etudes (Section des Sciences religieuses)* din 1901—1902, p. 47, citim asupra acestui curs următoarele amănunte :

Conférence de M. Sainéan sur le *Folklore de l'Europe orientale*. — *Le folklore balkanique dans ses relations avec la mythologie classique*: L'état actuel. — Importance des traditions populaires de l'Europe orientale au point de vue mythique. — Identité foncière des légendes classiques avec les contes populaires. — Bibliographie et méthode. — Les contes balkaniques étudiés dans leur fond et dans leur forme. — Eléments anthropologiques: métempsychoses et métamorphoses, animisme, croyances astrologiques, survivances. — Eléments ethniques: dualisme religieux, influences ethniques, coutumes locales, réminiscences historiques. — Le scénario des contes balkaniques: Personnages et lieux, agents auxiliaires et exploits, espace et temps, nombres, moyens de résurrection. — Forme linguistique des contes: Expressions métaphoriques, formules, dialogues et locutions stéréotypes. — Examen critique des différentes théories d'exégèse mythologique.

M. Adamantios, elève titulaire de la section, a fait en outre deux leçons sur le folklore de l'île de Tinos (Grèce), spécialement en ce qui concerne le cycle des interdictions. — M. Chaillé a exposé les conclusions qui se dégagent de divers systèmes d'interprétation des faits habituels.

Nombre des inscrits: 9.

Elèves titulaires de la section: M. M. Adamantios et Graterolle-Montaubuc.

Auditeurs réguliers: M. Chaillé, Dr. Jarnik, Popovici, Roerich, Soldi, Mme de Cavaillon.

Lecția de deschidere, *L'état actuel des études de Folklore* (1902), s'a bucurat de o favoare generală.

Cursul a durat doi ani. Șaineanu își propuse cu acea ocazie să prelucreze în franțuzește *Basmele române* și a le prezenta ca teză de doctorat în Litere la Sorbona. Dar diferite împrejurări au împiedicat realizarea acestui proiect.

III

FILOLOGIE ȘI ORTODOXIE

(Notă manuscrisă)

I

În precuvântarea la noul *Dicționar al Academiei Române*, ce a început să apară în 1907, Sextil Pușcariu, ca să-și sprijine o etimologie personală foarte problematică,¹⁾ după ce citează pe Cihac „care nu era Român“, adaogă următoarele: „După Cihac veniră alți doi *străini*, d. Șaineanu și d. Alexi....“

Nu cunosc pe d. Alexi, cum nu cunosc nici pe improvizatului lexicograf al Academiei. Și cum de mulți ani studiile mele se află orientate în alte direcții, mărturisesc că am fost cam surprins să regăsesc în prefața unei publicații oficiale un ultim ecou al articolului 7 din vechea Constituție a României.

Eram nedumerit unde să culeg informații asupra acestui nou și autentic strănepot al lui Traian, când un fost coleg al meu dela Școala de Inalte Studii îmi atrase atenția asupra unei broșuri de dr. George Pascu, docent la Universitatea din Iași, intitulată *Beiträge zur Geschichte*

1) E vorba de *rână*, cu sensul de coastă sau lature („culcat pe o *rână*“, ANT. PANN), rostit în Moldova *râlă*, care ar fi reflexul latinului *ren*, rinichiu. Dar Pușcariu, după obiceiul său, nu citează niciun text anterior secolului al XIX-lea, nu sprijină sensul (absolut necunoscut) de „rinichiu“, care în toate limbile romanice e de genul masculin. Deci, o întreită obiecțiune: data modernă a vorbei, înțelesu-i pretins primitiv nicăiera constatată și genul masculin al lui *ren* în franceza și italiana.

Iată și părerea lui Tiktin (*Dicționar. v^o rână*): „Etimologia latină *rena* pentru *renes*, rărunchi, de unde regiunea rănichilor (Pușcariu), foarte contestabil“.

der rumänischen Philologie (Leipzig, 1820)¹). Și iată ce se poate citi la pagina 52:

„Pușcariu e născut la Brașov, unde frecventă clasele liceale, ce le absolvî în 1895. În 1899, la vârsta de 22 de ani, publică la Lipsca o disertație *Despre diminutivele românești*. Până atunci el nu avu încă timp să se desbere de jargonul (*sic!*) maghiaro-român, de care uzează cei mai mulți Transilvăneni, și care e caracterizat între altele prin aceea că posedă un vocabular defectuos și nesigur. Astfel până la 1899, Pușcariu nu și-a însușit în mod suficient limba românească a Regatului. Așa se înțelege cum Pușcariu citează, în disertația sa, vorbe românești false ca formă și ca sens”.

Admirați acum logica șovinistă ! Un Șaineanu, născut în Ploiești, din părinți și străbuni pământenii, care a trecut prin toate școalele țării, dela cursul primar până la Universitate, unde avu ca dascăli pe cei mai luminați bărbați ai neamului, Șaineanu e străin ; iar un Pușcariu, născut la Brașov, și vorbind (după expresia compatriotului său dr. Pascu) un „jargon maghiaro-român“, e neaș *rumun* (cum zicea răposatul rege Carol) !

De atunci Pușcariu a publicat, într'o colecție de manuale universitare de filologie romanică, un *Dicționar etimologic al elementelor latine în limba română* (1908). Dintre diferitele ramuri ale lexicografiei române, o asemenea lucrare era cea mai ușoară de întreprins după magistrala *Istorie a limbei române* de Ovid Densușianu (1903).

Și totuș cartea lui Pușcariu nu-i decât un simplu inventar în ordine alfabetică, inventar pe care nu-l însuflețește niciun text istoric, nicio explicație cronologică sau geografică. E un simplu catalog, alcătuit după calapodul seminariilor germane, în care derivațiile originale revin lui Densușianu sau altor amici, ale căror comunicări orale autorul avu naivitatea a le însera fără demonstrațiile corespunzătoare.

Nimic nu poate dovedi sterilitatea actuală a studiilor filologice în țară ca faptul de a se fi încredințat noul *Dicționar al Academiei Române* unui tânăr fără experiență și care n'a dat până acum nicio probă serioasă de o adevărată activitate științifică²).

1) De atunci a apărut aceeaș broșură prelucrată în franțuzește sub titlul *La philologie roumaine* etc., Leipzig, 1923.

2) Ovid Densușianu, în *Viața nouă*, vorbind de *Dicționarul* acesta, dovedește că Pușcariu este incapabil de a da

În Occident, dicționarele naționale au fost întotdeauna încoronarea unei întregi vieți consacrate științei, ultima operă a unei cariere bogată în muncă și în experiență. Așa, bunăoară în Franța, Littré a publicat *Dicționarul* său la o vârstă înaintată, iar *Dicționarul* lui Arsène Darmesteter n'a apărut decât după moartea sa.

La noi chiar, această misiune a fost confiata unor bărbați cunoscuți printr'o activitate îndelungată. După un Hașdeu și un Philippide, juvenilul¹⁾ Pușcariu!

În fine, iată-l proclamat lexicograf oficial. Spre a-și drapa nulitatea, Pușcariu găsi de cuviință să ponegrească pe toți aceia cari au binemeritat de filologia română, fără însă de a fi nici pravoslavnicii nici brașovenii: *C'est de Brasso aujourd'hui que nous vient la lumière!*

Această transferare a politicianismului în domeniul filologiei nu denotă ea oare o lipsă totală de probitate intelectuală ?

II

De când s'a comis această profanare, uraganul declanșat de războiul mondial a surpat din temelie împărăția și regate, cari au desprețuit echitatea și au călcat în picioare justiția. La acel *memento mori* pentru neamurile asupritoare, searbădul articol 7, care compromitea bunul renume al Țării, s'a spulberat ca o frunză îngălbenită de vremuri.

Și cu toate acestea, în anul mântuirii 1921, un alt dascăl, Gheorghe Adamescu, harnic muncitor pe terenul didactic, a găsit cu cale să pășească pe urmele unui Pușcariu. În cartea-i *Contribuțiune la bibliografia românească* (fascicula I), *Istoria literaturii române* (1520--1920), publicație de altfel interesantă și plină de informații folositoare, autorul consacră o notiță fiecăruia din reprezentanții filologiei române. Dintre cei dispăruți, el enumeră lista operelor unui Laurian și Maxim, a unui Lambrion și Hasdeu, iar dintre cei în viață, menționează pe Ovid Densusianu și pe... Sextil Pușcariu.

Și atâta tot ! Nici o notiță despre Cihac, Gaster, Tik-

definiția cuvintelor în românește și că le traduce greșit în limba franceză, că nu citează multe texte importante, că face citațiile după Hașdeu, pe care îl transcrie la fiecare pas, că dă drept forme reale erori de tipar, că scurtează, uneori denaturând și sensul, citațiile autorilor. etc. (*Viața nouă*, 1 Aprilie, 15 Aprilie și 1 Mai (1908), vol. IV, p. 65—72, 85—88, 107—111).

1) Aceste rânduri au fost scrise în 1907.

tin și Șaineanu. Aceștia se văd excluși din panteonul național, nunași și numai fiindcă nu aparțin ortodoxiei.

Și cu toate acestea Patria azi întregită poate cu drept cuvânt să fie mândră de așa o pleiadă de filologi în scurtul interval de un pătrar de secol (1870—1900). Nici Franța n'a posedat, în acelaș interval de timp, ca somități filologice, alături de un Littré și Gaston Paris, decât pe unicul Arsène Darmesteter.

Fiecare din acești filologi români au dăruit patriei câte o operă marcantă: *Dicționarul etimologic* al lui Cihac a rămas până astăzi unica sinteză a etimologiei române; Gaster a brăzdat pentru prima oară câmpul întreg al literaturii populare; studiile fonetice și opera lexicografică ale lui Tiktin sunt universal apreciate¹; iar Șaineanu, prin a sa *Influența orientală*, a ridicat limbei române un adevărat monument.

Și cum a răsplătit Tara munca fecundă și fecundătoare a acestor meritoși fii ai neamului? Ea a lăsat pe Cihac să moară în mizerie într'un orașel elvețian; a tolerat ca Dimitrie Sturdza²) să expulzeze pe Gaster, ca Șaineanu să-și ia lumea în cap după infamiile săvârșite împotriva-i, și ca Tiktin să ducă o viață prubeagă până la adânci bătrâneți!

Toate bune, dar *caveant consules!* Până acum un singur domeniu rămăsese neatins de molima șovinismului, domeniul științei. Și acum niște nechemați se încearcă să profanzeze și acest patrimoniu intelectual al întregului neam!

România-Mare cată să veghieze cu scumpătate ca acele *templa serena* să rămână deapururea ferite de patimile zilei și să stigmatizeze pe cei cari atentează la gloria-ia cea mai pură, la mărirea intelectuală a românismului.

Caveant consules! Știința ignorează pravoslavnicii și nepravoslavnicii; ea nu cunoaște decât oameni de valoare și mediocrități... Altminteri ne vom întoarce la crezul șovinist împărtășit de Pușcariu și de Adamescu, crez astfel formulat acum o jumătate de secol de un profesor obscur,

1) Academia Română a acordat, în 1926, un premiu de una sută mii lei *Dicționarului român-german* (1895—1925) de H. Tiktin, care i-a consacrat o mare parte a vieții sale.

2) Acest patriot *pur sang*, după ce a trădat pe Cuza-Vodă și calomniat mișelește pe Domnitorul Carol, nu vedea în juru-i decât trădare și trădători. Și, o Nemesis! după războiul mondial, feciorul său, colonel în armata română, a fost condamnat la moarte pentru crimă de înaltă trădare împotriva Patriei!

Nicolae Ionescu, dela Universitatea din Iași: „Dobitoc să fie, dar să fie dobitoc național“.

III

Intre anii 1898 și 1908 apăru la Sibii *Enciclopedia Română* sub îngrijirea d-lui dr. C. Diaconovich. Această publicație are meritul netăgăduit de a fi prima de acest fel în literatura noastră didactică ; ea are un merit și mai însemnat de a fi suscitată un mare număr de specialiști, cari au îmbogățit-o cu contribuțiile lor personale.

Afară de aceste elemente originale, fondul *Enciclopediei* e constituit de materiale luate din celelalte lexicoane de conversație nemțești. În răsfoirea ei, am fost izbit de două particularități cari merită a fi relevate.

CRITERIU ORTODOX. — Spiritul ce animă această publicație, sau mai bine zis ce animă pe editorul ei, d. dr. Diaconovich, nu e cel științific, ci cel pravoslavnic. Valoarea intelectuală a celor născuți în afară din sânul ortodoxiei e apreciată, nu după meritul lor real, ci după accidentul nașterii sau după aparența lor confesională. Acest mod de a judeca ne transportă cu secole înapoi, când concepția simplistă și medievală a clerului domina, la popoarele civilizate, toată dezvoltarea lor intelectuală. Astăzi, învățații din Occident s'au emancipat de mult de aceste vederi unilaterale, pe cari cu părere de rău le-am constatat dela un capăt la altul al *Enciclopediei Române*.

Câteva exemple vor fi de ajuns spre a caracteriza această mentalitate medievală.

La articolul *Gherea*, citim : „Imitând pe criticul evreu Brandes, Gherea susține...” Dar Brandes, discipolul cel mai original al lui Taine, e critic danez..., și chiar dacă am admite un moment această caracteristică confesională, atunci de ce dr. Diaconovich nu e consecvent ? De ce nu califică dânsul după aceeaș normă pe Taine de „filozof și scriitor creștin sau catolic” ? De ce nu specifică, la propriul său nume, „publicist” *drept credincios* sau *pravoslavnic* ?

Nu doară că epitetul de *evreu* ar fi injurios : poporul care „a dat lumii un Dumnezeu și o morală”, nu-i tocmai de desprețuit ; dar criteriul confesional nu are ce căuta într'o publicație cu tendințe științifice.

Iată alte două exemple :

La articolul *Gaster*, citim : „erudit, de origine israelită, născut în România...”, iar la *Șaineanu*: „filolog de

origină evreu, născut la Ploiești...“ Dar pe de altă parte, Bréal e desemnat ca „filolog francez, născut în Landau...“, și *Darmesteter*, ca „filolog francez, născut la Chateau-Salins...“

Intr'adevăr, primele două notițe, aparținând d-rului Diaconovich, poartă urmele preocupărilor sale bisericești ; iar celelalte două, transcrise după Brockhaus sau alt lexicon, au un aspect modern și degajat de spiritul ortodoxiei.

La dr. Diaconovich această procedură denotă o lacună a intelectului, o adevărată infirmitate a minții, care îl face incapabil a discerne între două elemente absolut independente: meritul individului și origina-i confesională.

Dar iată ceva mai grav :

PLAGIARE.— Insufletit de aceste sentimente bisericești, d-rul Diaconovich observă cu sfințenie regulile de probitate intelectuală față cu cei pravoslavnici, dar nu se crede obligat a ținea seamă de acele principii elementare față cu cei, „de origină evrei“. Nu că se abține de a trage folos din munca lor ; din potrivă, și-o însușește pe dea întregul fără a pomeni măcar de numele autorului sau de titlul cărții sale. Iată despre ce-i vorba :

Enciclopedia română e mai mult un dicționar real decât un vocabular propriu-zis. Totuș, d-rul Diaconovich a fost nevoit să înregistreze un număr de vorbe de ordine mai ales culturală sau istorică. El a recurs pentru explicarea acestora la următoarele două lucrări: la *Etymologicum Magnum* pentru litera *A* și o parte din *B*, și la *Dicționarul Universal* pentru întreaga publicație. Dar pe când face mențiune, la tot pasul, de opera lui Hașdeu, chiar când extrasele-i sunt de 2—3 rânduri ¹⁾, dr. Diaconovich se ferește de a cita *Dicționarul Universal*, cu toate că-i împrumută vorbă cu vorbă definiții dela un capăt la celalt al *Enciclopediei*.

Autorul acestor rânduri n'are obiceiul să acuze cu ușurință. Voiu dovedi plagiatul în toată goliciumea-i. Dar spațiul fiind restrâns, mă voiu mărgini a da câteva specimene caracteristice, trimitând pe cititor la celelalte articole, cari sunt textual reproduse din *Dicționarul Universal*.

Să începem cu numele proprii. Iată două mostre de modul cum d-rul Diaconovich a utilizat datele corespunzătoare din cartea noastră :

1) Cf. articolele: acaret, adulmeca. Andrea, anghină („stofă“) aprod. arar, argea, etc.

Dicț. Universal (1896)

Adam-Klisi m. sau *Biserica lui Adam*, cătun în plasa Megidie din județul Constanța, renumit pentru anticitățile sale; *Turnul dela Adam-Klisi*, mare movilă (de peste 15 m. înălțime și 10 m. lățime), pe care se văd chipuri de legionari romani luptându-se cu barbarii.

Arab-Tabia f. (*Fortăreața Arabilor*), numele unui platou întărit cu redute spre S. E. de Ostrov, în județul Constanța, ocupat de oștirea română în 1878.

Editorul definește astfel delictul în chestiune : „*Plagiat*, furt literar, științific sau artistic. Nu trebuie confundat cu imitațiunea, cu asemănarea întâmplătoare sau împrumutul mărturisit al autorului. Plagiatul se poate constata și urmări prin lege, numai *când și ideile și forma sunt identice cu ale autorului anterior*“.

E tocmai cazul de față, cum și al citatelor ce urmează :

1. — Datini și eresuri:

Dicț. Universal (1896)

Sorcovă f. rămurică îmbrăcată cu flori de hârtie diferit colorate cu care umblă în ziua de Anul nou copiii dela 6—10 ani, rostind o scurtă felicitare.

Turcă f. mască cioplită de lemn, tocmai ca un cap de cerb cu panglici, mărgelile și clopoței, cu care umblă copiii de Crăciun.

Encicl. Română (1898)

Adam-Klisi, cătun în j. Constanța, pl. Megidia, renumit pentru anticitățile ce se găsesc acolo și mai ales pentru *Adam-Klisi* (15 m. înalt și 10 m. gros), pe care se văd chipuri de legionari romani luptându-se cu barbarii.

Arab-Tabia fortăreața Arabilor), platou întărit cu redute spre sud-est de Ostrov în jud. Constanța (Rom.)... ocupat de oștirea rom. în 1878.

Encicl. Română (1898)

Sorcovă, un băț împodobit cu flori de hârtie. În România colindă la anul nou copiii de la 6 până la 10 ani cu S., rostind și o felicitare scurtă.

Turcă 1), mască cu cap de cerb, decorată cu panglici, mărgelile și clopoței, cu care umblă copiii la Crăciun.

1) Dr. D. Diaconovich tipărește greșit *Turcă*, confundând vorba cu *țurca*, căciula muntenilor, altă vorbă plagiată din acelaș *Dicționar*.

A se vedea de asemenea : călușari, costandă, drago-bete, samcă, uncrop.

2. — Vorbe istorice :

Bejenle f. 1. fuga dinaintea dușmanului; 2. în special, fuga poporului la munți după învingerea eteriștilor de către Turci (1821): *din vremea bejeniei* AL.; 3. roirea albinelor din stup: *vezi bejenii de albine* EM.

Cârjallu m. 1. tâlhar : *de mă găsea, mă hăcuia Cârjaliul* AL.: 2. pl. cete de tâlhari turci, disciplinate militărește de Pasvantoglu, cari năvăliră în a doua jumătate a secolului trecut în țările învecinate (Serbia, Bulgaria și Oltenia), prădând și tiranizând pe locuitorii; ei au dispărut abia la începutul secolului nostru.

Bejenle, fuga dinaintea dușmanului, în special fuga poporului la munți după învingerea eteriștilor de către Turci (1821). Se zice și despre roirea albinelor.

Cârjallu, tâlhar ; *Cârjalii*, cete de tâlhari turci, disciplinate militărește de Pasvantoglu, cari năvăliră în a doua jumătate a secolului trecut în țările învecinate (Serbia, Bulgaria și Oltenia), prădând și tiranizând pe locuitorii; ei au dispărut abia la începutul secolului nostru.

Cf. deasemenea: Edeculê, Zavera. În articolul *bonjuriști*, dr. Diaconovich a combinat trei articole ale noastre: *bonjuriști, duelgii și pantalonari*.

3. — Cuvinte de ordine culturală, foarte numeroase și raportându-se la categoriile:

a) ierarhia civilă : cf. becer, boiernaș, caimacam și căimăcămie, cămăraș, sluger.

b) corpuri de armată și veche terminologie militară : cf. beșlii și beșliaga, bumbara și bumbașir, talpași, etc.;

c) dări: cf. bairam și bairamlâc, răsură, etc.;

d) veșminte de investitură: cf. cabaniță și cucă, caf-tan și ișlic;

e) termeni orientali: cf. bahmet, cafas, cazacliu, ceardac, hagiu.

4. — Imprumuturi din limba modernă și anume:

a) locuțiuni proverbiale : cf. Holbură (satul lui) ;

b) vorbe uzuale : beșicată, beteală, betelie, boccea, bocceală, braghină, burduf, burtă-verde, căci, păpușarie, stârv, etc.

Plagiatul, cum se vede, e manifest, palpabil și nu admite nicio circumstanță atenuantă. Cel mult, dr. Diaconovich ar putea găsi un predecesor demn de dânsul în răposatul pedagog I. Manliu, care, cu câțiva ani înainte, comisese acelaș delict ¹⁾).

Oricum ar fi, mentalitatea care îngăduie asemenea procedări neoneste, merită să fie stigmatizată. Dreptatea cere să adaogăm că avem aci de a face cu o importanță transcarpatină, care poartă pe fruntea-i pecetea șovinismului austro-ungar.

Am crezut de cuviință, în interesul moralității publice, a denunța aceste apucături neleale practicate sub masca ortodoxiei.

1) Vezi mai sus p. 54.

IV

ECOURILE UNEI BROȘURI

Am arătat în schița biografică impresia făcută în cercurile intelectuale din Europa de citirea fragmentului auto-biografic *O Carieră filologică* (1900). Afară de ecourile deja raportate, să cităm din mormanul de scrisori primite de Șaineanu din toate țările civilizate, următoarele trei provenind dela nume celebre în domeniul filologiei române.

Gaston Paris, ilustru romanist, administrator al Colegiului de Franța :

Collège de France

Paris, le 20 Mars 1901

Cher Monsieur,

J'allais vous écrire — bien tardivement — pour vous remercier de votre beau livre¹⁾, quand j'ai reçu la douloureuse histoire que vous venez d'écrire de la persécution dont vous êtes victime. C'est vraiment à n'y pas croire, et cela dénote d'ailleurs, comme vous avez bien voulu le rappeler, des prévisions qui me semblaient certaines. Je vous plains de tout coeur, et je regrette profondément pour votre pays le déni de justice dont il vient de se rendre coupable.

Ce que je ne comprends pas, c'est pourquoi c'est vous spécialement qui avez été victime des haines antisémites, puisqu'enfin on accorde à beaucoup de Juifs ce qu'on vous a refusé. Qu'allez-vous faire maintenant? Je vous serai reconnaissant de me le faire savoir, et vous pourrez être sûr que je serai heureux si je puis vous être utile à quelque chose.

Croyez, cher Monsieur, à ma vive sympathie et à mes sentiments tout dévoués. — G. PARIS.

1) E vorba de *Influența orientală*.

Ferdinand Brunot, profesor la Sorbona de Istoria limbii franceze :

Paris, ce 20 Mars 1901

Monsieur,

J'ai lu votre auto-biographie. Vous n'avez pas de peine à deviner mon impression. Je trouve monstrueux que, quand un homme a fait pour son pays des travaux du genre des vôtres, qu'il l'a ainsi servi et honoré, on se pose même la question de savoir s'il sera admis dans la cité sur le même pied que les autres, sous prétexte qu'il n'a pas la même origine religieuse. Il ne s'agit même pas qu'on lui refuse l'indigénat, le seul fait de le lui discuter est un crime contre la liberté et la civilisation.

Je vous assure de mes sentiments confraternels. — F. BRUNOT.

Kristofer Nyrop, profesor de limbile romanice la Universitatea din Copenhaga :

Copenhague, ce 27 Mars 1901

Cher collègue et ami,

J'ai été très heureux de renouveler notre connaissance et en même temps très affligé. J'ai lu la brochure que vous avez bien voulu m'adresser avec la plus vive sympathie pour vous et pour votre cause, si claire et si juste, et avec la plus profonde indignation de toutes les indignités et bassesses dont vous avez été la victime. Est-il possible que de telles choses puissent encore se passer dans un pays civilisé?

Je vous assure que je n'ai presque pas voulu en croire mes yeux, en lisant le récit si saisissant de vos controverses ou plutôt de votre martyre; vos ennemis perfides sont sûrs du mépris de tous les honnêtes gens. Vous avez combattu le bon combat, et je vous en félicite vivement; vous avez été vaincu, au moins préalablement, et je m'empresse de vous adresser l'expression de ma plus vive sympathie.

Dans de telles circonstances, les mots écrits ne disent pas grand'chose et sont bien froids, mais veuillez m'écrire si vous croyez que je puisse vous être utile de quelque manière et je serai tout à votre disposition.

Avec les meilleurs vœux pour vous, votre femme et votre fillette, je vous serre bien cordialement la main et vous prie de me croire votre tout dévoué. — KR. NYROP.

Ne oprim aci întrucât privește străinătatea.

În țară, cu tot cuvântul de ordin dat presei de a trece broșura sub tăcere, n'au lipsit totuș ecouri izolate.

Astfel *Curierul Olteniei*, din 23 Aprilie 1901, sub titlul de „Ilustrații săptămânale“, publică portretul lui Șaineanu, însoțit de aceste rânduri :

În numărul nostru de astăzi, dăm fotografia unui distins și apreciat scriitor, care, amărit de mizeriile ce i s'au făcut în această țară, a trecut fruntariile..

Lupta neleală ce unii ziși patrioți au dus contra d-lui Lazăr Șaineanu nu e o luptă demnă și corectă, ea e o luptă de invidie, o luptă de interes..

Lazăr Șaineanu se ridicase prea sus, acoperise cu meritele și cunoștințele lui speciale spoiala altora și trebuia lovit pentru ca, scârbit și desgustat, să plece, lăsând în urmă-i regretele oamenilor cari au știut să-l cunoască și să-l aprecieze.

Lazăr Șaineanu era o podoabă pentru literatura română, munca lui începuse a fi apreciată, iar el admirat și lăudat..

Lazăr Șaineanu, mai înainte de a părăsi această țară, a scris într'o broșură un memoriu auto-biografic, cum și „Istoricul unei împământeniri“, scriere menită să aducă mai târziu la lumină micimea de suflet a unora..

În numărul viitor 1), ocupându-ne de acest volum, vom arăta și părerea unor buni și distinși patrioți români..

Epoca, cu data de 12 Martie 1901:

D. Lazăr Șaineanu anunță, printr'o notiță publicată în ziarele bucureștene, că în curând d-sa va părăsi România, pentru a se stabili, cu familia sa, la Paris. Această hotărâre este, poate, singurul act din viața d-lui Șaineanu care va veni să sprijinească teoria aceluia cari au refuzat să-i acorde calitatea de cetățean român.

Noi recunoaștem că d. Șaineanu are motive să fie mâhnit.

D. Șaineanu s'a ocupat în mod foarte serios cu studiul filologiei române, — unele din studiile sale fiind chiar premiate de Academia Română. Aceste studii i-au asigurat un loc de frunte printre aceia cari s'au ocupat mai amănunțit și mai aprofundat cu studiul limbei românești, studiu pentru care a arătat „o rară aptitudine“, după cum s'a exprimat savantul nostru B. P. Hasdeu.

D. Șaineanu a crezut că sunt suficiente aceste merite pentru a dobândi calitatea de cetățean român, pe care o solicită în zadar dela 1886 încoace.

1) „*Curierul Olteniei*“ n'a mai revenit asupra evenimentului, nici asupra broșurei, probabil după un cuvânt de ordin dat din partea șefilor partidului craiovean.

D. Șaineanu nu trebuia să piarză răbdarea.

Nu trebuia să bage de seamă d. Șaineanu că alți foști coreligionari ai săi — bancheri, medici sau chiar simpli sam-sari — i-au luat înaintea, fiindcă niciodată diploma de cetățean nu a fost considerată ca un titlu de meritată valoare sau ca un pergament de natură a satisface amorul propriu al cuiva.

D. Șaineanu ne promite în curând explicații asupra hotărârei sale.

Explicațiile d-lui Șaineanu vor rămânea insuficiente pentru toți aceia cari, deși apreciază că d-sa are motive să fie mâhnit, socotesc totuși că un bun patriot, oricât ar fi de nedreptățit, nu poate găsi în nedreptatea ce-i se face un motiv determinant să-și părăsească țara. — T. P.

Noua Revistă Română din București, la care Șaineanu colaborase în ultimul an al șederii sale în țară, a publicat sub titlul : „D. Lazăr Șaineanu, activitatea sa filologică“, un articol semnat Marin Dimitrescu. (No. 30 din 1901, p. 320—322). Reproducem începutul și sfârșitul acestui articol :

Zilele acestea a părăsit țara unul dintre cei mai distinși învățați ai noștri, d. Lazăr Șaineanu, plecând adânc întristat că n'a putut să pătrundă în sânul cetățeniei române, deși împlinea toate condițiunile cerute de lege.

D. Șaineanu explică într'o scriere intitulată *Istoricul unei împământări* toate piedicile, ce a întâmpinat în dobândirea acestui drept.

Spre a ne putea da seama de valoarea bărbatului ce pierde țara românească, atât de săracă în oameni învățați, e de ajuns să spunem că, timp de 16 ani de când a început să scrie d. Șaineanu, a publicat vreo 12 opere de o reală valoare științifică...

Abia întors în țară în Iunie 1889, d. Șaineanu fu însărcinat de d. Hasdeu să-l suplinească la catedra de Filologie comparată, unde își asigură o reputație desărvârșită de profesor și învățat și-și câștigă un mare număr de admiratori printre studenți...

Sunt foarte puțini învățați români cari să aibă o viață intelectuală atât de continuă și de rodnică, ca aceea pe care ne-o manifestă d. Șaineanu în decurs de 16 ani. Și ceeace e de mirare, e că această muncă fără preget a fost dusă în mijlocul celor mai mari griji materiale și morale, ce a putut să îndure vreodată un om în viața lui.

Și după atâtea amarnice suferinți, în loc să-i se deschidă d-lui Șaineanu porțile mari ale cetățeniei române, pe care o

merită cum rar oameni o pot merita, este nevoit să pribegească din țara în care s'a născut și a trăit, la vârsta de 40 de ani trecuți, spre a-și căuta o nouă patrie mai ospitalieră și mai dreaptă decât a noastră. Și cu toate astea, d. Șaineanu, deși lovit în suflet de această neizbândă, nu manifestă niciun resentiment împotriva poporului român, ci din contră, în memoriul în care își ia rămas bun dela noi, d-sa zice: „Sufletul meu nu simte nicio urmă de amărăciune în contra neamului românesc, iar cultul limbei române căreia am consacrat entuziasmul tinerețelor și vigoarea maturității mă va însoți pre-tutindenea și-mi va înlocui patria pierdută”.

Acesta e bărbatul care a fost respins în atâtea rânduri a fi primit ca cetățean român. Acest refuz este un adevărat mister pentru noi profanii. În tot cazul, avem convingerea, că oricât de primejdios ar fi d. Șaineanu dacă ar deveni cetățean român, el, care nefiind cetățean, a dovedit că este o adevărată podoabă a științei filologice, nu vedem că s'ar periclită existența Statului român, acordându-i-se dreptul de cetățean.

De aceea țin să exprim d-lui Șaineanu în numele tuturor acelora cari au avut plăcerea să-i asculte cursurile universitare și să aprecieze bogăția cunoștințelor sale riguroase, precum și metoda științifică de care s'a servit în numeroasele sale opere, adâncă noastră părere de rău, că laureatul Universității noastre și premiatur în două rânduri al celei mai înalte instituții de cultură, Academia Română, nu s'a putut împământeni în țara noastră, atât de ospitalieră pentru alți muritori.

Totdeauna, drept slabă mângâiere, îl asigurăm, că suntem mișcați până în adâncul sufletului de chinurile morale, ce a îndurat în timpul cât a bătătorit calea Mitropoliei, și împărțăm din toată inima durerea ce l'a izbit.

MARIN DIMITRESCU

Din scrisorile ce-i se adresase din țară cu acea ocazie, reținem următoarele două :

T. A. Bădărău, profesor la Galați (9 Martie, 1901) :

Stimate domnule Șaineanu,

Vei fi surprins poate de rândurile de mai jos; n'am putut însă rezista îndboldului de a-mi exprima regretul, pentru pierderea ce suferă știința și țara prin plecarea d-tale. Știam mai dinainte meschinele calomnii, ce te-au înlăturat dela cetățenie; cunoșteam — pe cât e în stare a cunoaște un om

a cărui specialitate e diferită de a d-tale — meritele ce ai în filologia română; am citit și m'am folosit de lucrările d-tale, încât mi se umple sufletul de indignare, de chipul cum ai fost tratat de iubita mea țară.

Vei pleca, d-le Șaineanu, și nu ne vei blestema, după cum declari în istoria împământării d-tale, ce am citit azi, vei îndura mizeriile inevitabile unei expatrieri. Meritele d-tale vor rămânea însă și mințile cele mai întunecate vor regreta lipsa d-tale dintre noi, căci dacă se regretă isgonirea d-rului Gaster, care în definitiv nu a lăsat atâtea lucrări de domeniul tuturor ca d-ta; mai viu va fi regretul pentru acel care a contribuit atâta la înaintarea științei române.

Să nu crezi însă, că lași în urmă o țară în care nu vei avea recunoscători. Cei cari au luptat pentru d-ta, reprezintă numai o mică minoritate, față de cei cari îți recunosc meritele.

Nu vă doresc decât timpuri mai bune și recunoașterea serviciilor ce ați adus țării; deși, atât pentru noi cât și pentru d-ta, va fi cam târziu.

Primește, domnule Șaineanu, expresia celei mai vii păreri de rău pentru plecarea și a celei mai sincere admirațiuni.

T. A. BĂDARAU

Regretatul Pompiliu Eliade, pe atunci profesor la Facultatea de Litere din București (14 Martie, 1901):

Scumpe domnule Șaineanu,

Am primit cartea d-tale *O Carieră filologică* în momente în cari eram mai bine pregătit ca oricând să pricep suferințele altora. Am citit-o cu oarecare evlavie și rar scriere să mă fi mișcat atât.

Dumitale îți sunt dator ca profesor, ca om de studii, ca prieten. Nu voi uita niciodată splendidele lecții de filologie comparată ce ni le făceai acum zece ani, nu voi uita niciodată delicioasele momente pe cari le-am petrecut cu scrierile d-tale, pe când îmi pregăteam teza de doctorat; nu voi uita niciodată interesantele conversațiuni cu dumneata la Paris și nici bună primire pe care mi-ai făcut-o întotdeauna la Dumneata acasă, și Dumneata personal, și familia d-tale.

Va să zică, în tot dealungul carierei d-tale filologice, noi Români te-am făcut să suferi atât de mult! Va să zică scrierea d-tale din urmă e menită să slujească de armă puternică istoricului sever, care va schița odată starea sufletului românesc la sfârșitul veacului al XIX-lea! Va să zică, omul de valoare care s'a numit Lazăr Șaineanu, a fost prigonit între 1885 și 1900 de cei ce s'au născut pe acelaș pământ cu dânsul și apoi

silit, în numele principiilor creștine, să-și părăsească definitiv țara pentru care a lucrat atât!

Iertare, în numele tuturor câți sunt cu mine — și curagiu! Dar știu că, cu natura d-tale resemnată și activă, îți vei găsi o soartă mai bună oriunde! Și de aceea mai bine te fericesc că pleci dintre noi. Noi nu am ajuns, cu toată pretinsa noastră civilizație, să apreciem pe un Lazăr Șaineanu, — nu, noi nu suntem vrednici de dânsul.

Nu crede însă, scumpe maestre și scumpe prietene, că toată tinerimea instruită a țării gândește la fel cu persecutorii d-tale! Află că sunt mulți, cari, ca și mine, sunt indignați de nefericirile d-tale. Dumneata, care te ocupi în deosebi cu evoluția sufletului românesc, socotește acest fapt ca un progres enorm realizat la noi. Acum zece ani n'ai fi găsit nici zece mîmți în România, cari să fie de partea d-tale. Peste zece ani, cine știe! indignarea care azi se găsește numai în suflete, se va traduce în act. Poate mai repede decât crezi, se va lua o inițiativă în favoarea d-tale. Căci, cu mâna pe conștiință, d-ta nu ai fost niciodată străin de țară.

Primește salutările recunoscătorului d-tale student și prieten.

POMPILIU ELIADE

Insfârșit, reproducem următoarele rânduri ale d-lui Ioan Popescu, din *Românul literar și politic* din 9 Octombrie 1909 :

Lazăr Șaineanu ar trebui acuma să fie mai mult ca ori-când regretat.

Cine va succeda lui Hasdeu și cine lui Tocilescu? Locul lui Hasdeu a fost suprimat, iar al lui Tocilescu cui va fi dat? Cine va avea pregătirea trebuincioasă spre a înlocui pe iubitul magistru?

Când o țară are oameni de știință corecți, după cum e Șaineanu, ar trebui să aibă față de dânsii o altă purtare.

Care Ministru de instrucție va ruga pe amărîtul filolog să primească la Universitate locul ce-i se cuvine?

În școală nu se judecă oamenii după lucrările umoriștilor, iată marea greșală a celor ce au gonit dintre noi pe Șaineanu.

E de remarcat că Șaineanu a avut în străinătate cea mai cinstită purtare față de țara sa și niciodată n'a scos vreun geamăt de indignare sau a scris ceva împotriva ei.

ION POPESCU

De la publicarea acestui „document omenesc”, furtuna stărnită de civilizația în contra barbariei, prin deslănțui-

rea războiului mondial, a redus în pulbere articolul 7, acel trist simbol al unei mentalități șoviniste. Dar o întreagă generație a fost victima lui. Istoricul nepărtinitor al culturii noastre se va raporta la memoriul auto-biografic al lui Șaineanu — *O Carieră filologică* — care a transmis viitorii inichitățile politicianismului din trecut.

TABLA MATERIILOR

	<u>Pagina</u>
PREFAȚA	VII
<u>SCHITĂ BIOGRAFICĂ</u>	
GENERALITAȚI: Orașul natal. — Părinții. — Tradiția ereditară.	3—4
I. — COPILĂRIA: Pedagogie părintească. — Școala primară. — Institutori și elevi. — Gimnaziul sf. Petru și Pavel. — Strămutarea la București. — Liceul Mateiu Basarab. — Figuri tipice de profesori secundari. — Baccalaureatul. — Un trio de amici. — Conferințe publice	5—9
II. — JUNETEȚEA: O scrisoare interesantă. — Universitatea. — O conferință de sanscrită. — Caracteristica câtorva profesori iluștri. — Primele publicații. — Teza de Licență în Litere. — Pornirea la Paris. — Studiul idiomelor balcanice. — Disertația de doctorat. — Iulia Hasdeu	10—22
III. — BARBAȚIA: Intoarcerea în țară. — Prelegeri la Universitate. — Linguistică generală. — Publicații de filologie română. — Basmele române. — Premiu academic. — Numirea la Universitate. — Peripețiile unei naturalizări. — Fragment auto-biografic. — Plecarea definitivă din țară. — Impresia în străinătate	23—29
IV. — MATURITATEA: Stabilirea la Paris. — Perioada de tranziție. — O criză intelectuală. — Curs de Folklor balcanic. — Vacanțele la Heiden. — Studiul limbilor speciale și al dialectelor franceze. — Graiul parizian. — Filologia Renașterii: Rabelais. — Cercetări etimologice. — Un Mecen. — Considerație finală.	30—40
<u>BIBLIOGRAFIE CRITICĂ</u>	
I. — PUBLICAȚII JUVENILE: <i>Moisi Mendelșon. — Graiul evreo-german</i>	45—48
II. — CĂRȚI DIDACTICE: <i>Autorii Români. — Dicționarul universal al limbei române</i>	49—57

III. — SCRIERI FILOLOGICE:

Scieri în limba română: <i>Semasiologia</i> . — <i>Raporturile între gramatica și logica</i> . — <i>Istoria filologiei române</i> . — <i>Basmele</i> . — <i>Influența orientală</i>	58—84
Scieri în limba franceză:	
Perioada româno-franceză	85—89
Perioada franceză:	
I. — Limbi speciale: <i>L'Argot Ancien</i> . — <i>Sources de l'Argot Ancien</i>	90—98
II. — Limbi vulgare: <i>Le Langage parisien</i>	99—102
III. — Filologia Renașterii: <i>La Langue de Rabelais</i> . — <i>Problèmes littéraires du XVI-e siècle</i> . — <i>L'Influence de Rabelais</i>	103—112
IV. — Etimologia franceză: <i>Les Sources indigènes de l'Étymologie française</i>	113—121
IV. — DIVERSE	122—125

ANEXE

I. — CURS DE FILOLOGIE COMPARATIVĂ	129—130
II. — CURS DE FOLKLOR BALCANIC	131—132
III. — FILOLOGIE ȘI ORTODOXIE	133—141
IV. — ECOURILE UNEI BROȘURI	143—149
TABLA MATERIILOR	151—152

Lei 60.

www.dacoromanica.ro